

कक्षा आठको 'हाम्रो नेपाली किताब' र 'हामी सबैको नेपाली'को तुलनात्मक अध्ययन

त्रिभुवन विश्व विद्यालय, शिक्षा शास्त्र सङ्काय, बाल कुमारी कलेज, नेपाली शिक्षा विभाग अन्तर्गत
स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्षको नेपाली शिक्षा पाठ्यांश ५९८ को
आवश्यकता पूर्तिको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत

शोध पत्र

शोधार्थी

महेन्द्र कँडेल

परीक्षा क्रमाङ्क : २४१००३७/२०६७

त्रि. वि. दर्ता : ६ - १ - २३९ - ०२८५ - ९६

त्रिभुवन विश्व विद्यालय

शिक्षा शास्त्र सङ्काय

बाल कुमारी कलेज,

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

नारायणगढ, चितवन

२०७०/२०१३

शोध निर्देशकको सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्व विद्यालय, शिक्षा शास्त्र सङ्काय, बाल कुमारी कलेज, नेपाली शिक्षा विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्षको नेपाली शिक्षा पाठ्यांश ५९८ को आवश्यकता पूर्तिको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत कक्षा आठको हाम्रो नेपाली किताब र हामी सबैको नेपालीको तुलनात्मक अध्ययन शीर्षकको शोध पत्र शोधार्थी श्री महेन्द्र कँडेलले मेरो निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । यस शोध कार्यसँग म पूर्ण रूपमा सन्तुष्ट छु । उहाँले अथक परिश्रम र लगनशीलताका साथ तयार गर्नु भएको प्रस्तुत शोध पत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, बाल कुमारी कलेज, चितवन समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

२०७०/०८/१८

२०१३/१२/०३

सुरेन्द्र प्रसाद पौडेल

स. प्राध्यापक

त्रिभुवन विश्व विद्यालय

बाल कुमारी कलेज

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

नारायणगढ, चितवन

कृतज्ञता ज्ञापन

यो शोध पत्र त्रिभुवन विश्व विद्यालय, शिक्षा शास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोश्रो वर्षको पाठ्यांश ५९८ को प्रयोजनका लागि तयार पारिएको हो । यसले विद्यालय स्तरका लागि उद्देश्यमूलक, गुणस्तरीय, व्यावहारिक तथा प्रभावकारी पाठ्यक्रम र पाठ्य पुस्तक तथा पाठ्य सामग्री निर्माण गर्नाका साथै परिमार्जन र परिष्कारका लागि मद्दत पुऱ्याउने विश्वास लिएको छु । पाठ्यक्रम तथा पाठ्य पुस्तक निर्माणसँग सम्बद्ध व्यक्ति तथा संस्थाका लागि यस अध्ययनको निष्कर्ष र सुझाव उपयोगी हुने विश्वास राखेको छु ।

अध्ययनको विषय छनोट र स्वीकृतिदेखि शोधको अन्तसम्म शोध निर्देशकको जिम्मेवारी सहित सहयोग र प्रेरणा दिइ रहने आदरणीय गुरुवर श्री सुरेन्द्र प्रसाद पौडेलप्रति कृतज्ञ छु । शोध तयार पार्ने क्रममा मलाई प्रेरणा र परामर्श दिई शोध कार्य लेखनमा हौसला एवम् सल्लाह दिनु हुने सह प्राध्यापक डा. कुल प्रसाद ढुङ्गाना, सह प्राध्यापक दामोदर रिजाल, गोविन्द राज विनोदी, तेज प्रसाद पौडेल लगायत नेपाली भाषा शिक्षा विभागका सम्पूर्ण श्रद्धेय गुरुहरूप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

विविध आर्थिक र व्यावहारिक चुनौतीहरूका बाबजुद मेरो अध्ययनलाई यहाँसम्म ल्याइ पुऱ्याउनुहुने बुबा देवी लाल कँडेल र आमा दुर्गा देवी कँडेलप्रति आजन्म ऋणी रहने छु । त्यसैगरी शोध लेखनका लागि उपयुक्त वातावरण गरिदिने जीवन साथी वासना गौतम र भाइ धिराज कँडेलप्रति आभारी छु । त्यसै गरी शोध कार्यको सिलसिलामा प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष रूपमा सहयोग गर्ने मित्रहरू दीपेन्द्र राज घिमिरे, लक्ष्मण भण्डारी लगायतलाई हार्दिक धन्यवाद व्यक्त गर्दछु ।

प्रस्तुत शोध पत्रलाई मूर्त रूप दिन टड्कणको जिम्मेवारी वहन गर्नु हुने मित्रद्वय श्री गोविन्द खनाल र दिल बहादुर के.सी. लाई हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

२०७०/०८/१८

२०१३/१२/०३

.....

शोधार्थी

महेन्द्र कँडेल

शोध सार

प्रस्तुत शोध पत्र त्रिभुवन विश्व विद्यालय, शिक्षा शास्त्र सङ्काय, नेपाली शिक्षा विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्षको नेपाली शिक्षा पाठ्यांश ५९८ को आवश्यकता पूर्तिको प्रयोजनार्थ तयार पारिएको हो । यस शोध पत्रले पाठ्यक्रम अनुरूप पाठ्य पुस्तक तयार गर्ने दिशामा आवश्यक मार्ग निर्देश गर्ने अपेक्षा गरिएको छ । हाम्रो जस्तो देशमा शैक्षणिक कार्यकलाप गराउँदा पाठ्य पुस्तकमा नै पूर्ण रूपमा आधारित हुनु पर्ने भएकाले पाठ्य पुस्तक निर्माणमा विशेष सतर्कता अपनाउनका लागि यस शोधले सहयोग गर्ने विश्वास गरिएको छ ।

हाम्रो नेपाली किताब र हामी सबैको नेपालीका बीच तुलनात्मक अध्ययन गरी उक्त दुई पाठ्य पुस्तकहरू पाठ्यक्रम अनुरूप निर्माण भएका छन्/छैनन् ? उक्त दुई पाठ्य पुस्तकहरूका बीच के कस्ता समानता र असमानता रहेका छन् ? यी दुईमा आन्तरिक र बाह्य पक्ष के कस्ता छन् ? यी पाठ्य पुस्तकहरूमा रहेका कमजोरीहरू हटाई सुधारका लागि अपनाउनुपर्ने उपायहरू के के हुन् ? भन्ने कुरा पत्ता लगाउन उक्त दुई पाठ्य पुस्तकको तुलनात्मक अध्ययन गर्नु, दुवै पाठ्य पुस्तकका आन्तरिक र बाह्य विशेषताको अध्ययन गर्नु, पाठ्यक्रम अनुरूपताका आधारमा उक्त पाठ्य पुस्तकको विश्लेषण गर्नु र उक्त दुई पाठ्य पुस्तकका सबल र दुर्बल पक्षहरू केलाई सुधारका निमित्त उचित सुझाव दिनु नै प्रस्तुत शोधको मुख्य उद्देश्य हो ।

कक्षा ८ का यी दुई पाठ्य पुस्तकको तुलनाले यिनमा रहेका विधा, भाषिक सिप, पठनीयताको स्तर आदिका बारेमा जानकारी प्राप्त गरी उपयुक्त पाठ्य पुस्तक निर्माण गर्न मद्दत पुग्ने हुनाले यसको औचित्य पुष्टि हुन्छ । यस शोधका लागि प्राथमिक र द्वितीयक सामग्री विधिको प्रयोग गरिएको छ भने अध्ययनका लागि तुलनात्मक विधिको प्रयोग गरिएको छ ।

पाठ्यक्रम विकास केन्द्रद्वारा तयार पारिएको कक्षा ८ को हाम्रो नेपाली किताब र नेपाल साहित्य प्रकाशनद्वारा प्रकाशित हामी सबैको नेपाली किताबका बीच गरिएको तुलनात्मक अध्ययनबाट प्राप्त उपलब्धिहरूलाई बुँदागत रूपमा यस प्रकार प्रस्तुत गरिएको छ :

- (क) तुलनात्मक रूपमा हाम्रो नेपाली किताब पाठ्यक्रमले तोकेको क्षेत्रभन्दा बाहिर गएको देखिँदैन तर हामी सबैको नेपाली किताब पाठ्यक्रमले तोकेको क्षेत्रभन्दा बाहिर गएर निर्माण गरिएको छ र यसमा विद्यार्थीको स्तरको ख्याल गरिएको छैन ।
- (ख) दुवै पाठ्य पुस्तकमा भाषा तत्त्वलाई पाठका रूपमा नराखी अभ्यासका रूपमा मात्र राखिएको छ ।

- (ग) हामी सबैको नेपाली किताबमा परिभाषा र उदाहरणहरू प्रशस्त मात्रामा दिइएका छन् भने हाम्रो नेपाली किताबमा त्यति धेरै अभ्यासहरू छैनन् ।
- (घ) हामी सबैको नेपाली किताबभन्दा हाम्रो नेपाली किताब उद्देश्यका दृष्टिकोणले पाठ्यक्रमको नजिक छ ।
- (ङ) हामी सबैको नेपाली किताबको आवरण पृष्ठको सजावट, कागज तथा टिकाउपन हाम्रो नेपाली किताबको भन्दा राम्रो छ ।
- (च) पुस्तकको आकारका हिसाबले हामी सबैको नेपाली किताबभन्दा हाम्रो नेपाली किताब सानो छ ।
- (छ) मूल्यका दृष्टिले हाम्रो नेपाली किताब सुलभ र उचित देखिन्छ ।
- (ज) दुवै पाठ्य पुस्तकहरूमा पाठहरूको रखाइक्रम सरलबाट जटिलतातिर जाने शिक्षा शास्त्रीय पद्धतिलाई अँगालेको देखिँदैन ।

विषय सूची

- क) शोध पत्रको स्वीकृति पत्र
- ख) शोध निर्देशकको सिफारिस पत्र
- ग) कृतज्ञता ज्ञापन
- घ) शोध सार

परिच्छेद एक शोध परिचय

१.१	विषय परिचय	१
१.२	समस्या कथन	२
१.३	शोधको उद्देश्य	२
१.४	पूर्व कार्यको समीक्षा	३
१.५	शोधको औचित्य	५
१.६	शोधको सीमा	६
१.७	शोध विधि	७
	१.७.१. सामग्री सङ्कलन विधि	७
	१.७.२ अध्ययन विधि	७
१.८	शोधको रूपरेखा	७

परिच्छेद दुई

भाषा पाठ्य पुस्तकको सैद्धान्तिक अध्ययन

२.१	भाषा पाठ्य पुस्तकको परिचय र परिभाषा	८
२.२	भाषा पाठ्यक्रम र पाठ्य पुस्तकको परिचय	१०
२.३	भाषा पाठ्यक्रम र भाषा पाठ्य पुस्तकको सम्बन्ध	१२
२.४	भाषा पाठ्य पुस्तक अध्ययन विश्लेषणका आधारहरू	१४
	२.४.१ आन्तरिक वा शैक्षिक पक्ष	१४
	२.४.१.१ विषय वस्तु/पाठ्य वस्तु	१५

२.४.१.२	विधा र प्रस्तुति	१५
२.४.१.३	भाषिक संरचना र शैली	१६
२.४.१.४	नमुना अभ्यास	१६
२.४.१.५	चित्र	१७
२.४.१.६	अन्य गुणहरू	१८
	क) छनोट	१८
	ख) स्तरण	१८
	ग) भूमिका/निर्देशन आदि	१९
२.४.२.	बाह्य तथा भौतिक आधार	१९
२.४.२.१	आवरण पृष्ठ/बनोट	२०
२.४.२.२.	आकार र ठाउँ छोडाइ	२०
२.४.२.३	छपाइ र बाँधाइ	२१
२.४.२.४	कागज	२१
२.४.२.५	मूल्य	२२
२.४.२.६	सुलभता	२२

परिच्छेद तीन

निर्धारित पाठ्य पुस्तकहरूको अध्ययन तथा विश्लेषण

३.१	विषय प्रवेश	२४
३.२.	कक्षा ८ को नेपाली भाषा पाठ्य पुस्तकको अध्ययन	२४
३.२.१.	हाम्रो नेपाली किताब	२४
३.२.१.१.	आन्तरिक वा शैक्षिक पक्ष	२४
३.२.१.१.१	विषय वस्तु	२४
३.२.१.१.२	विधा तथा प्रस्तुति	२५
३.२.१.१.३	भाषिक संरचना र शैली	२७
३.२.१.१.४	नमुना अभ्यास	२८
३.२.१.१.५	चित्र विवरण	३०

३.२.१.१.६	भूमिका तथा निर्देशन	३२
३.२.१.२	बाह्य वा भौतिक पक्ष	३२
३.२.१.२.१	आवरण पृष्ठ	३२
३.२.१.२.२	छपाइ र बँधाइ	३३
३.२.१.२.३	आकार	३३
३.२.१.२.४	कागज	३४
३.२.१.२.५	मूल्य	३४
३.२.१.२.६	सुलभता	३४
३.२.२	हामी सबैको नेपाली	३४
३.२.२.१	आन्तरिक वा शैक्षिक पक्ष	३४
३.२.२.१.१	विषय वस्तु	३५
३.२.२.१.२	विधा र प्रस्तुति	३५
३.२.२.१.३	भाषिक संरचना र शैली	३६
३.२.२.१.४	नमुना अभ्यास	३८
३.२.२.१.५	चित्र	३९
३.२.२.१.६	भूमिका तथा निर्देशन	४१
३.२.२.२	बाह्य वा भौतिक पक्ष	४२
३.२.२.२.१	आवरण पृष्ठ	४२
३.२.२.२.२	आकार	४२
३.२.२.२.३	कागज	४३
३.२.२.२.४	छपाइ र बँधाइ	४३
३.२.२.२.५	मूल्य	४३
३.२.२.२.६	सुलभता	४४

परिच्छेद चार

निर्धारित पाठ्य पुस्तकहरूको पाठ्यक्रम अनुरुपताको अध्ययन

४.१	विषय प्रवेश	४५
४.२	कक्षा ८ को नेपाली भाषा पाठ्यक्रम र हाम्रो नेपाली किताब	४५
	४.२.१ उद्देश्य र पाठहरू	४५
	४.२.१.१ भाषिक सिप	४६
	क) सुनाइ र बोलाइ	४६
	ख) पढाइ	४७
	ग) लेखाइ	४७
	४.२.२ कार्यमूलक व्याकरण	४८
	४.२.३ शब्दार्थ	४९
४.३	कक्षा ८ को नेपाली भाषा पाठ्यक्रम र हामी सबैको नेपाली	४९
	४.३.१ उद्देश्य र पाठहरू	४९
	४.३.१.१ भाषिक सिप	५०
	क) सुनाइ र बोलाइ	५०
	ख) पढाइ	५१
	ग) लेखाइ	५१
	४.३.२ कार्यमूलक व्याकरण	५२
	४.३.३ शब्दार्थ	५३

परिच्छेद पाँच

निर्धारित पाठ्य पुस्तकहरूको तुलनात्मक अध्ययन

५.१	विषय प्रवेश	५४
-----	-------------	----

५.१.१	आन्तरिक वा शैक्षिक पक्ष	५४
५.१.१.१	विषयवस्तु	५४
५.१.१.२	विधा तथा प्रस्तुति	५५
५.१.१.३	भाषिक संरचना र शैली	५८
५.१.१.४	नमुना अभ्यास	५८
५.१.१.५	चित्र	५९
५.१.१.६	भूमिका तथा निर्देशन	६०
५.१.२	बाह्य वा भौतिक पक्ष	६०
५.१.२.१	आवरण पृष्ठ	६०
५.१.२.२	अक्षर, आकार र ठाउँ छोडाइ	६१
५.१.२.३	कागज	६२
५.१.२.४	बँधाइ	६२
५.१.२.५	मूल्य	६२
५.१.२.६	सुलभता	६३
५.२	निर्धारित पाठ्य पुस्तकहरूका सबल र दुर्बल पक्ष	६३
५.२.१	हाम्रो नेपाली किताब	६३
५.२.१.१	सबल पक्ष	६३
५.२.१.२	दुर्बल पक्ष	६४
५.२.२	हामी सबैको नेपाली	६४
५.२.२.१	सबल पक्ष	६४
५.२.२.२	दुर्बल पक्ष	६५

परिच्छेद छ
उपसंहार

६.१	निष्कर्ष	६६
-----	----------	----

६.२	सुभाउहरू	६८
६.३	शैक्षिक प्रयोजन	६९
६.४	भावी अनुसन्धानका लागि सम्भाव्य शीर्षकहरू	६९

सन्दर्भ ग्रन्थ सूची

क)	पुस्तक सूची	७१
ख)	शोध ग्रन्थ सूची	७२

परिशिष्ट

क)	व्यक्तिगत विवरण	७४
----	-----------------	----

सङ्क्षेपीकृत शब्द सूची

यस शोध पत्रमा प्रयोग गरिएका सङ्क्षेपीकृत शब्दहरूको पूरा रूप यस प्रकार छ :

क्र.सं.	:	क्रम सङ्ख्या
डा.	:	डाक्टर
नि.मा.वि.	:	निम्न माध्यमिक विद्यालय
ने.रा.प्र.प्र.	:	नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
नं.	:	नम्बर
पृ.	:	पृष्ठ
रा.शि.प.यो.	:	राष्ट्रिय शिक्षा पद्धतिको योजना
रु.	:	रुपैयाँ
सम्पा.	:	सम्पादक/सम्पादन
से.मी.	:	सेन्टी मिटर
त्रि.वि.	:	त्रिभुवन विश्व विद्यालय

(परिच्छेद एक शोध परिचय

१.१ विषय परिचय

क्षेत्रफलका दृष्टिले विश्व मानचित्रमा नेपाल सानो मुलुक भए पनि भाषा र संस्कृतिका दृष्टिले विविधतामय राष्ट्रका रूपमा चिनिन्छ । नेपाल भाषाका दृष्टिले समृद्ध मानिन्छ जहाँ विश्वमा बोलिने चार ठुलाठुला भाषा परिवारभित्र पर्ने भाषाहरू बोलिन्छन् । भारोपेली भाषा परिवार अन्तर्गत रहेको नेपाली भाषा नेपालको अन्तरिम संविधान-२०६३ को व्यवस्था अनुसार नेपालमा बोलिने सबै मातृभाषा सरह राष्ट्रिय भाषा हो । यो सरकारी कामकाजको भाषा हो । माध्यम भाषाका रूपमा प्रयोग हुने नेपाली भाषालाई २०६८ को जनगणना अनुसार ४४.६ प्रतिशत नेपालीले मातृभाषाका रूपमा प्रयोग गरेको पाइन्छ ।

नेपाली भाषा नेपालभित्र मात्रै नभई नेपाल बाहिरका मुलुकमा पनि प्रयोग हुन्छ । नेपाली भाषाले नेपालको राष्ट्रिय भाषा, माध्यम भाषा, शिक्षा सञ्चारको भाषा, लगभग आधा जति नेपाली मातृभाषाको कार्य गरेको देखिन्छ । कक्षा एकदेखि स्नातक तहसम्म नेपाली विषयलाई अनिवार्य विषयका रूपमा शिक्षण गरिन्छ ।

जुनसुकै विषयको पाठ्यक्रम र पाठ्य पुस्तकबिच घनिष्ट सम्बन्ध रहेको हुन्छ । पाठ्यक्रम जतिसुकै सबल र प्रभावकारी भए पनि पाठ्य पुस्तक भएन भने पाठ्यक्रमको आफैँमा कुनै औचित्य रहँदैन । यसका साथै पाठ्यक्रमअनुरूप तयार नभएका पाठ्य पुस्तक तथा पाठ्यसामग्रीको शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा प्रयोग गर्दा समयको दुरुपयोग हुनका साथै विद्यार्थीको भविष्यमा अन्योल देखा पर्छ, तसर्थ पाठ्यक्रमले निर्दिष्ट गरेको उद्देश्य परिपूर्ति गर्ने उपयुक्त खालका पाठ्यसामग्रीको प्रयोग गरिनु पर्छ, पाठ्यक्रमअनुरूप पाठ्य पुस्तक निर्माण गरिनु पर्दछ । विद्यार्थीको रुचि, आवश्यकता र स्तर आदि पक्षलाई ध्यान दिई उपयुक्त पाठ्यसामग्री उपयोगमा ल्याउनु पर्दछ । भाषा पाठ्य पुस्तक भाषाका चारवटा सिप सुनाइ, बोलाइ, पढाइ, लेखाइलाइ आधार मानी पाठ्यक्रमअनुरूप तयार पारिएको हुन्छ । हाम्रो जस्तो मुलुकमा शैक्षणिक कार्यकलाप गराउँदा पाठ्य पुस्तकमा नै पूर्ण रूपमा आधारित भएर गराउनु

पर्ने भएको हुनाले भाषा पाठ्य पुस्तक शिक्षक तथा विद्यार्थी दुवैका लागि उपयोगी हुनु पर्छ । यिनै कुरालाई ध्यानमा राखेर यस शोधपत्रमा नेपाल सरकारबाट प्रकाशित हाम्रो नेपाली किताब र नेपाल साहित्य प्रकाशनद्वारा प्रकाशित हामी सबैको नेपाली किताबको तुलनात्मक अध्ययन गर्ने जमर्को गरिएको छ ।

१.२ समस्या कथन

प्रस्तुत अध्ययनमा दुई पुस्तकबिच तुलनात्मक अध्ययन गरिएको छ । नेपाल सरकार, शिक्षा मन्त्रालय, पाठ्यक्रम विकास केन्द्रबाट प्रकाशित कक्षा ८ को मूल पाठ्य पुस्तक हाम्रो नेपाली किताब र नेपाल साहित्य प्रकाशनद्वारा प्रकाशित हामी सबैको नेपाली कृतिबिचको आन्तरिक र बाह्य तुलना गरिएको छ । यस समस्यासँग केन्द्रित रहेर यस शोधपत्रमा निम्नलिखित समस्याहरू रहेका छन् :

- (क) उक्त दुई पाठ्य पुस्तकहरू पाठ्यक्रम अनुरूप निर्माण भएका छन्/ छैनन् ?
- (ख) उक्त दुई पाठ्य पुस्तकहरू बीच केकस्ता समानता र असमानता रहेका छन् ?
- (ग) यी दुईमा आन्तरिक र बाह्य पक्ष के कस्ता छन् ?
- (घ) यी पाठ्य पुस्तकहरूमा रहेका कमजोरीहरू हटाई सुधारका लागि अपनाउनु पर्ने उपायहरू के के हुन ?

यी समस्यामा केन्द्रित भई यो शोध पत्र तयार गरिएको छ ।

१.३ शोधको उद्देश्य

कुनै पनि तहको पाठ्यक्रमले निर्दिष्ट गरेका लक्ष्य वा उद्देश्यका आधारमा व्यक्ति, समाज र राष्ट्रका आवश्यकता पूरा गर्ने उद्देश्यहरू सामग्रीका रूपमा लिइएका दुवै पाठ्य पुस्तकहरू के कति मात्रामा सफल छन्, छैनन् भन्ने कुराहरूका अतिरिक्त विद्यार्थीको उमेर, रुचि, र मानसिक स्तरअनुसार विधागत पाठहरूको समायोजन र थप अभ्यासहरूको व्यवस्था भएको छ / छैन सो कुराको अध्ययन गरी सही निष्कर्षमा पुगनु नै शोधको उद्देश्य हो । अतः समस्या कथनमा उठान गरेका समस्याहरूको समाधानको मार्ग पहिलाउनु यस शोधको मुख्य अभीष्ट रहेको छ । यस अध्ययनका निम्नलिखित उद्देश्यहरू रहेका छन् :-

- (क) कक्षा ८ को 'हाम्रो नेपाली किताब' र 'हामी सबैको नेपाली' बीच तुलनात्मक अध्ययन गर्नु ,
- (ख) दुवै पाठ्य पुस्तकका बाह्य र आन्तरिक विशेषताका आधारमा विश्लेषण गर्नु ,
- (ग) पाठ्यक्रम अनुरूपताका आधारमा उक्त पाठ्य पुस्तकको विश्लेषण गर्नु ,
- (घ) उक्त दुई पाठ्य पुस्तकका सबल र दुर्बल पक्षहरु केलाई सुधारका निम्ति उचित सुझाव दिनु ।

उल्लिखित उद्देश्यहरु प्राप्तिका निम्ति प्रस्तावित शोध केन्द्रित रहेको छ ।

१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा

नेपाली भाषा नेपालको राष्ट्रिय भाषा भएकाले यो ज्ञान, विज्ञान, प्रविधि, शिक्षणीय भाषा कानून र साहित्य सञ्चारको भाषा मानिएको छ । नेपाली भाषा शिक्षणका सन्दर्भमा तल्ला कक्षादेखि उच्च तहसम्म प्रयोग गरिँदै आएको छ । वर्तमान समाज परिवर्तनशील भएको र भाषाले पनि त्यसतर्फ झुकाव राख्ने हुनाले समयसमयमा नेपाली भाषा पाठ्य पुस्तकहरूको अध्ययन-विश्लेषण गरी समसामयिक बनाउँदै लानु अपरिहार्य छ । शिक्षण सिकाइका क्रममा समावेश गरिएका पाठ्य पुस्तकहरूको विभिन्न दृष्टिकोणबाट समीक्षा र विवेचना गरिँदै आएको छ । भाषा पाठ्य पुस्तकको विषयमा गरिएका समीक्षा र विवेचनालाई निम्न रूपमा उल्लेख गरिएको छ :

गुलाब कुमारी यादवले कक्षा ३ को मेरो नेपाली किताब र हमर मैथिली पोथीबिचको तुलनात्मक अध्ययन (यादव : २०६५ : पृ. ५२) गरेकी छन् । यस अध्ययनमा दुवै पाठ्य पुस्तकमा पाठ्यक्रम अनुरूप नै विभिन्न विधाहरूलाई समावेश गरेको कुरा उल्लेख छ । आन्तरिक शैक्षिक पक्ष र बाह्य भौतिक पक्षका आधारमा तुलना गरेर अध्ययन गरिएको यस शोधग्रन्थमा कक्षागत तह र उमेरका आधारमा दुवै किताबहरू समान रहेको निष्कर्ष निकालिएको छ । यस अध्ययनबाट प्रस्तुत शोध पत्रका लागि सैद्धान्तिक एवं व्यावहारिक आधार उपलब्ध भएको छ ।

राजकुमार तिमल्सिनाले हाम्रो नेपाली कक्षा ८ र जनक नेपाली कक्षा ८ को तुलनात्मक अध्ययन (तिमल्सिना : २०६५ : पृ. ५५) गरेका छन् । यस शोध पत्रमा दुवै पाठ्य पुस्तकमा

पाठ्यक्रम अनुरूप नै विभिन्न विधाहरूलाई समावेश गरिएको र दुवै पाठ्य पुस्तकमा पाठ्य सामग्रीहरूको आन्तरिक शैक्षिक पक्ष र बाह्य भौतिक पक्षका आधारमा तुलना गरिएको देखिन्छ । त्यसै क्रममा दुई पाठ्य पुस्तकका सामग्रीको तुलना र विश्लेषण गरी सबल र दुर्बल पक्षको निर्व्योचन गरी सुधारका लागि सुझाव दिइएको छ । हाम्रो नेपाली किताबमा राखिएको विधागत स्वरूप, सङ्ख्यात्मकता, अभ्यासहरू जनक नेपाली कक्षा ८ को भन्दा उत्कृष्ट रहेको निष्कर्ष यस शोध पत्रमा उल्लेख छ। यस अध्ययनबाट प्रस्तुत शोध पत्रका लागि सैद्धान्तिक आधार प्राप्त भएको छ ।

कमला खनालले कक्षा ४ को नेपाली नेपाली र नयाँ नेपाली शृङ्खलाको तुलनात्मक अध्ययन (खनाल : २०६६ : पृ. ५८) गरेकी छिन् । यस तुलनात्मक शोधग्रन्थमा मेरो नेपाली किताबले भाषिक सिप (सुनाइ, बोलाइ, पढाइ, लेखाइ) लाई विशेष रूपमा ध्यान दिइएको र विद्यार्थीको उमेर र स्तरअनुरूप पाठ्यसामग्री निर्धारण गरेको निष्कर्ष निकालिएको छ भने सरल नेपाली शृङ्खलामा पढाइ र लेखाइ सिपलाई मात्र प्राथमिकता दिइएको र विद्यार्थीको स्तरलाई केही हदसम्म नाघ्न खोजेको अवस्था रहेको कुरा उल्लेख गरिएको छ । यस अध्ययनबाट प्रस्तुत शोध पत्रका लागि दुई पाठ्य पुस्तकको आन्तरिक पक्षका आधारमा अध्ययन गर्न सहयोग पुगेको छ ।

गीता खनालले कक्षा ४ को मेरो नेपाली र सरल नेपाली शृङ्खलाको तुलनात्मक अध्ययन (खनाल : २०६६ : पृ. ६०) शोधग्रन्थ तयार पारेकी छिन् । यसमा दुवै पाठ्य पुस्तक पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेको विधा, स्वरूप र पाठ्यसामग्रीहरू उचित रहेको बताइएको छ । सरल नेपाली शृङ्खलामा भन्दा मेरो नेपाली किताबमा लेखाइ सिपलाई आधार मानेर धेरै अभ्यास राखिएको छ भन्दै पाठ्यक्रममा बाल शब्दकोश प्रयोग गर्न सक्ने उद्देश्य रहे पनि यससम्बन्धी उद्देश्य दुवै पुस्तकमा नपाइएको निष्कर्ष यस शोध पत्रमा निकालिएको छ । यस अध्ययनबाट प्रस्तुत शोध पत्रका लागि पाठ्यक्रमको उद्देश्य, संरचना र अभ्यासबारे विश्लेषण गर्न सहयोग पुगेको छ ।

रूपक कोइरालाले कक्षा २ को सजिलो नेपाली माला, नयाँ नेपाली शृङ्खला र हाम्रो नेपाली भाषा पाठ्य पुस्तकको तुलनात्मक अध्ययन (कोइराला : २०६६ : पृ . ५५) गरेका छिन् ।

यस शोध पत्र अनुसार यी तिनैवटा पाठ्य पुस्तकहरू पाठ्यक्रममा समावेश गरिएका पाठ्यवस्तुलाई आधार मानेर लेखिएका छन् । विद्यार्थीको स्तर र उमेरलाई आधार बनाएर हेर्दा सजिलो नेपाली माला भन्दा नयाँ नेपाली शृङ्खला कमजोर रहेको निष्कर्ष प्रस्तुत यस शोध पत्रमा हाम्रो नेपाली भाषाचाहिँ सजिलो नेपाली मालासँग भाषिक, तह र उमेरका आधारमा समान रहेको निष्कर्ष निकालिएको छ । यस अध्ययनबाट प्रस्तुत शोध पत्रका लागि तह र उमेरका आधारमा दुई पाठ्य पुस्तकको तुलनात्मक अध्ययन गर्न सहयोग पुगेको छ ।

यी माथिका अध्ययनहरूबाट के स्पष्ट हुन्छ भने कक्षा ८ को हाम्रो नेपाली किताब र हामी सबैको नेपाली को तुलनात्मक अध्ययन भएको पाइँदैन त्यसैले यस शोधकार्यमा यी दुई पाठ्य पुस्तकको तुलनात्मक अध्ययन गरिएको छ ।

१.५ शोधको औचित्य

देशको राष्ट्रिय आवश्यकता परिपूर्ति गर्ने उद्देश्यले नै त्यस देशको शैक्षिक उद्देश्य निर्माण गरिएको हुन्छ । पाठ्यक्रमद्वारा निर्धारित लक्ष्य पूरा गर्न भाषाशिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालनका लागि सहयोग गर्ने प्रमुख साधन पाठ्य पुस्तक हो । राष्ट्रिय उद्देश्य अनुरूप पाठ्य पुस्तक निर्माण गरिएको हुन्छ । पाठ्य पुस्तकले पाठ्यक्रमद्वारा निर्धारित लक्ष्य प्राप्तिका साथसाथै विद्यार्थीको चौतर्फी विकास गरी शिक्षकलाई शिक्षणकार्य सञ्चालनमा मार्ग दर्शन गर्ने काम गर्दछ । पाठ्य पुस्तकले विद्यार्थीलाई गृहकार्य तथा पुनरावृत्ति अभ्यास जस्ता क्रियाकलाप गर्न सहयोग गर्छ भने विद्यार्थीको मानसिक तथा बौद्धिक क्षमता अनुसार शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न शिक्षकलाई सहयोग गर्दछ । कतिपय स्थानमा पाठ्य पुस्तक र पाठ्य सामग्रीले नै पाठ्यक्रम र शिक्षककै भूमिका निर्वाह गरिरहेका हुन्छन् ।

कुनै पनि देशले शैक्षणिक नीति आफ्नो देशको आवश्यकता र परिस्थितिलाई मध्यनजर गर्दै निर्माण गरेको हुन्छ । त्यसै अनुसार कक्षागत र तहगत उद्देश्य निर्धारण गरी पाठ्यक्रम बनाइएको हुन्छ । उक्त पाठ्यक्रम अनुसार विद्यार्थीको रुचि स्तर र पूर्व अनुभवलाई विचार गरी पाठ्य पुस्तक निर्माण गरिएको हुन्छ । भाषा विषय शिक्षणको उद्देश्य भाषाका बारेमा अध्ययन अध्यापन गर्नु मात्र नभई भाषिक सिपको शिक्षण गर्नु हो । तसर्थ भाषा पाठ्य पुस्तकको निर्माण

पाठ्यक्रमको उद्देश्य अनुरूप भाषिक सिप विकास हुने किसिमले गरिएको हुन्छ । बाल बालिकाको शिक्षारूपी जगलाई मजबुत पार्न गुणस्तरीय पाठ्य सामग्रीको आवश्यकता पर्दछ, जसका लागि एक पटक निर्मित पाठ्यक्रमलाई समयको परिवर्तनसँगै अध्ययन विश्लेषण गरिनु पर्दछ । यसकारण उक्त अध्ययनमा कक्षा ८ को हाम्रो नेपाली किताब र हामी सबैको नेपाली पाठ्यक्रम अनुरूप छन्/छैनन् ? पाठ्य पुस्तकका आन्तरिक र बाह्य पक्ष के कस्ता छन् ? भनी अध्ययन गरिएको छ र यस अध्ययनले भाषा पाठ्य पुस्तक निर्मातालाई सामग्री सङ्कलन कार्यमा सहयोग पुर्याउने छ । त्यसैगरी विषय विशेषज्ञहरूलाई पनि पाठ्य पुस्तक सुधार गर्ने आधार उपलब्ध हुनेछ । भाषा पाठ्य पुस्तकको महत्त्व बुझी त्यसै अनुरूप शिक्षण गर्न र पाठ्य पुस्तकको तुलना गर्न यसले मद्दत गर्ने छ ।

कक्षा ८ का यी दुई पाठ्य पुस्तकको तुलनाले यिनमा रहेका विधा, वर्णविन्यास, भाषिक सिप, पठनीयताको कठिनाइ स्तर आदिका बारेमा जानकारी प्राप्त गरी उपयुक्त पाठ्य पुस्तक निर्माण गर्न मद्दत गर्ने छ ।

यसअघि भएका विभिन्न शोध कार्यहरूमा एकै कक्षाका वा फरक फरक कक्षाका फरक नेपाली पाठ्य पुस्तकका बिच तुलनात्मक अध्ययन गरी दुई पाठ्य पुस्तक अध्ययनबाट निष्कर्ष निकालिएको भए पनि एकै कक्षाका परिवर्तन भएका नयाँ र पुराना पाठ्य पुस्तकको अध्ययन अहिलेसम्म नभएकाले पाठ्य पुस्तक परिवर्तन गर्दा विषय विशेषज्ञहरूलाई यसले केही मद्दत गर्ने र पाठ्य पुस्तक परिवर्तनका लागि सामग्री सङ्कलनकर्तालाई समेत केही सुझावहरू प्राप्त हुने, शिक्षक एवम् विद्यार्थीलाई पनि केही नौलो खुराक प्रदान गर्न सक्ने भएकाले यसको महत्त्व अधिक रहेको छ ।

१.६ शोधको सीमा

प्रस्तुत शोध कक्षा ८ को हाम्रो नेपाली किताब र हामी सबैको नेपालीको अध्ययन विश्लेषणमा सीमित रहेको छ । प्रस्तुत अध्ययन असल भाषा पाठ्य पुस्तकमा हुनु पर्ने गुणका आधारमा गरिएको छ । आन्तरिक वा शैक्षिक पक्ष र बाह्य वा भौतिक पक्षलाई आधार बनाई विषयको विश्लेषण गरिएको छ । उक्त दुवै पाठ्य पुस्तकका पाठ्यक्रमको पनि अध्ययन गरी निष्कर्ष तथा सुझाव दिइएको छ ।

१.७ शोध विधि

प्रस्तुत शोध कार्यका लागि निम्न लिखित सामग्री सङ्कलन विधि र अध्ययन विधिको प्रयोग गरिएको छ :

१.७.१ सामग्री सङ्कलन विधि

अध्ययनका लागि सामग्री सङ्कलन विधिका रूपमा प्राथमिक र द्वितीयक सामग्री विधिको प्रयोग गरिएको छ । प्राथमिक अन्तर्गत सम्बन्धित विषय शिक्षक आदिसँग अन्तर्वार्ता, प्रश्नावली आदि लिइएको छ भने द्वितीयक सामग्री अन्तर्गत पुस्तकालय विधिको प्रयोग गरिएको छ ।

१.७.२ अध्ययन विधि

प्रस्तुत शोध कार्यका लागि तुलनात्मक अध्ययन विधिको प्रयोग गरिएको छ ।

१.८ शोधको रूपरेखा

प्रस्तुत शोध कार्यलाई व्यवस्थित एवम् सुसङ्गठित ढाँचामा बाँधिएको छ । यसलाई शृङ्खलाबद्ध र व्यवस्थित बनाउनका लागि परिच्छेद शीर्षक, उप-शीर्षक र सहायक शीर्षकमा विभाजन गरिएको छ । प्रस्तुत शोध कार्यको समग्र रूपरेखा यस प्रकार रहेको छ :

परिच्छेद एक	:	शोध परिचय
परिच्छेद दुई	:	भाषा पाठ्य पुस्तकको सैद्धान्तिक अवधारणा
परिच्छेद तिन	:	निर्धारित पाठ्य पुस्तकहरूको अध्ययन तथा विश्लेषण
परिच्छेद चार	:	निर्धारित पाठ्य पुस्तकहरूको पाठ्यक्रम अनुरूपताको अध्ययन
परिच्छेद पाँच	:	निर्धारित पाठ्य पुस्तकहरूको तुलनात्मक अध्ययन
परिच्छेद छ	:	उपसंहार
सन्दर्भ ग्रन्थ सूची		
परिशिष्ट		

परिच्छेद दुई

भाषा पाठ्य पुस्तकको सैद्धान्तिक अध्ययन

२.१ भाषा पाठ्य पुस्तकको परिचय र परिभाषा

पाठ्यक्रमलाई व्यवहारमा उतार्नका लागि सहयोगी साधनका रूपमा पाठ्य पुस्तकलाई लिइन्छ । अर्थात् पाठ्यक्रममा उल्लिखित कुराहरू प्राप्तको माध्यम वा साधनको काम पाठ्य पुस्तकले गर्दछ । पाठ्य पुस्तक, पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेको उद्देश्य तथा सिकाइ उपलब्धिलाई पाठ्यवस्तुमा रूपान्तरण गरिसकेपछि पाठ्यवस्तुको क्षेत्र र क्रमका आधारमा विद्यार्थीको क्षमता, रुचिसँग मेल खाने गरी तयार पारिएको महत्त्वपूर्ण साधन हो । हाम्रो जस्तो देशमा त शिक्षण सिकाइको प्रमुख र एकमात्र साधनका रूपमा पाठ्य पुस्तकलाई लिने गरिएको पाइन्छ । वास्तवमा यो गलत प्रक्रिया हो । शिक्षण सिकाइ प्रक्रियाको मुख्य सामग्री भनेको पाठ्यक्रम हो भने पाठ्यक्रमलाई व्यवहारमा उतार्न सहयोग गर्ने एउटा सामग्री मात्र पाठ्य पुस्तक हो ।

यसरी पाठ्य पुस्तक भनेको पाठ्यक्रमले निर्दिष्ट गरेका उद्देश्य प्राप्त गर्न शिक्षक, विद्यार्थीका लागि सहयोग पुऱ्याउने एउटा शैक्षिक सामग्री हो । यसमा पाठ्यक्रमले निर्धारित गरेका विषय वस्तुको भाषा वैज्ञानिक रूपमा उपयुक्त छनोट र स्तरण गरी यसका क्षेत्र र क्रमलाई क्रमबद्ध रूपमा भाषावैज्ञानिक तरिकाले प्रस्तुत गरिएको हुन्छ । यसमा विषय वस्तुका साथै तिनलाई प्राप्त गर्न, अन्तरक्रिया गर्न र विद्यार्थीलाई प्रत्यक्ष सहभागी गराई विभिन्न प्रकारका भाषिक क्रियाकलाप गराउनका साथै प्रयोगात्मक कार्यहरूसमेत दिइएको हुन्छ । यस्ता अभ्यास र क्रियाकलापले सिकाइ प्रक्रियालाई सहज र प्रभावकारी बनाउन सहयोग पुऱ्याउँछ ।

भाषा पाठ्य पुस्तक पाठ्यक्रमका सैद्धान्तिक कुराहरूलाई व्यावहारिक कार्यकलाप तथा प्रक्रियामा ढालेर उद्देश्य पूर्ति गर्न महत्त्वपूर्ण एवम् प्रभावकारी सहयोग पुऱ्याउने भर पर्दो सामग्री हो (पौडेल : २०६७ : पृ. १२७) । नेपाल जस्तो विकासोन्मुख देशमा भाषा पाठ्य

पुस्तक नै एउटा मात्र सिकाइको सम्पूर्ण माध्यम भएकाले यसको लेखन तथा निर्माणमा निकै विचार गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

भाषा पाठ्य पुस्तकका सम्बन्धमा केही परिभाषाहरू यस प्रकार छन् :-

“भाषा पाठ्य पुस्तक खास तह र कक्षाका निम्ति पाठ्यक्रमको भाषिक अपेक्षाहरू परिपूर्ति गर्ने विषय विशेषज्ञद्वारा सङ्कलन, सम्पादन र लेखन गरिएका पाठ्यवस्तुको छनोट र स्तरण गरी प्रस्तावित र अनुमोदित महत्त्वपूर्ण शिक्षण तथा सिकाइ सामग्री हो । यो सरल, सहज, विश्वसनीय, सुलभ, रूचिपूर्ण र भरपर्दो साधन पनि हो ।”
(ढकाल : २०६९ : पृ. ११८) ।

“भाषापाठ्य पुस्तक सिर्जनात्मक अभिव्यक्तिको सँगालो नभएर यसमा पाठ्यक्रमले अपेक्षा गरेको उद्देश्य पूरा गर्नका लागि उपयुक्त हुने खालका विषय वस्तु र विधाहरूको छनोटका साथै प्रस्तुतीकरणमा पनि सोहीअनुरूप विशेष सचेतता देखाइएका सामग्रीहरू हुन्छन् ।” (अधिकारी : २०६१ : पृ. १८४)

“भाषा पाठ्यक्रमको दायराभिन्न रही निर्धारित भाषिक विषय वस्तुलाई विद्यार्थीअनुकूलका पाठ्यांशमा ढालेर क्रमबद्ध एवम् व्यवस्थित ढङ्गको भाषिक सिप र संज्ञान सिकाउने उद्देश्यले विभिन्न भाषिक विषय वस्तुहरूलाई सङ्गठित गरी अध्ययन अध्यापन र अभ्यासमा सहयोग पुऱ्याउन तयार गरिएको उपयुक्त पाठ्य सामग्री नै भाषा पाठ्य पुस्तक हो ।” (पौडेल : २०६७ : पृ. १२९)

“भाषा पाठ्यक्रम भाषाशिक्षण सिकाइको सैद्धान्तिक दस्तावेज हो भने पाठ्य पुस्तक पाठ्यक्रमका व्यावहारिक कार्यकलाप तथा प्रक्रियामा ढालेर उद्देश्यपूर्ति गर्न महत्त्वपूर्ण एवम् प्रभावकारी सहयोग पुऱ्याउने भरपर्दो सामग्री हो ।” (लम्साल र अन्य : २०६२ : पृ. ५३)

निष्कर्षतः भाषा पाठ्य पुस्तक भनेको कुनै पनि विषयमा शिक्षकलाई योजनाबद्ध शिक्षणका लागि शैक्षिक निर्देशन तथा नियन्त्रण गर्ने र विद्यार्थीले स्वअध्ययन र अभ्यासका लागि उपयोग गर्ने, भाषालाई प्राथमिक र विषय वस्तुलाई गौण रूपमा लिई भाषा नै साधन र साध्य हुने विविध विषय वस्तु समावेश गरिएको शैली र विधामा विविधता रहेको र भाषिक सिपमा जोड दिई साहित्यिक र साहित्येतर दुबै क्षेत्रलाई प्रतिनिधित्व गराई विविध शब्दभण्डारलाई समाविष्ट गरी विषयजन्य ज्ञानलाई भन्दा भाषिक सिप, भाषिक प्रयोग र अभ्यासलाई जोड दिई पाठ्यक्रमका उद्देश्यअनुरूप तयार पारिएको सामग्री नै भाषापाठ्य पुस्तक हो भन्ने बुझिन्छ ।

२.२ भाषा पाठ्यक्रम र पाठ्य पुस्तकको परिचय

पाठ्यक्रम अङ्ग्रेजी भाषाको 'करिकुलम' शब्दको नेपाली रूपान्तरण हो । यो शब्द ल्याटिन भाषाको 'कुरेर' शब्दबाट विकसित भएको हो । ल्याटिनको यसै रूपान्तरित शब्दलाई नेपालीमा पाठ्यक्रम भनिन्छ । 'कुरेर' शब्दको शाब्दिक अर्थ दौडको मैदान हो । गन्तव्यमा पुग्ने धावन मार्गको रूपमा पनि पाठ्यक्रमलाई लिने गरेको पाइन्छ, भने त्यसलाई सङ्कुचित अर्थमा पाठ्यसूची (सिलेबस) भनिन्छ । शिक्षण तथा सिकाइका लागि बनाइएको व्यवस्थित, वैज्ञानिक, व्यावहारिक र विस्तृत योजना नै पाठ्यक्रम हो । पाठ्यक्रम विद्यार्थीको चौतर्फी विकासका लागि बनाइएको हुन्छ । पाठ्यक्रमले शैक्षिक कार्यकलापलाई नियन्त्रित र निर्देशित गर्नुका साथै सिकाइलाई व्यवस्थित, सहज, स्वाभाविक र क्रमबद्ध बनाउन निर्माण गरिन्छ ।

पाठ्यक्रम शैक्षिक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने मेरुदण्ड हो । पाठ्यक्रमभित्र विद्यार्थी, शिक्षक, अभिभावक, विद्यार्थीको शारीरिक, मानसिक, बौद्धिक, संवेगात्मक, नैतिक, सिर्जनात्मक, सिकारुको पूर्वानुमान, अनुभवको कदर साथै सामाजिक इच्छा र आवश्यकतालाई ख्याल गरी बनाइएको व्यापक शैक्षिक कार्यक्रम हो ।

पाठ्यक्रम शैक्षिक कार्यक्रमको सङ्गठित ढाँचा हो । पाठ्यक्रममा विद्यालयभित्र र बाहिरका क्रियाकलापलाई समेटिएको हुन्छ । पाठ्यक्रमभित्र समाजिक र राष्ट्रिय आवश्यकता पूरा गर्न शिक्षक र विद्यार्थीबाट गरिने सम्पूर्ण कार्यहरूलाई समावेश गरिएको हुन्छ । शिक्षाका राष्ट्रिय उद्देश्य, तहगत र विषयगत उद्देश्य पूरा गर्ने पाठ्यांश, पाठ्यांश मिल्दो अध्ययन विधि, शैक्षिक क्रियाकलाप, शैक्षिक सामग्री, मूल्याङ्कन विधि समेत समाविष्ट हुन्छ ।

भाषा मानवीय सम्प्रेषणको माध्यम हो । आफ्ना विचारलाई एक अर्कामा पुऱ्याउन र अर्काका विचार बुझ्न ज्ञान, विज्ञान, दर्शन, सिप, अभिव्यक्ति भाषाबाटै सम्पन्न हुन्छ । मानिस सामाजिक प्राणी भएकाले समाजबाटै भाषा आर्जन गरी त्यही प्रयोग गर्छ । सामाजिक विविधता, भौगोलिकता, राष्ट्रियता, धार्मिक भिन्नताका कारण शैक्षिक वातावरणमा एकरूपता र उद्देश्यपूर्ण बनाउन आवश्यकता हुन्छ । जसकारण भाषा पाठ्यक्रमले यसलाई संयोजन गरी भाषिक उपलब्धि हासिल गर्न सक्छ । विद्यार्थीको भाषिक सिप सुनाइ, बोलाइ, पढाइ, लेखाइहरूको प्राप्तिको उद्देश्य राखी बनाइएको शैक्षिक कार्यक्रमलाई भाषा पाठ्यक्रम भनिन्छ (ढकाल : २०६९ : पृ. ५) ।

अन्य विषयका पाठ्यक्रमले विषयगत ज्ञानलाई प्राप्त गर्ने उद्देश्य राखेको हुन्छ भने भाषा पाठ्यक्रमले भाषिक सिपलाई हासिल गर्ने उद्देश्य राखेको हुन्छ । सिकारुको बोध (सुनेर र पढेर बुझ्ने क्षमता) र अभिव्यक्ति (देखेर, सुनेर, पढेर, जानेर आफ्नो शैलीमा लेख्ने क्षमता) को विकासमा भाषा पाठ्यक्रम केन्द्रित रहेको हुन्छ । पाठ्यवस्तुका माध्यमबाट सिकारुको प्रस्तुतिमा तथा उद्देश्य प्राप्तिमा परिवर्तन र सिकारुको व्यवहारमा परिवर्तन खोजिएको हुन्छ । भाषा पाठ्यक्रमले शैक्षिक क्रियाकलापलाई मार्ग निर्देशन, नियन्त्रण र मार्गदर्शन गर्दछ । शैक्षिक सामग्रीको प्रयोग, शिक्षण विधि र मूल्याङ्कनलाई समेत भाषा पाठ्यक्रमले स्पष्ट रूपमा कितान गरेको हुन्छ । भाषा पाठ्यक्रमले शिक्षणका सुनिश्चित उद्देश्यसम्म पुग्नका लागि तय गरिएको एउटा व्यापक र सुनिश्चित योजना हो जसले सुनिश्चित कार्यकलाप र प्रक्रिया अँगालेर विद्यार्थीमा अपेक्षित उद्देश्य हासिल गराउन समग्र भाषा सिकाइ अनुभवको दिग्दर्शन गरेको हुन्छ (पौडेल : २०६७ : पृ. ४) ।

पाठ्यक्रमका सम्बन्धमा दिइएका परिभाषाहरू यस प्रकार रहेका छन् :

“शिक्षाको लक्ष्य हासिल गर्नका लागि बनाइएको शैक्षिक कार्यक्रमलाई पाठ्यक्रम भनिन्छ ।” (रा. शि. प. यो. २०२८ : पृ. २५)

“वास्तवमा पाठ्यक्रम भनेको शैक्षणिक लक्ष्यसम्म पुग्न मद्दत पुऱ्याउने एउटा गोरेटो हो र त्यो गोरेटो सुस्पष्ट एवम् व्यवस्थित कार्यक्रमका रूपमा रहेको हुन्छ ।” (पौडेल : २०६७ : पृ. २)

“पढाउनका निम्ति तोकिएको विषय र त्यसको पूर्वापर क्रमलाई पाठ्यक्रम भनिन्छ ।” (नेपाली वृहत् शब्दकोश : पृ. ७६२)

“विद्यार्थीले शिक्षालयमा एक वा अनेक विषयमा खास अवधिभित्र आर्जित गर्न सक्ने अनुभव, ज्ञान, सिप आदिको शैक्षिक योजना पाठ्यक्रम हो ।” (प्रयोगात्मक नेपाली शब्दकोश : पृ. ६०७)

यस प्रकार विद्यालयभित्र र बाहिर जे जति शैक्षिक क्रियाकलापहरु विद्यार्थीका चौतर्फी व्यक्तित्व विकासका लागि सञ्चालन गरिन्छ, त्यो सम्पूर्ण क्रिया प्रक्रियालाई पाठ्यक्रम भनिन्छ । यसमा विद्यार्थी र समाजका इच्छा र आकाङ्क्षा समावेश भएका हुन्छन् । यसभित्र विद्यार्थीको उमेर र क्षमताअनुसार पढाउन सकिने विषय वस्तु, शिक्षण सामग्री, प्रविधिहरु र पाठ्यक्रमको प्रभावकारिताका लागि मूल्याङ्कन प्रविधिसमेत निर्धारण गरिएको हुन्छ । यसमा शिक्षाका राष्ट्रिय उद्देश्य, तहगत उद्देश्य कक्षागत उद्देश्य, विषयगत विशिष्ट तथा साधारण उद्देश्य, उद्देश्य प्राप्तिका लागि विषय वस्तु, शिक्षण विधि, क्रियाकलाप, सामग्री र मूल्याङ्कन प्रक्रियासमेतको साँगोपागो व्यवस्था हुन्छ । यस किसिमको सम्पूर्णस्पष्ट व्यवस्थाबाट शिक्षक र विद्यार्थीद्वारा सामाजिक र राष्ट्रिय उद्देश्य पूरा गर्न विद्यालयभित्र र बाहिर सञ्चालन हुने सम्पूर्ण क्रियाकलाप निर्धारण गरिएको हुन्छ । अतः पाठ्यक्रमलाई राष्ट्रको शिक्षा नीति र शैक्षिक क्रियाकलापको मूल आधार मानिन्छ ।

२.३ भाषा पाठ्यक्रम र भाषा पाठ्य पुस्तकको सम्बन्ध

पाठ्यक्रम शिक्षण प्रक्रियाको मुटु हो (ढुङ्गेल र दाहाल : २०५७ : पृ . ६१) । पाठ्यक्रमकै आधारमा पाठ्य पुस्तक निर्माण गरी उपयोगमा ल्याइन्छ । शिक्षण प्रक्रियालाई

निर्दिष्ट गोरेटोसम्म पुऱ्याउन पाठ्यक्रमले मार्गदर्शन गर्दछ भने पाठ्यक्रमकै उद्देश्य अनुरुप शिक्षण सिकाइ कार्यकलाप सञ्चालन गर्न क्रमबद्ध रुपमा प्रस्तुत हुने सामग्रीका रुपमा पाठ्य पुस्तकले भूमिका खेल्दछ । पाठ्यक्रमद्वारा निर्देश गरिएका कुराहरु स्पष्ट पार्ने काम पाठ्य पुस्तकले गर्दछ ।

पाठ्यक्रम र पाठ्य पुस्तकको प्रकृति विषयको प्रकृति अनुरुप फरक फरक हुने गर्दछ । यस अनुसार भाषा पाठ्यक्रम र पाठ्य पुस्तको प्रकृति अन्य विषयका पाठ्यक्रम र पाठ्य पुस्तकको भन्दा फरक हुन्छ । भाषा पाठ्यक्रमले तय गरेका उद्देश्य तथा निर्देश गरेका भाषिक विषय वस्तुहरुको क्षेत्र र क्रमको दायराभित्र रही शिक्षण सिकाइका निम्ति उपयुक्त हुने गरी भाषिक सामग्रीहरुको विस्तृत सङ्कलन र सङ्गठन भाषा पाठ्य पुस्तक गरिएको हुन्छ (शर्मा र पौडेल : २०६० : पृ. ३५४) । यसर्थ पाठ्यक्रमको निर्देशन बिना पाठ्य पुस्तकले कुनै काम गर्न सक्दैन । त्यसैले पाठ्यक्रमको विस्तृत रुप पाठ्य पुस्तक हो भने पाठ्य पुस्तकको मार्गदर्शक पाठ्यक्रम हो । भाषा पाठ्यक्रममा प्रत्येक तहका प्रत्येक कक्षामा के कति भाषिक सिपहरु सिकाउने, कसरी सिकाउने र कुन क्रममा सिकाउने जस्ता कुराहरु समावेश गरिएका हुन्छन् । उक्त सिप विकासका लागि आवश्यक विषय वस्तु र विधाहरु पाठ्य पुस्तकामा समावेश गरिएका हुन्छन् । पाठ्यक्रममा शिक्षाको राष्ट्रिय उद्देश्य, तहगत उद्देश्य, विषय वस्तुको छनोट, शिक्षण व्यवस्थापन, विषय वस्तुको क्रम, अङ्क विभाजन आदि कुराहरु निर्देशित हुन्छन् र त्यसै अनुसार पाठ्य पुस्तक तयार गरिन्छ । तहगत र विषयगत आधारमा निर्धारण गरिएको पाठ्यक्रमका उद्देश्य अनुरुप पाठ्य पुस्तकहरु लेखिएका हुन्छन् । यस आधारमा भाषा पाठ्य पुस्तक भाषा पाठ्यक्रम अनुरुपकै सिपगत उद्देश्यकै आधारमा तयार गरिन्छ । उद्देश्य अनुरुपकै सेरोफेरोका विषय वस्तुको छनोट गरिन्छ । विषय वस्तुको छनोट गर्दा त्यसकै क्षेत्र र क्रमको सङ्गठनलाई हेरेर पाठ्य पुस्तक निर्माण गरिने हुँदा पाठ्यक्रम र पाठ्य पुस्तक एकै सिक्काका दुई पाटा जत्तिकै हुन भन्न सकिन्छ । पाठ्यक्रमले तहगत एवम् कक्षागत रुपमा निर्दिष्ट गरेका उद्देश्य अनुरुप विषय वस्तु, विधा, सिप, शिक्षण विधि, क्षेत्र र क्रमका साथै मूल्याङ्कन प्रक्रियाका आधार समेत किटान गरी भाषा पाठ्य पुस्तक निर्माण गरी उपयोगमा ल्याइने हुनाले यी दुईका बिच परिपूरक सम्बन्ध छ भन्न सकिन्छ ।

२.४ भाषा पाठ्य पुस्तक अध्ययन विश्लेषणका आधारहरू

गुणस्तरीय शिक्षण सिकाइका लागि पाठ्यक्रम पनि गुणस्तरीय हुन आवश्यक छ । सोही अनुसारको पाठ्य पुस्तक हुनु पनि उत्तिकै आवश्यक छ । अपेक्षित शैक्षिक उद्देश्य प्राप्त गर्न उपयुक्त शैक्षिक व्यवस्थापन तथा तालिम प्राप्त दक्ष शिक्षकको व्यवस्था, पाठ्यक्रम र पाठ्य पुस्तकको कुशलता पूर्वक प्रयोग गर्नु पर्दछ ।

शिक्षण पाठ योजना निर्माणदेखि विद्यार्थीको गृहकार्यसम्मको क्रियाकलाप पाठ्य पुस्तकसँग सम्बद्ध रहन्छ । हाम्रो जस्तो मुलुकका लागि पाठ्य पुस्तकको अति महत्त्व भएकाले यसको उपयुक्तता, सबलता, दुर्बलता र सान्दर्भिकताको अध्ययन गर्नु पर्छ । एक पटक निर्माण भएको पाठ्य पुस्तक सधैंका लागि हुन सक्दैन । यो समय अनुसार परिवर्तनशील हुन्छ । पाठ्य पुस्तकबाट प्राप्त ज्ञान, सिप र व्यवहार समय सापेक्ष हुनु पर्दछ । तसर्थ समय समयमा पाठ्य पुस्तकको अध्ययन विश्लेषण गरी सुधार गरि रहनु पर्दछ ।

पाठ्य पुस्तकको अध्ययन विश्लेषण विभिन्न दृष्टिकोणबाट गर्न सकिन्छ । सामान्यतया विद्यालय स्तरका पाठ्य पुस्तकको अध्ययन विश्लेषण निम्न दुई आधारमा गर्न सकिन्छ :

२.४.१ आन्तरिक वा शैक्षिक पक्ष

आन्तरिक गुण भन्नाले भित्री गुणलाई बुझिन्छ । भाषा शिक्षण सिकाइका दृष्टिले विशेष भूमिकामूलक महत्त्व राख्ने आन्तरिक कुरालाई भाषा पाठ्य पुस्तकले के कसरी समायोजन गरेको छ, भन्ने कुरा सर्वाधिक महत्त्वपूर्ण कुरा हो । भाषा पाठ्य पुस्तक देख्दा जतिसुकै आकर्षक भए पनि यदि त्यो भाषा शिक्षणका दृष्टिले आन्तरिक रूपमा कमजोर छ भने त्यसको कुनै मूल्य र महत्त्व रहँदैन । पुस्तक हेर्न र सजाउनका लागि नभएर पढ्न, अभ्यास गर्न तथा भाषिक अपेक्षा हासिल गर्न प्रभावकारी सहयोग पुऱ्याउने खालको हुनु अति आवश्यक छ । यसभित्र विषय वस्तु/पाठ्यवस्तु, विधा र प्रस्तुति, भाषिक संरचना र शैली, नमुना अभ्यास, चित्र, भूमिका निर्देशन, अन्तिम पृष्ठ र अन्य पर्दछन् (लम्साल र अन्य : २०६२ : पृ. ६५) । भाषा पाठ्य पुस्तकका आन्तरिक विशेषताहरूलाई प्राज्ञिक विशेषता भन्न सकिन्छ । प्राज्ञिक वा

आन्तरिक जे भने पनि स्तरगत उपयुक्तताअन्तर्गत पाठ्यवस्तु/ विषय वस्तु, शब्दभण्डार, भाषा, अभ्यास, चित्र, शब्दार्थ, टिप्पणी र सङ्केत आदिको स्तर के-कस्ता र कति उपयुक्त किसिमका छन् भनेर हेर्ने र नियाल्ने काम गरिन्छ (शर्मा र पौडेल : २०६० : पृ. ३५७) ।

२.४.१.१ विषय वस्तु/पाठ्य वस्तु

भाषा पाठ्य पुस्तक अध्ययन विश्लेषण गर्ने पहिलो आधार विषय वस्तुलाई मानिन्छ । भाषा पाठ्य पुस्तकमा समावेश गरिने विषय वस्तु भाषा पाठ्यक्रमले निर्देश गरे बमोजिम विभिन्न प्रवृत्तिका हुनुको साथै विभिन्न स्रोतबाट लिइएको हुनु पर्दछ । विषय वस्तुको छनोट गर्दा विषय वस्तुमा विविधता, विद्यार्थीको रुचि र स्तर अनुकूल, पाठ्यक्रमले अपेक्षा गरेको विधा बमोजिम विद्यार्थीको पूर्व शैक्षणिक अनुभव, अपेक्षित भाषिक सिपको प्राप्तिमा सहयोग पुऱ्याउने खालका विषय वस्तुको छनोट गरिनु पर्दछ । विषय वस्तु सामाजिक, सूचनामूलक, धार्मिक सांस्कृतिक क्षेत्रलाई समेट्न सक्ने भाषा शिक्षणका सूत्रमा आधारित, श्रमप्रति आस्था जगाउने, रुचि जगाउने र प्रेरणादायी हुनु पर्दछ ।

२.४.१.२ विधा र प्रस्तुति

सबै कक्षामा सबै किसिमका विधा तथा उपविधाहरू शिक्षण गर्न उपयुक्त हुँदैन । शिक्षणीय तहअनुसार विधाहरूको छनोट र स्तरण भएको खण्डमा मात्र पठनपाठन सरल र सहज हुन सक्छ । विधागत विविधताले मात्र सिकारुलाई सिकाइमा लाग्न उत्प्रेरित गर्ने र रुचि पैदा गर्ने गर्दछ । विधागत विविधताले भाषा पाठ्य पुस्तकको स्तर निर्धारण गर्दछ (ढकाल : २०६९ : पृ. १४२-१४३) । भाषा पाठ्य पुस्तकले वास्तवमा भाषाका चारवटै भाषिक सिपहरूको विकासमा जोड पुऱ्याउन सक्नुपर्छ । अभ्यासका दृष्टिले भाषा पाठ्य पुस्तकमा विधागत विविधता र तिनको उचित संयोजन आवश्यक हुन्छ । छनोट भएका विधाहरूलाई शैक्षणिक/मनोवैज्ञानिक आधारमा स्तरण गर्दा शिक्षण-सिकाइका सिद्धान्त अथवा सूत्रका रूपमा प्रचलित सरलबाट जटिल, पूर्णबाट अंश, मूर्तबाट अमूर्त, ज्ञातबाट अज्ञात, प्रत्यक्षबाट अप्रत्यक्ष, स्थूलबाट भावनात्मक, नियमितबाट अनियमित र सामान्यबाट विशिष्टतातर्फ पाठ्यवस्तुहरूलाई अगाडि बढाएर लैजाने प्रक्रियालाई अवलम्बन गर्न सकिन्छ (शर्मा र पौडेल : २०६० : पृ.

३२४) । भाषा पाठ्य पुस्तकमा विधा तथा प्रस्तुतिको चयन गर्दा छनोट तथा स्तरणलाई पूर्ण रूपमा पालना गर्नु पर्दछ ।

२.४.१.३ भाषिक संरचना र शैली

भाषिक संरचना र शैली पाठ्य पुस्तकमा रहने अर्को प्रमुख आन्तरिक तत्त्व हो । भाषा पाठ्य पुस्तकभित्र प्रयुक्त भाषिक संरचनाको समग्र स्तर नै भाषा हो । भाषिक संरचना र शैली सरलता र गहनताले भाषा पाठ्य पुस्तकको स्तरगत उपयुक्तताको पहिचान र मूल्याङ्कन गर्न सहयोग पुऱ्याउँछ । भाषा पाठ्य पुस्तकको विशेषता भनेकै सरल एवम् सुबोध तरिकाले भाषिक सिप विकासमा टेवा पुऱ्याउनु हो (पौडेल : २०६७ : पृ. १५३) । भाषाइतरका विषय वस्तु भएका पाठ्य पुस्तकमा पनि भाषाको प्रमुख आवश्यकता र स्थान रहेको हुन्छ, त्यसैले भाषा पाठ्य पुस्तकमा त भाषा मेरूदण्ड नै हो । विषयजन्य ज्ञानका सामग्रीलाई भाषाका सिपका माध्यमबाट सरल एवम् सुबोध तरिकाले प्रस्तुत गरी सिकारु समक्ष पुऱ्याउनु पर्ने हुन्छ । त्यसका लागि भाषा प्रमुख घटक मानिन्छ । भाषा पाठ्य पुस्तकको भाषालाई यथाशक्य सरल बनाउन ध्यान दिनुपर्ने जरुरी देखिन्छ । भाषा पाठ्य पुस्तका सबै पाठहरूमा समानुपातिक ढङ्गको शब्दभण्डार वितरण र क्रमशः उन्नयन गर्दै जाने तरिका अपनाउनु पर्दछ साथै तल्लो कक्षामा प्रयोग भइसकेका कम्तीमा पनि ८० प्रतिशत शब्दहरूकै आधारमा माथिल्लो कक्षामा बढीमा २० प्रतिशत मात्र नयाँ शब्द थप्ने सचेतता अपनाउनु पर्दछ (पौडेल : २०६७ : पृ. १५२-१५३) । प्राथमिक तहदेखि माध्यमिक तहसम्म पाठ्य पुस्तक भित्रै समावेश गरेर व्याकरण शिक्षण गरिनु उपयुक्त हुने भएकाले यस कुरामा समेत विशेष ख्याल गर्नु पर्दछ ।

२.४.१.४ नमुना अभ्यास

भाषा पाठ्य पुस्तकको अर्को महत्त्वपूर्ण एवम् आन्तरिक तत्त्व नमुना अभ्यास हो । भाषिक सिपहरू अभ्यासद्वारा मात्र प्राप्त हुन्छन् । अभ्यासका माध्यमबाट नै सिकारुले सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ सिप सिक्नुका साथै आफ्नो भाषिक क्षमतालाई परिष्कृत गर्दै लैजाने मौका पाउँछ । जति बढी अभ्यास भाषा पाठ्य पुस्तकमा समावेश गरिन्छ, त्यति नै मात्रामा सिकारुले मानक उच्चारण, वर्णविन्यास, शब्दनिर्माण, पदसङ्गति एवम् भाषिक प्रयोग तथा

व्यवहारमा दक्षता हासिल गर्दै जाने मौका प्राप्त गर्दछ । उपयुक्त र स्तरयुक्त भाषा पाठ्य पुस्तक त्यसैलाई मान्न सकिन्छ जसमा भाषिक अभ्यासका यावत् र उपयुक्त विशेषताले भरिपूर्ण कायम गरिएको हुन्छ । अभ्यास विद्यार्थीको स्तरानुरूप होस्, पाठ्यक्रमको मर्म अनुरूप होस्, विविधतापूर्ण होस्, सिपपरक होस्, रूचिपूर्ण होस्, उत्साहपूर्ण होस् तथा प्रभावकारी ढङ्गले उपलब्धितर्फ डोच्याउन सक्षम होस् भन्ने तर्फ भाषा पाठ्य पुस्तक सचेत हुनु आवश्यक छ । उक्त कुराहरूप्रति सचेत रहेको पुस्तक नै वैज्ञानिक र व्यावहारिक भाषा पाठ्य पुस्तक मान्न सकिन्छ (पौडेल : २०६७ : पृ. १५५) । अभ्यासविना भाषा पाठ्य पुस्तक अधुरो नै रहन्छ । अभ्यासमा विविधता रहनु पनि यसको आफ्नै वैशिष्ट्य हो ।

२.४.१.५ चित्र

चित्रलाई सार्वभौम भाषा पनि भनिन्छ (ढकाल : २०६९ : पृ. १७७) । भाषा पाठ्य पुस्तकमा चित्रको पनि महत्त्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ । हजारौं शब्दले बयान गरेर पनि अर्थ र धारणा स्पष्ट पार्न नसकिने कुरालाई एउटै चित्रका माध्यमले सजिलै र स्पष्ट किसिमले धारणा बसाल्न सकिन्छ । त्यसैले चित्रको उपयोग भाषा पाठ्य पुस्तकमा अपरिहार्य रहेको हुन्छ । भाषासिकाइ प्रक्रिया जटिल र गहन भएकाले यसलाई सरल र सहज बनाउन चित्रले ठूलो सहयोग पुऱ्याउँछ । भाषा पाठ्य पुस्तकले विद्यार्थीको मनलाई आकर्षित गर्न सकोस्, रोचकता र घतलागदोपन सृजना गर्न सकोस्, विद्यार्थीहरूलाई भाषा पाठ्य पुस्तकसित खेलिरहन प्रोत्साहित गरोस् र सँगसँगै अपेक्षित किसिमका भाषिक कार्यकलापहरूमा सरिक हुन प्रेरित गरिरहोस् भन्नेतर्फ ध्यान दिइनु आवश्यक छ । त्यो आवश्यकता परिपूर्तिका गर्ने महत्त्वपूर्ण कुरा चित्र एवम् चित्रवत् अन्य कुराहरूलाई लिन सकिन्छ । खास गरेर तल्ला तहका सिकारुहरूका निमित्त तयार पारिने भाषा पाठ्य पुस्तक तथा अन्य विषयका पाठ्य पुस्तकमा समेत वस्तु वा चित्रले सशक्त भूमिका खेल्दछ । भनिन्छ, हजारौं शब्दमा बयान गरेर पनि अर्थ र धारणा प्रष्ट पर्न नसकिने कुरालाई एउटै चित्रको माध्यमले सजिलै र स्पष्ट धारणा बसाल्न सकिन्छ । त्यसैले कतिपय सन्दर्भमा चित्र एवम् चित्रावलीहरूको सान्दर्भिक उपयोग पाठ्य पुस्तकमा आवश्यक छ (शर्मा र पौडेल : २०६० : पृ. ३६४) ।

२.४.१.६ अन्य गुणहरू

भाषा पाठ्य पुस्तकभित्र माथिका आन्तरिक विशेषता बाहेक अन्य केही गुणहरू पनि हुन्छन् । ती हुन् :

क) छनोट

पाठ्यवस्तु भनेको पाठ्यक्रममा समावेश गरिने पढाउने विषय वस्तुहरूको सार हो । अतः पाठ्यवस्तु के शिक्षण गर्ने ? भन्ने प्रश्नको जवाफ हो । पाठ्यवस्तुहरू धेरै हुन्छन् र हरेक पाठ्यक्रमले आफ्नो विशिष्ट उद्देश्य पूरा गर्न आवश्यक पाठ्यवस्तुहरूको उपयुक्त छनोट गर्नु पर्छ । यसरी पाठ्यवस्तुको छनोट गर्ने कार्यलाई नै पाठ्यवस्तुको छनोट भनिन्छ (गौतम : २०६१ : पृ. १३५) । भाषा पाठ्य पुस्तक निर्माणका क्रममा गरिने सम्बन्धित विषय शिक्षणका आवश्यकता विश्लेषण, विश्लेषित आवश्यकता पूरा गर्नका लागि उपयुक्त उद्देश्यको निर्धारण र निर्धारित उद्देश्य पूरा गर्नका लागि तय गरिने विषय वस्तु वा पाठ्यवस्तु निर्धारण गर्नु नै छनोट हो (लम्साल र अन्य : २०६२ : पृ. ६८) । पाठ्यवस्तु छनोट गर्दा कक्षा वा विद्यार्थीको स्तरलाई महत्त्व दिनुपर्छ । यदि विद्यार्थीको स्तर र पाठ्यवस्तुको छनोट नमिलेको खण्डमा त्यस्तो पाठ्यवस्तु विद्यार्थीलाई बोझ हुन जान्छ । उसले अध्ययन गरेको कुरा पनि राम्ररी बुझ्न सक्दैन । उसको स्तरबाहिरका कुरालाई उसले स्मरण गर्न पनि गर्दैन । त्यसैले पाठ्यवस्तुहरूको छनोट गर्दा विद्यार्थीको स्तर, उमेर र कक्षालाई आधार मानेर मात्र गर्नुपर्छ ।

ख) स्तरण

छनोट भइसकेका पाठ्य सामग्रीलाई कुन अनुक्रममा मिलाएर भाषा पाठ्य पुस्तकको निर्माण गर्ने भन्ने कुराको जानकारी स्तरणले दिन्छ । छनोटले भाषापाठ्य पुस्तक निर्माणका लागि कच्चा सामग्री मात्र प्रस्तुत गर्ने भएकाले छनोट गरिएका विषय वस्तुलाई मनोवैज्ञानिक दृष्टिले व्यवस्थापन र सङ्गठन गर्ने र अपेक्षित तह वा कक्षाका निमित्त शिक्षण योग्य बनाउनु अनि स्तरीकृत गर्ने वा कुनै पनि पाठ्यवस्तु सुनिश्चित, स्तरयुक्त, सुव्यवस्थित गरी शिक्षण

सिकाइको अनुक्रम वा शृङ्खलामा आबद्ध गरिनु नै स्तरण हो (शर्मा र पौडेल : २०६० : पृ. ३६८) । पाठ्यवस्तुको स्तरण गर्दा सम्बन्धित विद्यार्थीहरूको भाषिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, बौद्धिक, सांवेगिक पृष्ठभूमिका साथै पाठ्यक्रमद्वारा निर्धारित उद्देश्य र समयावधिलाई समेत ख्याल गर्नुपर्दछ ।

ग) भूमिका निर्देशन आदि

भाषा पाठ्य पुस्तकमा विधागत पाठ शिक्षण-सिकाइका निमित्त त्यसका पाठ्यवस्तुगत सन्दर्भलाई आधार बनाएर अपनाइनुपर्ने शिक्षण विधि, प्रक्रिया र कार्यकलापहरूको आवश्यक निर्देशन र सङ्केत शिक्षकहरूलाई दिएमा पाठ्य पुस्तकको प्रभावकारी उपयोग गर्न सकिने सम्भावना रहन्छ । यसले शिक्षण सिकाइ कार्यकलापहरूमा एकरूता ल्याउन र उपलब्धिगत प्रभावकारिता हासिल गर्न पनि मद्दत पुऱ्याउन सक्छ (शर्मा र पौडेल : २०६० : पृ. ३६५) । भाषा पाठ्य पुस्तकको गुणस्तरमा वृद्धि गर्न गराउन धेरथोर रूपमा भूमिकाको पनि हात हुन्छ । भूमिकाले पाठ्यांशहरूको समष्टिगत स्वरूप र प्रकृतिलाई सुझाउन सक्छ भने यसले पाठ्यांशका प्रयोग र प्रयोजनलाई पनि मागदर्शन गर्न सक्ने भएको हुँदा लेखक, सम्पादक र प्रकाशकबाट भूमिका लेखन हुनु राम्रो हुन्छ (ढकाल : २०६९ : पृ. १४५) । भाषा शिक्षण गर्दा प्रयोग हुने सामग्री, शिक्षण विधि, र मूल्याङ्कनका निमित्त भाषा पाठ्य पुस्तकमा निर्देशनको पनि जरुरी हुन्छ । त्यसैले भाषा पाठ्य पुस्तकमा भूमिका वा निर्देशनमा भाषा शिक्षणमा चाहिने सामग्रीको सङ्क्षिप्त रेखाङ्कन हुनु जरुरी छ । भाषा पाठ्य पुस्तक शिक्षण गर्दा शिक्षकले प्रयोग गर्नु पर्ने सामग्रीहरूको उल्लेख र शिक्षण विधिजस्ता कुराहरू निर्देशनमा सङ्केत भएमा मात्र शिक्षकले राम्ररी भाषा पाठ्य पुस्तकको शिक्षण गर्न सक्दछ ।

२.४.२ बाह्य तथा भौतिक आधार

भाषा पाठ्य पुस्तकका बाह्य वा परिधीय विशेषतालाई भौतिक विशेषता पनि भन्न सकिन्छ । यसभित्र आवरण पृष्ठ/बनोट, आकार, छपाइ, बाँधाइ, कागजको स्तर, मूल्य, सुलभता तथा अन्य कतिपय बाह्य प्रबन्धका कुराहरू पर्दछन् । भट्ट हेर्दा भाषा पाठ्य पुस्तक कस्तो

हुनुपर्ने, त्यसको आकार प्रकार तथा विविध प्राविधिक पक्षहरू के कस्तो हुनुपर्ने भन्ने कुरा नै यसको बाह्य विशेषता हो । भाषा पाठ्य पुस्तक अन्य पाठ्य पुस्तकबाट अलग छुट्टिन सकोस्, बलियो होस्, पढ्नुपर्ने लाग्ने खालको होस्, सजिलै उपलब्ध हुन सकोस्, मोल धेरै नहोस् र छपाइ बँधाइ आदि कुराले अस्तव्यस्त एवम् कमजोर नहोस् भन्ने दृष्टिकोण नै बाह्य विशेषता हो (शर्मा र पौडेल : २०६० : पृ. ३६९) । तिनै बाह्य विशेषताहरूका बारेमा यहाँ चर्चा गरिएको छ :

२.४.२.१ आवरण पृष्ठ/बनोट

बनोट भन्नाले आकर्षक आवरण र आकार प्रकारलाई मान्न सकिन्छ । भाषा पाठ्य पुस्तक आकर्षक बनोटले युक्त हुनु जरुरी छ । पाठ्य पुस्तकको आवरण पृष्ठ बाक्लो र बलियो कागजमा हुन जरुरी छ र त्यतिकै रङ्गीन र आकर्षक हुनु पनि आवश्यक छ । बाह्य आवरण हेर्ने वित्तिकै विद्यार्थीहरूलाई पढ्नुपर्ने लाग्ने खालको भएमा ज्यादै राम्रो मानिन्छ । बाह्य आवरणको कागज भित्र राखिने जस्तै पातलो खालको भएमा च्यातिने र खुम्चिने स्थिति हुन्छ । भाषा पाठ्य पुस्तकमा रहने चित्रले भाषिक सिप तथा भाषाको उद्देश्यको द्योतन गर्न सक्नुपर्छ । साना तहका पाठ्य पुस्तकहरूको आवरण पृष्ठ आकर्षक कलात्मक, मनमोहक र बलियो बनाइन्छ (शर्मा र पौडेल : २०६० : पृ. ३७०) । आवरण पृष्ठमा प्लास्टिक लेमिनेसन गरेमा भाषा पाठ्य पुस्तक बढी बलियो हुन्छ ।

२.४.२.२ आकार र ठाउँ छोडाइ

भाषा पाठ्य पुस्तकको अर्को बाह्य विशेषता अक्षरको आकार हो । प्रारम्भिक कक्षाका विद्यार्थीका निमित्त ठूला आकारका अक्षर हुनु जरुरी छ भने उच्चस्तरका कक्षाका लागि क्रमशः साना हुँदै जानु राम्रो मानिन्छ । विद्यार्थीको दृष्टिशक्ति र तिनीहरूको अवस्थालाई अक्षरको आकारले प्रभाव पार्न सक्ने कुरालाई भाषा पाठ्य पुस्तक निर्माताले विर्सनु हुँदैन (ढकाल : २०६९ : पृ. १३९) । भाषा पाठ्य पुस्तकको माथि, तल, दायाँ, बायाँ, किनारा छोडाइले पनि यसको गुणस्तरमा जोड दिएको हुन्छ । पाठ्य पुस्तकमा प्रयोग गरिने अक्षरहरूको आकार र अन्तराल (ठाउँ छोडाइ) लाई महत्वपूर्ण प्राविधिक पक्षका रूपमा हेर्न सकिन्छ, पूर्व प्राथमिक र प्राथमिक तहमा निकै ठूला अक्षर (१४ देखि ६० प्वाइन्टसम्मका) अक्षर आवश्यक पर्दछ भने

माथिल्लो तहमा १२ प्वाइन्टसम्मका अक्षर उपयुक्त मानिन्छ । बायाँतर्फ बाँधाइका लागि आवश्यक ठाउँ छोड्नु पर्छ र सुरूको अनुच्छेदको पङ्क्ति अन्य पङ्क्तिभन्दा १ इन्चदेखि ०.५ इन्चसम्म छोडेर लेख्नुपर्छ (शर्मा र पौडेल : २०६० : पृ. ३७०) ।

२.४.२.३ छपाइ र बाँधाइ

भाषा पाठ्य पुस्तकमा छपाइ अन्तर्गत किनारा छोडाइ, पाठको शीर्षक, उपशीर्षक, अभ्यास आदिमा उपयुक्त अक्षरको आकार प्रकारका कुरा समेत पर्दछन् । भाषा पाठ्य पुस्तकको भौतिक विशेषताका रूपमा छपाइ र बाँधाइको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ । छपाइ गर्दा प्राथमिक तहमा कालो, रातो र नीलो मसीको प्रयोग गर्न सकिन्छ तर माथिल्ला कक्षामा कालो मसीको प्रयोग गर्न उपयुक्त मानिन्छ (लम्साल र अन्य : २०६२ : पृ. ६९) । भाषा पाठ्य पुस्तकलाई दृढो बनाउनका लागि बाँधाइको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहन्छ । छिट्टै पाना निस्कने खालको कमजोर बाँधाइ राम्रो मानिँदैन । स्टिजको प्रयोग गर्नुका साथै गम वा फेबिकोल प्रयोग गरेमा बाँधाइ राम्रो र टिकाउ हुन्छ ।

भाषा पाठ्य पुस्तकको छपाइ र बाँधाइ पुस्तकको उद्देश्य, आवश्यकता, प्रयोक्ताको उमेर र स्तर अनुरूपको हुनुपर्छ । भाषा पाठ्य पुस्तक निर्माणको एउटा प्रमुख पक्ष छपाइ र बाँधाइ पनि हो । कागजमा प्रयोग गरिने मसी र यसको रङ्ग पनि आवश्यकता अनुरूपको हुनुपर्दछ । खासगरी प्राथमिक तहका पाठ्य पुस्तकरूमा रङ्गीन मसीको प्रयोग गरेमा बढी आकर्षक हुन्छ (गौतम : २०६९ : पृ. २४०) ।

२.४.२.४ कागज

भाषा पाठ्य पुस्तकको बाह्य विशेषताका रूपमा कागजको स्तर पनि महत्त्वपूर्ण मानिन्छ । नराम्रो कागजमा छपाइ पनि नराम्रो हुन्छ । गुणस्तरहीन कागजमा अक्षर पनि राम्रोसँग नदेखिने बढी सम्भावना हुन्छ र चित्रहरू पनि अनाकर्षक बन्न पुग्छन् । त्यसैले कागज पाठ्य पुस्तकको महत्त्वपूर्ण तत्त्व पनि हो । पाठ्य पुस्तकमा प्रयोग हुने कागज चिल्लो, सेतो र बाक्लो भएमा छपाइको प्रकृति स्तरीय हुन्छ । कागजको स्तर जति राम्रो हुन्छ त्यति नै फलदायी पनि हुन्छ । तल्ला स्तरका कक्षाका सापेक्षतामा माथिल्ला स्तरका कक्षाहरूमा अपेक्षाकृत कम

स्तरका कागज भए पनि तल्ला कक्षाहरूमा बलियो, राम्रो र स्तरीय कागज हुनु उपयुक्त मानिन्छ (लम्साल र अन्य : २०६२ : पृ. ६९) । अन्य विषयका पाठ्य पुस्तकका साथै भाषा पाठ्य पुस्तकको कागजका पनि स्तरीय हुनु राम्रो मानिन्छ ।

पाठ्य पुस्तकमा प्रयोग गरिने कागज स्तरीय, बाक्लो र चिल्लो हुनुपर्दछ । प्राथमिक कक्षाका लागि तयार गरिएका पाठ्य पुस्तकको कागजभन्दा माथिल्लो कक्षामा प्रयोग गरिने कागज केही कम स्तरको भए पनि हुन्छ । पाठ्य पुस्तकमा प्रयोग गरिने कागज सेतो र दरो हुनु आवश्यक छ । प्राथमिक कक्षाको लागि तयार हुने पाठ्य पुस्तकको कागज माथिल्लो कक्षाका लागि प्रयोग हुने कागजका तुलनामा राम्रो र बलियो हुनुपर्दछ (ढुङ्गेल र दाहाल : २०६२ : पृ. १११) ।

२.४.२.५ मूल्य

नेपाल जस्तो विकासोन्मुख मुलुकमा भाषा पाठ्य पुस्तकको मूल्य चर्को भयो भने सर्वसाधारण जनताहरूले आफ्ना बालबालिकाहरूलाई पढ्नका लागि चाहिने पाठ्य पुस्तकहरू समयमै किनि दिन सक्दैनन् जसले गर्दा विद्यार्थीहरूको पठनपाठनमा मनोवैज्ञानिक असर पर्दछ र पठनपाठनप्रति वितृष्णा पैदा हुनुका साथै हीन भावनाको समेत विकास हुन सक्छ । अतः भाषा पाठ्य पुस्तकको मूल्य उचित हुनुपर्दछ । भाषा पाठ्य पुस्तकको मूल्य अधिक हुनाले कम आयस्रोत भएका सर्वसाधारण मानिसले सजिलै किन्न नसक्ने हुन्छन् । तसर्थ मूल्य निर्धारण गर्दा वस्तु उत्पादनको सिद्धान्तमा आधारित भई गरिनुपर्दछ । सर्वसाधारण जनताको क्रयशक्ति र राष्ट्रिय दायित्वसमेतलाई विचार गरेर न्यूनभन्दा न्यून मूल्यमा पाठ्य पुस्तक उपलब्ध गराउनतर्फ पहल गरिनु अत्यावश्यक छ ।

२.४.२.६ सुलभता

पाठ्य पुस्तकको प्रभावकारिता त्यसमा सुलभतामा पनि भर पर्दछ । सुलभताको अर्थ सजिलैसँग प्राप्त हुन सक्ने अवस्था हो र खोजेको बेलामा जहाँतहीं पाउन सकिने स्थिति पनि हो । पाठ्य पुस्तक देशव्यापी रूपमा सुलभ हुनु आवश्यक छ । हाम्रो जस्तो दुर्गम क्षेत्र भएको

देशमा पाठ्य पुस्तकको सुलभता सबै ठाउँमा एकनासको छैन । पाठ्य पुस्तकको सुलभता एकनासको नभएमा पाठ्य पुस्तक जतिसुकै राम्रो भए पनि त्यसको उपादेयता रहँदैन र शैक्षिक एकरूपता र गतिशीलता पनि अपेक्षित रूपमा पूरा हुन सक्दैन । त्यसैले भाषा पाठ्य पुस्तक खोजेको बखत जहाँसुकै पाइने गरी सुलभ हुनु जरुरी छ । शैक्षिक सत्र सुरु हुनु अगावै आवश्यक ठाउँमा आवश्यक मात्रामा पाठ्य पुस्तक उत्पादन गरी सम्बन्धित क्षेत्र र ठाउँहरूमा पुर्‍याएर सुलभ गराउने प्रयत्न राज्यले पनि गर्नु आवश्यक छ ।

परिच्छेद तीन

निर्धारित पाठ्य पुस्तकहरूको अध्ययन तथा विश्लेषण

३.१ विषय प्रवेश

प्राथमिक तह पार गरेर माध्यमिक तह नपुग्दा बीचको तह निम्न माध्यमिक तह हो । कक्षा ६, ७, ८ लाई निम्न माध्यमिक तह मानिन्छ । कक्षा आठको निम्न माध्यमिक तहको अन्तिम कक्षा हो । ११ वर्षदेखि १३-१४ वर्षका बिचका बाल बालिकाले यो तहमा अध्ययन गर्दछन् । मध्यम वर्ग कक्षा ६ र ७ पार गरेर कक्षा ८ पुगेका विद्यार्थीहरूको पूर्व अनुभव, रुचि, स्तर आदिलाई ध्यानमा राखी कक्षा आठको पाठ्यक्रम निर्माण गरिएको हुन्छ । हरेक कक्षा वा तहको अन्तमा हासिल हुने उपलब्धिहरू, भाषिक सिप कार्यमूलक व्याकरणका विभिन्न तहहरू पाठ्यक्रमले निर्देशित गरेको हुन्छ । पाठ्यक्रमले अपेक्षा गरेका उद्देश्यहरूको परिपूर्ति गर्न कक्षा आठको नेपाली पाठ्य पुस्तकमा कथा, कविता, प्रबन्ध, जीवनी आदि विधाहरू समावेश भएका छन् ।

३.२ कक्षा ८ को नेपाली भाषा पाठ्य पुस्तकको अध्ययन

३.२.१ हाम्रो नेपाली किताव

३.२.१.१ आन्तरिक वा शैक्षिक पक्ष

३.२.१.१.१ विषय वस्तु

भाषा पाठ्य पुस्तकमा समावेश गरिने विषय वस्तु विद्यार्थीको क्षमता, स्तर अनुकूलका क्षेत्रबाट लिइएको हुनुपर्दछ । कक्षा ८ हाम्रो नेपाली किताबमा चार वटा कविता, छ वटा प्रबन्ध, ५ वटा जीवनी, ५ वटा कथा, १ वटा वादविवाद, २ वटा चिठी गरी जम्मा २४ वटा विधागत पाठहरू राखिएका छन् । यी पाठहरूमा राखिएका विषय वस्तु प्राकृतिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, लोक जीवनसंग सम्बन्धित राष्ट्रप्रेम जगाउने उपदेशात्मक खालका छन् । यस पाठ्य पुस्तकमा

समावेश गरिएका कथाहरू लोक जीवनसँग सम्बन्धित नैतिक मूल्य र मान्यताप्रति सजग गराउने शिक्षाप्रद, आपसी प्रेम र भावनाको विकास गराउनेतर्फ उन्मुख भएका छन् । कविताहरू सामाजिक, नैतिक, सांस्कृतिक, प्राकृतिक, देशप्रेम भल्काउनेतिर उन्मुख भएका छन् । प्रबन्ध वर्णनात्मक, विवरणात्मक प्रकृतिका देखिन्छन् । संवादहरू मनोरञ्जनात्मक ढाँचाका र जानकारी मूलक छन् । जीवनी राष्ट्रिय व्यक्तित्वको पहिचान गराउने र उत्प्रेरणा जगाउने खालका देखिन्छन् । लैङ्गिक समानतालाई प्रोत्साहन गर्ने विषय वस्तु भने थोरै मात्रामा भए पनि समावेश गरिएको छ ।

३.२.१.१.२ विधा तथा प्रस्तुति

विधागत प्रयोगका दृष्टिबाट हेर्दा प्रस्तुत पुस्तकमा पाँच विधाहरू पयोग गरिएका छन् । ती विधाहरू विधा सम्बद्ध पाठहरू तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका नं. १

क्र.स.	विधा	विधागत पाठहरू	क्षेत्र	सङ्ख्या
१	कविता	१. प्रश्नोत्तर २. किसान ३. ओखलढुङ्गा ४. पृथ्वी सन्देश	उपदेश/नीतिप्रधान वर्णनात्मक/ सामाजिक प्रकृति प्रधान इतिहास/संस्कृति प्रधान	४
२	कथा	१. खसीको तौल २. मनु ३. उपमन्युको परीक्षा ४. घर भगडा ५. नुनको सोभो	लोककथा सामाजिक/ आधुनिक पौराणिक ऐतिहासिक लोककथा	५
३	नाटक/रूपक	१. हामी एउटै हौं	राष्ट्रप्रेम/संवादात्मक	१

४	चिठी	१. छात्रवृत्तिका लागि निवेदन २. समाज सेवाको बाटोमा	निवेदन घरायसी चिठी	२
५	वादविवाद	१. धनभन्दा विद्या ठूलो	सामाजिक	१
६	प्रबन्ध	१. सबैको रक्षक कानुन २. दरबार ३. अन्तरिक्षयान ४. वन्यजन्तु र तिनको सुरक्षा ५. पर्यटन ६. जैविक नियन्त्रण विधि	सामाजिक प्राविधिक वैज्ञानिक वातावरणीय सामाजिक सौन्दर्य परक	६
७	जीवनी	१. गोपाल प्रसाद रिमाल २. महाकवि कालिदास ३. फ्लोरेन्स नाइटिङ्गेल ४. विश्वेश्वर प्रसाद कोइराला ५. म्याडम क्युरी	राष्ट्रिय/ साहित्यिक अन्तर्राष्ट्रिय/ सांस्कृतिक अन्तर्राष्ट्रिय/ समाज राष्ट्रिय/ राजनीतिक अन्तर्राष्ट्रिय/ वैज्ञानिक	५

गद्य विधा अन्तर्गत २० वटा पाठहरू राखिएका छन् भने पद्य विधा अन्तर्गत ४ वटा पाठहरू राखिएका छन् । प्रस्तुत पाठ्य पुस्तकमा राखिएका पद्य विधाहरू १६, १८, ४०, २२ हरफमा रचना भएका छन् । प्रस्तुत पाठ्य पुस्तकमा भएका वाक्यहरू १ शब्ददेखि ३० शब्दसम्मका छन् । यस पुस्तकका अनुच्छेद सङ्ख्या ५ (चिठी), २८ (मनु) सम्मका छन् । पाठका शीर्षकहरू १ शब्ददेखि ४ शब्दसम्ममा संरचित छन् । विधाहरूको रखाइक्रम कविता, प्रबन्ध, जीवनी, निवेदन, कथा, कविता, प्रबन्ध, कथा, एकाङ्की, जीवनी, प्रबन्ध, चिठी, वाद विवाद जीवनी, कथा, कविता, जीवनी, प्रबन्ध कथा, प्रबन्ध कविता आदि आधारमा क्रम मिलाएर राखिएको छ । यसरी हेर्दा पाठ्य पुस्तकमा विधा विस्तार सन्तुलित रहेको देखिन्छ ।

३.२.१.१.३ भाषिक संरचना र शैली

कक्षा ८ को हाम्रो नेपाली किताब पाठ्य पुस्तकमा समाविष्ट विधागत पाठहरूको संरचना कस्तो रहेको भन्ने कुराको चर्चा यहाँ निम्न अनुसार गरिएको छ :

तालिका नं. २

क्र. सं.	पाठ	विधा	श्लोक/अनुच्छेद	पाठगत अभ्यासका प्रकार	चित्र
१	प्रश्नोत्तर	कविता	४	९	०
२	किसान	कविता	५	५	१
३	ओखलढुङ्गा	कविता	८	५	०
४	पृथ्वी सन्देश	कविता	३	५	०
५	गोपाल प्रसाद रिमाल	जीवनी	१२	९	१
६	महाकवि कालिदास	जीवनी	९	८	१
७	फ्लोरेन्स नाइटिङ्गेल	जीवनी	९	८	१
८	विश्वेश्वर प्रसाद कोइराला	जीवनी	१२	८	१
९	म्याडम क्युरी	जीवनी	१२	९	१
१०	सबैको रक्षक कानुन	प्रबन्ध	९	९	१
११	दरबार	प्रबन्ध	१०	१०	४
१२	अन्तरिक्ष यान	प्रबन्ध	१३	१०	३
१३	वन्यजन्तु र तिनको सुरक्षा	प्रबन्ध	१०	७	१
१४	पर्यटन	प्रबन्ध	७	११	१
१५	जैविक नियन्त्रण विधि	प्रबन्ध	६	६	२
१६	खसीको तौल	कथा	१३	११	१
१७	मनु	कथा	२३	७	२

१८	उपमन्युको परीक्षा	कथा	२६	७	३
१९	घर भग्ना	कथा	११	६	२
२०	नुनको सोभो	कथा	१९	९	१
२१	छात्रवृत्तिका लागि निवेदन	चिठी	४	६	०
२२	समाज सेवाको बाटोमा	चिठी	५	५	०
२३	धनभन्दा विद्या ठूलो	वादविवाद	१७	८	१
२४	हामी एउटै हौं	रूपक/एकाङ्की	संवादात्मक	६	२

३.२.१.१.४ नमुना अभ्यास

भाषा पाठ्य पुस्तकमा अध्ययन विश्लेषणका आधारहरूमध्ये नमुना अभ्यासलाई मुख्य आधार मानिन्छ । भाषा भनेको व्यवहार भएकाले ती नमुना अभ्यासहरू व्यवहार निर्माण गर्न सक्ने खालका हुनु पर्छ । हाम्रो नेपाली किताब (२०६८) मा दिइएका नमुना अभ्यासहरू विभिन्न प्रकारका छन् । त्यसका प्रकार र नमुना अभ्यासलाई तलको तालिकामा देखाउन सकिन्छ :

तालिका नं. ३

क्र. स.	नमुना अभ्यासका प्रकार	सङ्ख्या विवरण
१	शब्द भण्डार	२५
२	लामा प्रश्न उत्तर	१५
३	छोटा प्रश्न उत्तर	२३
४	सप्रसङ्ग व्याख्या	४
५	व्याख्या	१२
६	वाक्यमा प्रयोग	२०
७	सस्वर वाचन	७
८	उच्चारण	२०
८	सिर्जनात्मक अभ्यास	३१
९	शुद्ध लेखन	२४

१०	श्रुति लेखन	४
११	जोडा मिलाउने	९
१२	पाठ सम्बन्धी अन्य	५०
१३	भाषा तत्त्व	५५
१४	खाली ठाउँ भर्ने	५
१५	मौखिक उत्तर	३
१६	जम्मा	३०७

भाषा पाठ्य पुस्तकमा राखिएका नमुना अभ्यासहरू विधागत पाठ अनुरूप हुनु पर्दछ । हाम्रो नेपाली किताब कक्षा आठमा हरेक विधागत पाठहरूको अन्तमा ८ देखि १६ वटासम्म अभ्यासहरू राखिएका छन् । समग्रमा ३०७ वटा अभ्यासहरू रहेका छन् । प्रश्नोत्तर ५४ वटा, वाक्य निर्माण गर्ने २० वटा, उच्चारण गर्ने २० वटा, शुद्धसँग लेख्ने २४ वटा, शब्द भण्डार सम्बन्धी २५ वटा, सिर्जनात्मक अभ्यास ३१ वटा र बाँकी ५५ वटा विविध भाषिक सिपका अभ्यासहरू राखिएका छन् । यसरी राखिएका अभ्यासहरूमा विविधता रहेको पाइन्छ । लेखाइ सम्बन्धी अभ्यासहरू बढी मात्रामा दिइएको छ भने भाषिक सिप सिकाइ सम्बन्धी अभ्यासहरू कम मात्रामा राखिएका छन् । अभ्यासको प्रकृति कतिपय ठाउँमा पाठ्यक्रम अनुकूल पाइन्छ भने कतै पाइँदैन । सबै पाठमा सबै किसिमको भाषिक सिप विकास गराउने अभ्यास राखिएको पाइँदैन । कुनै एक पाठमा कुनै एक सिपको विकास गराउने अभ्यास राखिएका छन् भने कुनै पाठको अन्त्यमा कुनै एक अर्को सिपको विकास गराउने अभ्यासहरू राखिएका छन् । एकै अभ्यासबाट एकभन्दा बढी भाषिक सिपको विकास गराउने अपेक्षा पनि राखेको पाइन्छ । एकै अभ्यासबाट एकभन्दा बढी सिपको विकास गराउने अभ्यास राखिएको पाइँदैन । लेखाइ सम्बन्धी अभ्यास बढी राखिएका छन् भने सुनाइ, बोलाइ र पढाइ सम्बन्धी अभ्यास कम मात्रामा राखिएका छन् । सुनाइ/ बोलाइ सम्बन्धी अभ्यास ३५, पढाइ सम्बन्धी अभ्यास २९ र लेखाइ सम्बन्धी अभ्यास ७४ वटा राखिएका छन् । यस पुस्तकमा लेखाइ सम्बन्धी अभ्यासहरू बढी मात्रामा दिइएका छन् किनभने माथिल्ला कक्षाहरूमा पाठ्यक्रमको लक्ष्य नै लेखाइ सिपको विकास गराउनु हो । यहाँ सुनाइ र बोलाइ सिपसँग सम्बन्धित अभ्यासहरूलाई एकै ठाउँमा

राखिएको छ किनभने यी दुवै सिप सँगसँगै अभ्यासमा आउँछन् । पाठ्य पुस्तकमा अभ्यासले प्रशस्त स्थान ओगटेको हुनाले पाठ्य पुस्तक अभ्यासमूलक छ भन्न सकिन्छ ।

३.२.१.१.५ चित्र विवरण

प्रस्तुत पाठ्य पुस्तकमा विधाका पाठहरूमा प्रशस्त मात्रामा चित्रहरूको प्रयोग गरिएको छ । विधाका धेरैजसो पाठहरूमा चित्रको प्रयोग गरिएको छ । प्रत्येक गद्य विधाहरूमा १ देखि ४ वटासम्म चित्रहरू राखिएका छन् । चित्रहरू सबै सादा रङमा उतारिएका छन् । तस्विर आकृतिजस्ता मात्र छन् । काला घुमैला प्रकृतिका छन् । जसमा यस पाठ्य पुस्तकमा ३१ वटा चित्रको प्रयोग गरिएका छन् । ती यस प्रकार रहेका छन् :

तालिका नं. ४

क्र. सं.	पाठ शीर्षक	चित्र सङ्ख्या	चित्रको विवरण
१	प्रश्नोत्तर	०	
२	किसान	१	कृषि औजार र गोरु लिएर खेततिर जाँदै गरेको तस्विर
३	ओखलढुङ्गा	०	
४	पृथ्वी सन्देश	०	
५	गोपाल प्रसाद रिमाल	१	गोपाल प्रसाद रिमालको तस्विर
६	महाकवि कालिदास	१	रुखको हाँगाको टुप्पातिर बसी फेदतिर काट्दै गरेको तस्विर
७	फ्लोरेन्स नाइटिङ्गेल	१	फ्लोरेन्स नाइटिङ्गेलको तस्विर
८	विश्वेश्वर प्रसाद कोइराला	१	विश्वेश्वर प्रसाद कोइरालाको तस्विर
९	म्याडम क्युरी	१	म्याडम क्युरीको तस्विर
१०	सबैको रक्षक	१	तराजु बोकेको तस्विर

	कानून		
११	दरबार	४	प्रबन्धको विषयसँग सम्बन्धित दरबारका तस्वीरहरू
१२	अन्तरिक्ष यान	३	अन्तरिक्षतर्फ जाँदै गरेको र अन्तरिक्षमा घुम्दै गरेका विमानका तस्वीरहरू
१३	वन्यजन्तु र तिनको सुरक्षा	१	प्रबन्धको विषयसँग सम्बन्धित वन्यजन्तुका तस्वीरहरू
१४	पर्यटन	१	पर्यटकहरू पर्यटनमा जाँदै गरेको तस्वीर
१५	जैविक नियन्त्रण विधि	२	विषयमा आधारित जीवजन्तुको तस्वीर
१६	खसीको तौल	१	कथाको विषयसँग सम्बन्धित पात्रहरू चौतारीमा बसेको तस्वीर
१७	मनु	२	कथाको विषय र मनुको बाल्यकालीन खेल जीवनका तस्वीरहरू
१८	उपमन्युको परीक्षा	३	शिष्यलाई उपदेश दिएको, गाई दोगेको र इनारमा खसेको तस्वीर
१९	घर भग्गडा	२	कथाको विषयमा आधारित तस्वीर
२०	नुनको सोभो	१	गुरु नानकले भुमियालाई सम्झाउँदै गरेको तस्वीर
२१	छात्रवृत्तिका लागि निवेदन	०	
२२	समाज सेवाको बाटोमा	०	
२३	धनभन्दा विद्या ठूलो	१	वादविवादको कार्यक्रममा आधारित तस्वीरहरू
२४	हामी एउटै हौं	२	संवादात्मक र अभियानात्मक रूपकका विषयमा आधारित खेलेको र कोठाको तस्वीर

३.२.१.१.६ भूमिका तथा निर्देशन

कक्षा ८ को हाम्रो नेपाली किताब भाषा पाठ्य पुस्तकमा विषय सूचीभन्दा अघिल्लो पृष्ठमा हाम्रो भनाइ राखेको पाइन्छ । यहाँ यस भाषा पाठ्य पुस्तकका उद्देश्यहरू उल्लेख गर्नुका साथै नेपाली भाषा लेखनमा एकरूपता ल्याउन भाषा पाठ्य पुस्तकको समयसमयमा परिमार्जन गरिनुपर्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ । वि.सं.२०५३ सालमा गोविन्द प्रसाद भट्टराई र द्रोण प्रसाद दाहालद्वारा लिखित पाठ्य पुस्तक प्रा.डा. केदार शर्मा, शिव उप्रेती, शम्भु प्रसाद दाहाल, विष्णु प्रसाद अधिकारी र शिव उपाध्यायको कार्यदलले परिमार्जन गरेको हो । थप परिमार्जनमा शिव प्रसाद सत्याल, जगन्नाथ अवा, प्रा. डा. हेमाङ्गराज अधिकारी, अरुण किरण प्रधान, भरत नेपाली प्याकुरेल, धनञ्जय शर्मा, गीता खरेलसमेतको विषय समितिबाट भएको हो । भाषा सम्पादन शम्भुप्रसाद दाहाल र विष्णु प्रसाद अधिकारीबाट, आवरण डिजाइन चित्राङ्कन टारजन राईबाट, टाइप तथा लेआउट विष्णुलाल श्रेष्ठबाट भएको हो । भाषा पाठ्य पुस्तकको विकासमा संलग्न सबैप्रति पाठ्यक्रम विकास केन्द्र हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछ भनी उल्लेख गरिएको छ । भूमिकामा धेरै कुरा उल्लेख समावेश भए तापनि पाठ्य पुस्तक प्रयोग सम्बन्धी निर्देशनहरू समावेश भएका छैनन् । चौथो पृष्ठमा पाठ्य पुस्तकमा प्रयोग भएका पाठ शीर्षक र पृष्ठ उल्लेखित सूची राखिएको छ ।

३.२.१.२ बाह्य वा भौतिक पक्ष

३.२.१.२.१ आवरण पृष्ठ

प्रस्तुत पाठ्य पुस्तकको आवरण पृष्ठअन्तर्गत अगाडिको भाग रङ्गिन छ । जसमा दुई व्यक्ति गुरु र चेला आमुन्ने सामुन्ने उभिएका छन् । गुरुले चेलालाई आज्ञा दिँदै गरेको र चेलाले आज्ञा शिरोपर गर्दै गरेको चित्र अङ्कित गरिएको छ । नजिकै जङ्गल र गोठ पनि देखाइएको छ । विभिन्न जनावरका चित्रहरू र वनजङ्गलभित्रका वन्यजन्तुहरू पनि देखाइएको छ । किनारमा हल्का निलो र हल्का रातो रङको प्रयोग भएको छ । पछाडिको पृष्ठमा वरिपरिको भाग रातो छ र बिचको भाग सेतो छ । सेतो भागमा कक्षागत गीत राखिएको छ । सो गीत यस्तो छ :

तराई हेर कति राम्रो हरिया बन हुनाले ।
पहाड हेर भनै राम्रो गुराँस फुलनाले ॥
म त हेर त्यसै राम्रो यसै राम्रो
त्यसै राम्रो नेपाली हुनाले ।
सगरमाथा मेरै आफ्नो शिर भइदिनाले २
अरुको भरमा बाँच्नुपर्छ हातै नहुनाले ।
एक दिन भोकै मर्नुपर्छ पौरख नहुनाले २

उक्त पृष्ठमा मुद्रण गर्ने संस्थाको नाम, लोगो, प्रकाशक, नेपाल सरकारको छाप दिइएको छ । दुवै पृष्ठको रङ सेतो छ । पुस्तकमा समावेश पाठका प्रत्येक शीर्षकलाई गाढा कालो मसी र अक्षर मोटो गरी आकर्षक बनाइएको छ । कागज सामान्य छ तर मोटो छ ।

३.२.१.२.२ छपाइ र बँधाइ

कक्षा ८ को **हाम्रो नेपाली किताब** पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले छाप्नेको हो । छपाइमा कालो मसीको प्रयोग भएको छ । पाठ्य पुस्तकको भित्री भागमा कतैकतै मसी लतपतिएको पाइन्छ । अक्षरको साइज यस तहका विद्यार्थीहरूलाई सुहाउँदो किसिमको छ । अभ्यासहरूमा दिइएको निर्देशनलाई बोल्ड गरी आकर्षक बनाइएको छ साथै छपाइ त्रुटि ठाउँठाउँमा रहेको देखिन्छ । हरेक पाठको प्रारम्भका लागि नयाँ पृष्ठको प्रयोग गरिएको छ ।

यस पाठ्य पुस्तकको बँधाइमा दुईवटा स्टिज प्रयोग गरिएको छ र फेबिकोल प्रयोग गरी आवरण पृष्ठलाई जोडिएको छ । आवरण पृष्ठ बाक्लो भए पनि यसलाई बलियो बनाउन धागोले सिलाउनु पर्ने हो तर यसमा त्यसो गरिएको छैन ।

३.२.१.२.३ आकार

पाठ्यक्रम विकास केन्द्रद्वारा प्रकाशित **हाम्रो नेपाली किताब** आकारका दृष्टिले उपयुक्त नै देखिन्छ । यस पाठ्य पुस्तकको लम्बाइ २४.२ से. मी., चौडाइ १७.५ से. मी. र मोटाइ ०.७

से. मी. भन्दा बढी रहेको छ भने यस पाठ्य पुस्तकमा जम्मा १२५ र पृष्ठ सङ्ख्या उल्लेख नभएका ६ पृष्ठहरू रहेका छन् ।

३.२.१.२.४ कागज

कक्षा ८ को हाम्रो नेपाली किताबमा प्रयोग गरिएको कागज मध्यमस्तरको छ । पाठ्य पुस्तकमा प्रयोग गरिएको कागज पूर्ण रूपमा सेतो छैन । हल्का पहेँलो जस्तो देखिने कागजमा छपाइ राम्रो नदेखिने भएकाले कागज केही पातलो किसिमको र धेरै नटिक्ने तथा बालबालिकाले पाना पल्टाउँदा च्यातिने र छिटो फोहोर हुने खालको कम गुणस्तरीय भएकाले कागजको स्तर परिवर्तन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

३.२.१.२.५ मूल्य

कक्षा ८ को हाम्रो नेपाली किताबमा जम्मा १२५ र पृष्ठ सङ्ख्या उल्लेख नभएका ६ गरी जम्मा १३१ पृष्ठहरू छन् । नेपाल सरकारको स्वामित्वमा रहेको पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले प्रकाशन गरेको यसको मूल्य सर्वसाधारण जनताको पहुँचले भ्याउने खालको छ । यसको मूल्य रू. ३५.४० पैसा रहेको छ ।

३.२.१.२.६ सुलभता

कक्षा ८ को हाम्रो नेपाली किताब नेपालका सरकारी तथा निजी विद्यालयहरूमा अध्यापन गराइने भाषा पाठ्य पुस्तक हो । पाठ्य पुस्तक खोजेको बखत जहाँसुकै पाइने गरी सुलभ हुनु जरूरी छ तर यो पाठ्य पुस्तक अधिराज्यभरि सहज रूपमा उपलब्ध हुन नसक्नु यसको कमजोरी हो ।

३.२.२ हामी सबैको नेपाली

३.२.२.१ आन्तरिक वा शैक्षिक पक्ष

३.२.२.१.१ विषय वस्तु

भाषा पाठ्य पुस्तकमा समावेश गरिने विषय वस्तुहरू विद्यार्थीको स्तर, क्षमता, रुचि आदिका क्षेत्रबाट लिइएको हुनुपर्छ । कक्षा आठको हामी सबैको नेपाली (२०६८) मा जम्मा २० वटा विधागत पाठहरू राखिएका छन् । जसमा ५ वटा कविता, ५ वटा कथा, ४ वटा निबन्ध/प्रबन्ध, ५ वटा जीवनी, १ वटा संवाद जस्ता पाठहरू राखिएका छन् । यी सांस्कृतिक, वैज्ञानिक, धार्मिक, लोकजीवनसँग सम्बन्धित राष्ट्रप्रेम जगाउने खालका छन् । यस पाठ्य पुस्तकमा समावेश गरिएका कथाहरू लोकजीवनसँग सम्बन्धित नैतिक मूल्य र मान्यताको बोध गराउने, उपदेश दिने, शिक्षाप्रद, समाजप्रति कर्तव्यबोध गराउने विषयतिर उन्मुख भएका छन् । कविताहरू सामाजिक, नैतिक, सांस्कृतिक, देशप्रेम र कान्तिको भाव झल्काउने प्रकृतिका छन् । निबन्धहरू सामाजिक कला सांस्कृतिक, प्राकृतिक, वैज्ञानिक प्रवृत्तिका छन् । जीवनी, राष्ट्रिय, अन्तर्राष्ट्रिय, सामाजिक, सांस्कृतिक साहित्यसँग सम्बन्धित छन् ।

३.२.२.१.२ विधा र प्रस्तुति

विधागत प्रयोगका दृष्टिबाट हेर्दा प्रस्तुत पुस्तकमा पाँच वटा विधाहरू प्रयोग भएका छन् । ती विधाहरू र विधासम्बद्ध पाठहरू तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका नं. ५

क्र.स.	विधा	विधागत पाठहरू	क्षेत्र	सङ्ख्या
१	कविता	१. नेपाल र नेपाली २. काम्यो लुग्लुग त्यो ३. पहाडी साँझ ४. यात्री ५. एक चोटि आउँछ	देश प्रेम सामाजिक/प्राकृतिक सामाजिक सामाजिक/मानवतावादी राजनीतिक	५
२	कथा	१. परालको आगो २. पाण्डवहरूको विवाह	सामाजिक पौराणिक	५

		३. ईश्वर ४. परिवन्ध ५. टाँगन घोडा	आदर्शवादी सामाजिक/आधुनिक लोक	
३	निबन्ध/प्रबन्ध	१.रुख विरुवामा पनि चेतना हुन्छ २.मायासभ्यता ३.सखडामाईको प्रसिद्ध मन्दिर ४.हात्तीअङ्कित ओढार	प्राकृतिक सामाजिक पत्रात्मक काल्पनिक	४
४	जीवनी	१. जनकनन्दिनी सीता २. महात्मा बुद्ध ३. महात्मा इसा ४.मार्कोनी ५. लेभ तल्स्तोइ	ऐतिहासिक धार्मिक अन्तर्राष्ट्रिय वैज्ञानिक अन्तर्राष्ट्रिय	५
५	संवाद	मानवअधिकार	अधिकारवादी	१

यस पाठ्य पुस्तकमा राखिएका ५ वटा विधा अन्तर्गत कविता ५ वटा, कथा ५ वटा, निबन्ध ४ वटा, जीवनी ५ वटा, संवाद १ वटा रहेका छन्। पद्य अन्तर्गत ५ वटा र गद्य अन्तर्गत १५ वटा पाठहरू राखिएका छन्। पाठको लम्बाइका दृष्टिले हेर्दा ३ पृष्ठको पत्रात्मक निबन्ध (छोटो) तथा अरु सबै लामा पाठहरू समावेश भएका छन्। लेखनाथ पौड्यालद्वारा लिखित 'नेपाल र नेपाली' कविता ४० (लामो) श्लोकसम्म फैलिएको छ। कथा तथा निबन्ध र जीवनीहरू पनि आयामका दृष्टिले लामा नै रहेका छन्। विधाहरूको रखाइक्रम कविता, जीवनी, कथा, प्रबन्ध, संवाद रहेका छन्। कविताको समावेश स्तर अनुरूप लामो भएको छ भने अन्य पाठहरूको सन्तुलन मिलेको मान्न सकिन्छ।

३.२.२.१.३ भाषिक संरचना र शैली

कक्षा ८ को हामी सबैको नेपाली पाठ्य पुस्तकमा समाविष्ट विधागत पाठहरूको संरचना कस्तो रहेको छ, भन्ने कुरा तलको तालिकामा देखाइएको छ :

तालिका नं. ६

क्र.स.	पाठ शीर्षक	विधा	श्लोक/अनुच्छेद	पाठगत अभ्यासका प्रकार	चित्र
१	नेपाल र नेपाली	कविता	४०	१२	७
२	काम्यो लुगलुग त्यो	कविता	५	८	१
३	पहाडी साँभ	कविता	४	९	२
४	यात्री	कविता	७	९	३
५	एक चोटि आउँछ	कविता	६	७	१
६	जनकनन्दिनी सीता	जीवनी	९	१०	२
७	महात्मा बुद्ध	जीवनी	२४	९	१
८	महात्मा इसा	जीवनी	२६	९	१
९	मार्कोनी	जीवनी	११	९	१
१०	लेभ तल्स्तोइ	जीवनी	१४	९	१
११	परालको आगो	कथा	६०	१०	१
१२	पाण्डवहरूको विवाह	कथा	३२	९	१
१३	ईश्वर	कथा	२७	६	४
१४	परिवन्द	कथा	६६	९	२
१५	टाँगन घोडा	कथा	८०	८	२
१६	माया सभ्यता	प्रबन्ध	१२	१०	१
१७	हात्तीअङ्कित ओढार	प्रबन्ध	११	९	१

१८	सखडामाईको प्रसिद्ध मन्दिर	प्रबन्ध	१५	११	१
१९	रुखविरुवामा पति चेतना हुन्छ	प्रबन्ध	१८	९	१
२०	मानवअधिकार	संवाद	१८	८	०

३.२.२.१.४ नमुना अभ्यास

भाषा पाठ्य पुस्तकमा राखिएका विधागत पाठ अनुरूप नमुना अभ्यासहरू हुनु पर्दछ । हामी सबैको नेपाली कक्षा आठमा हरेक विधागत पाठहरूको अन्तमा अभ्यास दिइएका छन् । पाठको प्रकृति अनुरूप विभिन्न किसिमका अभ्यासहरू पाठ्य पुस्तकमा समावेश गरिएका छन् । पाठको अन्त्यमा केही पाठमा २० देखि २५ वटासम्म अभ्यासहरू राखिएका छन् भने केही पाठमा १० देखि १५ वटा अभ्यासहरू राखिएका छन् । अभ्यासहरू पाठ अनुसार लगभग सन्तुलित ढङ्गले दिइएको मान्न सकिन्छ ।

तालिका नं. ७

क्र. सं.	नमुना अभ्यासको नाम	जम्मा नमुना अभ्यास
१	छोटो उत्तरात्मक प्रश्न	२०८
२	कवि परिचय	३
३	लामा प्रश्न उत्तर	१३
४	शब्द भण्डार	२६
५	सप्रसङ्ग व्याख्या	६
६	वाक्यमा प्रयोग	४४
७	सस्वर वाचन	८
८	उच्चारण	१७

९	सिर्जनात्मक अभ्यास	३३
१०	शुद्ध लेखन	१९
११	श्रुति लेखन	५
१२	जोडा मिलाउने	७
१३	पाठसम्बन्धी अन्य	५७
१४	भाषा तत्त्व	६१
१५	खाली ठाउँ भर्ने	९
१६	मौखिक उत्तर	५
१७	प्रबन्ध लेखन	२
	जम्मा	५२९

हामी सबैको नेपाली किताबमा एउटा अभ्यासबाट एउटा मात्र भाषिक सिपको विकासको अपेक्षा गरिएको छैन । एउटा भाषिक सिप विकासका लागि एउटा अभ्यास अलगगै रूपमा नदिएर अर्को भाषिक सिप विकासको अपेक्षा पनि त्यसै अभ्यासबाट गरेको पाइन्छ । जस्तै तलको अनुच्छेद पढ र शुद्धसँग लेखमा पढाइ र लेखाइ सिप विकासको अपेक्षा गरिएको छ । एकै अभ्यासबाट एक भन्दा बढी सिपको अपेक्षा गरिएकाले भाषिक सिप सम्बन्धी साविक अभ्यास भन्दा बढी हुन गएका छन् । पाठभन्दा बढी स्थान नमुना अभ्यासले ओगटेकाले पाठ्य पुस्तक अभ्यासमूलक छ भन्न सकिन्छ । तापनि अभ्यासहरू पूर्ण भने छैनन् ।

३.२.२.१.५ चित्र

नेपाल साहित्य प्रकाशन ज्ञानेश्वर काठमाडौँद्वारा प्रकाशित कक्षा ८ को हामी सबैको नेपाली भाषा पाठ्य पुस्तक डा. तारानाथ शर्मा र जे.आर. रिमालको लेखन तथा सम्पादनमा तयार पारिएको हो । हामी सबैको नेपाली भाषा पाठ्य पुस्तकमा ५ विधाअन्तर्गत २० पाठ र अभ्यासमा जम्मा ३४ वटा चित्रहरू रहेका छन् । सबै पाठहरूमा चित्रहरू राखिएका छैनन् । यस पाठ्य पुस्तकमा आकर्षक चित्रहरू पाठको थालनीमा, मध्यमा र अन्त्यमाका साथै शब्दार्थमा र अभ्यासमा राखिएको छ । चित्रको कारणबाट निम्न माध्यमिकका विद्यार्थीहरू पाठ्य पुस्तकप्रति

आकर्षित हुने देखिन्छ । यस पाठ्य पुस्तकमा राखिएका चित्रहरू केवल औपचारिकता पूरा गर्ने खालका मात्र नभएर उपयुक्त देखिन्छन् । ती चित्रहरूको विवरण यस प्रकार रहेको छ :

तालिका नं. ८

क्र.स.	पाठ शीर्षक	चित्र सङ्ख्या	चित्रको विवरण
१	नेपाल र नेपाली	७	हिमाली प्रकृति, वन जङ्गल, पर्वतारोहण र परम्परागत सङ्गीत
२	काम्यो लुगलुग त्यो	१	गरिब मान्छे र कविको तस्विर
३	पहाडी साँझ	२	कवि घिमिरको तस्विर र हिमाल, नदी, प्रकृति र वन्यजन्तुको तस्विर
४	यात्री	३	डोलेहरूले मन्दिर जाने यात्रीलाई डोलीमा बोकेको तस्विर
५	एक चोटि आउँछ	१	प्राकृतिक विनास र त्रस्त्र मानिसहरूको तस्विर
६	जनकनन्दिनी सीता	२	जनकपुर दरबार र जानकीको तस्विर
७	महात्मा बुद्ध	१	महात्मा बुद्ध पद्मासनमा बसेको तस्विर
८	महात्मा इसा	१	जिसस क्राइस्टलाई भुन्ड्याइएको तस्विर
९	मार्कोनी	१	वैज्ञानिक मार्कोनीको तस्विर
१०	लेभ तल्स्तोइ	१	साहित्यकार लेभ तल्स्तोइको तस्विर
११	परालको आगो	१	कथाकार गुरुप्रसाद मैनालीको तस्विर
१२	पाण्डवहरूको विवाह	१	अर्जुनले पानीमा हेरेर भुन्ड्याइएको माछोलाई वाण हान्दै गरेको तस्विर
१३	ईश्वर	४	पशुपति, स्वयम्भू, चर्च र मस्जिदको तस्विर

१४	परिवन्द	२	हत्यारालाई हतकडी लगाएर प्रहरीले लाँदै गरेको तस्विर
१५	टाँगन घोडा	२	कथामा आधारित घोडसवार र कथाकारको तस्विर
१६	माया सभ्यता	१	मानव सभ्यताको विकास र निर्माणमा जुटेका मानिसको तस्विर
१७	हात्तीअङ्कित ओढार	१	कथाको विषयमा आधारित शिव पार्वती र बालकको तस्विर
१८	सखडामाईको प्रसिद्ध मन्दिर	१	सखडामाई मन्दिरको तस्विर
१९	रुखविरुवामा पनि चेतना हुन्छ	१	प्रकृति संरक्षणमा जुटेको व्यक्तिको तस्विर
२०	मानवअधिकार	०	

३.२.२.१.६ भूमिका तथा निर्देशन

कक्षा ८ को हामी सबैको नेपालीमा भूमिका निर्देशनका लागि ३ पृष्ठ रहेको पाइन्छ । प्रथम भित्री पृष्ठमा भाषा पाठ्य पुस्तकको नाम, लेखक तथा सम्पादकको नाम, नेपाल साहित्य प्रकाशन केन्द्रको लोगो रहेको पाइन्छ । दोस्रो पृष्ठमा प्रकाशकका तर्फबाट वचनबद्धता, प्रकाशक तथा वितरक, संस्करण, सर्वाधिकार, ग्राफिक्स/लेआउट, चित्राङ्कन रहेको पाइन्छ । तेस्रो पृष्ठमा तारानाथ शर्माको उपोद्घात रहेको पाइन्छ । त्यसैगरी यस पृष्ठमा कक्षा १ देखि ५ कक्षासम्मका पुस्तकहरूको संयोजनमा सहलेखन लगायतका कुराहरूमा श्री जे. आर. रिमालको योगदान अविस्मरणीय रहेको कुराको उल्लेख छ भने सानै तहदेखि बोल्ने, पढ्ने र लेख्ने भाषिक सिपलाई वैज्ञानिक पद्धति बमोजिम खुड्किलाहरू चढाएर माथि उकाल्ने खालका पाठहरू 'क' देखि ८ सम्मकै भागमा लिइएको कुरा उल्लेख गरिएको छ । भाषा तत्त्वलाई भाषा पाठ्य पुस्तकबाट

अलग नराखी एउटै पुस्तकबाट व्याकरणलाई एकीकृत रूपमा सिकाउने अभीष्ट यसले राखेको छ । अन्त्यमा पाठ्य पुस्तकहरूका वास्तविक प्रयोगकर्ता त छात्रछात्राहरू र तिनका अध्यापक अध्यापिकाहरू नै हुनाले प्रयोग गर्दा कुनै कठिनाइ परेमा, कुनै त्रुटि फेला परेमा वा कुनै कमी देखिएमा व्यावहारिक प्रयोगकर्ताका सुझाउहरूलाई सधैं स्वागत गर्दै आगामी संस्करणमा ती सुझाउहरूका आधारमा यथायोग्य संशोधन वा परिमार्जन ससम्मान गर्ने प्रतिज्ञा लेखक यहाँ सहर्ष र विनम्रतासाथ गर्छ भन्ने कुरा डा. ताना शर्माका तर्फबाट उद्घोष गरिएको छ । चौथो वा अन्तिम पृष्ठमा पाठ नं., पाठशीर्षक, विधा र पृष्ठ भएको विषय सूची राखिएको छ । भाषा पाठ्य पुस्तक प्रयोग सम्बन्धी निर्देशनहरू कहीं कतै समावेश भएको देखिँदैन ।

३.२.२.२ बाह्य वा भौतिक पक्ष

३.२.२.२.१ आवरण पृष्ठ

हामी सबैको नेपाली किताबको आवरण पृष्ठमा रङ्गीन तस्बिरहरू छन् । माथिल्लो भागमा पहुँलो रङको घेराभित्र हामी सबैको पहुँलो र सेता मसीले नामङ्कित गरिएको छ भने सेतो रङले नेपाली लेखिएको छ । बिचको गोलाकार भागमा भाग ८ र त्यसको तल्लो भागमा चन्द्राकार सेतो रङ छ । तल्लो भागको छायाकारमा नीलो रङमा पहाड र बौद्ध स्तुपाको तस्बिर राखिएको छ । आवरण पृष्ठको पछाडिको भागमा हामी सबैको नेपाली भाग क, ख साथै १ देखि ८ सम्मका भागहरू उल्लेखित छन् । तल्लो भागमा प्रकाशन गर्ने नेपाल साहित्य प्रकाशनको लोगो, नाम, मूल्य रू. १६० उल्लेख गरिएको छ । यस पृष्ठमा कागजमाथि प्लास्टिक लेमिनेसन गरी आवरण पृष्ठलाई दरिलो बनाइएको छ ।

३.२.२.२.२ आकार

आकारका दृष्टिले हामी सबैको नेपाली उपयुक्त नै देखिन्छ । यसको लम्बाइ २३ से.मी., चौडाइ १६ से. मी. र मोटाइ आधा से.मी. रहेको छ भने जम्मा १६४ (१६०+४) पृष्ठहरू रहेका छन् । किनारा भागमा अगाडि १.५ से.मी., पछाडि १.५ से.मी., माथि १.४ से. मी. र तल १.८ से. मी. छोडिएको छ ।

३.२.२.२.३ कागज

यस भाषा पाठ्य पुस्तक छपाइका लागि प्रयोग भएको कागज सेतो, बाक्लो र चिल्लो खालको रहेको छ । यसको आवरण पृष्ठ केही बाक्लो रहेको छ । यस भाषा पाठ्य पुस्तकमा प्रयोग गरिएको आवरण पृष्ठमा प्लास्टिक लेमिनेसन गरिएको छ जसले भाषा पाठ्य पुस्तकलाई सामान्य पानीबाट बचाउन सकिन्छ । यस भाषा पाठ्य पुस्तकको कागज फुले खालको देखिँदैन । भित्रका अन्य पृष्ठहरू आकर्षक र चिल्ला खालका रहेका छन् । स्तरीयताका दृष्टिले कागज टिकाउ, छिटो मैलो नहुने, पाना फर्काउँदा नच्यातिने किसिमको स्तरीय नै देखिन्छ ।

३.२.२.२.४ छपाइ र बँधाइ

नेपाल साहित्य प्रकाशन केन्द्रद्वारा प्रकाशित **हामी सबैको नेपाली** भाषा पाठ्य पुस्तकमा कालो मसीको प्रयोग गरिएको छ । अक्षरको आकार पनि उपयुक्त नै देखिन्छ । पाठमा समावेश कठिन शब्दलाई बोल्ड गरेर राखिएको छैन । पाठ शीर्षकहरू हरियो मसीले, व्याकरणका अभ्यासहरू कालो र हरियो मसीले र अभ्यासका निर्देशनहरू पनि हरियो मसीले छापिएका छन् । पाठ्य पुस्तकमा विविध रङ्गको प्रयोगले छपाइ त्रुटिरहित नै रहेको देखिन्छ ।

यस भाषा पाठ्य पुस्तकमा स्टिजको प्रयोग गरिएको छैन भने आवरण पृष्ठलाई बलियो गर्न सिलाइएको र फेबिकोलको प्रयोग गरिएको छ । आवरण पृष्ठलाई बलियो बनाउन प्लास्टिक लेमिनेसन गरिएको छ जसले गर्दा भाषा पाठ्य पुस्तक टिकाउ रहन सक्छ । पाठ्य पुस्तकलाई बलियो र मजबुत बनाउन स्टिज र फेबिकल दुबैको प्रयोग गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

३.२.२.२.५ मूल्य

नेपाल साहित्य प्रकाशन केन्द्रद्वारा प्रकाशित **हामी सबैको नेपाली** भाषा पाठ्य पुस्तक निजी विद्यालयमा पठनपाठन गराइँदै आइएको छ । यो पाठ्यसामग्री निजी स्रोत र लगानीबाट निजी विद्यालयहरूलाई लक्षित गरी तयार पारिएको हो । यसको मूल्य रू.१६०.०० राखिएको छ । जुन नेपाली सर्वसाधारण जनताको क्रयशक्तिभन्दा निकै बढी रहेको छ ।

३.२.२.२.६ सुलभता

नेपाल विकासोन्मुख देश हो । नेपालमा हरेक क्षेत्रहरू समानुपातिक रूपमा विकास भएका छैनन् । त्यसैले निजी विद्यालयहरू सहरी क्षेत्रमा मात्र केन्द्रित रहेको पाइन्छ । त्यस्तै निजी प्रकाशनहरू पनि सहरभन्दा बाहिर जान सकेका छैनन् । यस भाषा पाठ्य पुस्तक पनि काठमाडौंको ज्ञानेश्वरबाट प्रकाशित हुने भएकाले उपत्यकाभित्र रहेका छात्रछात्रा र अभिभावकहरूको हकमा मात्र सजिलैसँग किन्न र अध्ययन गर्न पाइन्छ । अन्य केही विकसित सहरमा पनि नपाइने चाहिँ होइन । दुर्गम ग्रामीण क्षेत्रमा सहज रूपले पठनपाठनमा उपलब्ध हुन नसक्नु यस पुस्तकको कमजोरी पक्ष देखिएको छ ।

परिच्छेद चार

निर्धारित पाठ्य पुस्तकको पाठ्यक्रम अनुरूपताको अध्ययन

४.१ विषय प्रवेश

पाठ्य पुस्तकलाई पाठ्यक्रम कार्यान्वयनको महत्त्वपूर्ण शैक्षिक सामग्रीका रूपमा प्रयोग गरिन्छ। पाठ्यक्रमको लक्षित उद्देश्य पूर्ति गर्ने महत्त्वपूर्ण शैक्षिक सामग्री पाठ्य पुस्तक भएकाले यसलाई पाठ्यक्रम अनुरूप निर्माण गरिनु पर्दछ। अन्यथा पाठ्यक्रमको औचित्य रहँदैन र पाठ्य पुस्तकको पनि औचित्य रहँदैन। पाठ्यक्रम खासगरी राष्ट्रको आवश्यकतालाई ध्यानमा राखी निर्माण गरिएको हुन्छ भने पाठ्य पुस्तक पाठ्यक्रम अनुरूप निर्माण गरिन्छ। पाठ्यक्रमका सूत्रबद्ध रूपमा लिखित कुराहरूको व्याख्यात्मक प्रस्तुतीकरण पाठ्य पुस्तकमा हुन्छ।

भाषा पाठ्यक्रमले अपेक्षा गरेका भाषिक सिप पूरा गर्न भाषा पाठ्य पुस्तकमा विभिन्न विधाका पाठ तथा अभ्यासहरू राखिएका हुन्छन्। अभ्यास अन्तर्गत शब्द भण्डार, प्रश्नोत्तर, वाक्य निर्माण, खाली ठाउँ भर्ने, शुद्धसँग उच्चारण गर्ने, शुद्धसँग लेख्ने आदि अभ्यासहरू राखिएका हुन्छन् जुन भाषिक सिप विकासमा प्रत्यक्ष सहयोगी हुन्छन्।

पाठ्यक्रमको अपेक्षा अनुकूलको पाठ्य पुस्तक निर्माण भएन भने राष्ट्रको लगानी डुब्ने र अध्ययनकर्ता पनि आफ्नो गन्तव्यमा पुग्न नसक्ने हुन्छ। त्यसकारण पाठ्य पुस्तकको निर्माण पाठ्यक्रमको उद्देश्य अनुरूप हुनु पर्दछ। यसैअनुरूप यहाँ कक्षा आठका भाषा पाठ्य पुस्तकहरू हाम्रो नेपाली किताब र हामी सबैको नेपाली पाठ्यक्रम अनुरूप निर्माण भएका छन् छैनन् यहाँ हेर्ने प्रयास गरिएको छ, जसका लागि (क) उद्देश्य र पाठहरू तथा (ख) विधाको क्षेत्र, क्रम र पाठहरूलाई आधार बनाइएको छ।

४.२ कक्षा आठको नेपाली भाषा पाठ्यक्रम र हाम्रो नेपाली किताब

४.२.१ उद्देश्य र पाठहरू

भाषा पाठ्यक्रममा भाषिक सिप विकासको लक्ष्य राखिएको हुन्छ । साथै लक्ष्य अनुसार सिप विकास गर्न भाषा पाठ्य पुस्तकमा विभिन्न प्रकृतिका विधाहरू तथा प्रत्येक विधा अन्तर्गतका भाषिक अभ्यासहरू जस्तै शब्द भण्डार, प्रश्नोत्तर (मौखिक लिखित अभिव्यक्ति क्षमता), वाक्य निर्माण, शुद्ध उच्चारण, व्याख्या, सप्रसङ्ग व्याख्या राखिएका हुन्छन् । कक्षा आठको मेरो नेपाली किताबमा भाषा पाठ्यक्रम अनुरूप उद्देश्य पूर्ति गर्ने खालका अभ्यास र पाठहरू राखिएका छन् वा छैनन् भनी हेर्ने जमर्को गरिएको छ । भाषाको विकास गर्नका लागि भाषाको चारै सिपको विकास हुनु पर्ने हुन्छ । त्यसैले यहाँ पाठ्यक्रमले भाषाका चारै सिपमा के कस्ता उद्देश्य राखेको र सोही उद्देश्यहरू पूरा गर्न के कस्ता पाठ राखिएको छ भनी हेरिएको छ ।

४.२.१.१ भाषिक सिप

(क) सुनाइ र बोलाइ

निम्न माध्यमिक तहको नेपाली पाठ्यक्रम २०५८/२०६४ ले कक्षा ८ का लागि सुनाइ र बोलाइ सम्बन्धी जम्मा ९ वटा उद्देश्यहरू राखेको पाइन्छ । सुनाइ र बोलाइ सिपको विकास गर्ने उद्देश्य परिपूर्ति गर्ने पाठ्य पुस्तकमा कथा निबन्ध, जीवनी लगायतका विधाहरूलाई महत्त्वका साथ प्रयोग गरिएको छ । कक्षा कार्यकलाप सन्दर्भमा सुनाइ सिपको अभ्यास हरेकजस्तो पाठमा हुने भए तापनि कथा, निबन्ध, प्रबन्ध, जीवनी, रूपक, कविता आदिबाट आनन्द लिनेगरी सुन्न संवाद छलफल, वादविवाद ध्यान पूर्वक सुन्ने र सोही अनुरूप अभिव्यक्ति दिनुपर्ने हुँदा सुनाइ बोलाइ सिपको लागि बढी उपयोगी हुने देखिन्छ । सोका लागि कथा विधा अन्तर्गत मनु, उपमन्युको परीक्षा, घरभगडा, नुनको सोभो गरी चार पाठहरू राखिएका छन् । रूपक अन्तर्गत हामी एउटै हौं (एकाङ्की) धनभन्दा विद्या ठूलो वादविवाद राखिएका छन् । निबन्ध, प्रबन्ध विधा अन्तर्गत सबैको रक्षक कानुन, दरबार, अन्तरिक्षयान, वन्यजन्तु र तिनको सुरक्षा, पर्यटकले सुनाइ र बोलाइ सिपलाई टेवा पुऱ्याएको देखिन्छ भने जीवनी विधा अन्तर्गत गोपाल प्रसाद रिमाल, महाकवि कालिदास, फ्लोरेन्स नाइटिङ्गेल, विश्वेश्वर प्रसाद कोइराला, म्याडम क्युरी समावेश छन् । यी विधाहरूको शिक्षणबाट विद्यार्थीहरूलाई सुनाइ सिपको र बोलाइ सिपको विकास गरी पाठ्यक्रमको उद्देश्यपूर्तिमा महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्न जान्छन् । सिप

हासिल गर्न प्रशस्त अभ्यासको समेत आवश्यकता पर्ने हुँदा पाठ्य पुस्तकमा विभिन्न सुनाइ, बोलाइका अभ्यासहरू समावेश गरेको देखिन्छ । मौखिक उत्तर देऊ छलफल गर, अर्थ भन, सस्वर वाचन गर, उच्चारण गर, पाठको अनुच्छेद सस्वर वाचन गर, आशय भन आदि हुन् ।

(ख) पढाइ

कक्षा ८ को पाठ्यक्रममा पढाइ सम्बन्धी ८ वटा उद्देश्यहरू तोकिएका छन् । पाठ्यक्रमका निर्दिष्ट उद्देश्यहरू प्राप्त गर्नका लागि पाठ्य पुस्तकमा जीवनी, निबन्ध, कथा, कविता विधाहरू अघि सारिएको पाइन्छ । कक्षा आठको नेपाली किताबमा जीवनी अन्तर्गत गोपाल प्रसाद रिमाल, महाकवि कालिदास, फ्लोरेन्स नाइट्जेल, विश्वेश्वर प्रसाद कोइराला, म्याडम क्युरी छन् भने निबन्ध प्रबन्धमा सबैको रक्षक कानुन, दरबार, अन्तरिक्षयान, वन्यजन्तु र तिनको सुरक्षा, पर्यटन छन् । त्यसैगरी कथामा मनु, उपमन्युको परीक्षा, घरभगडा, नुनको सोझो छन् भने कवितामा प्रश्नोत्तर, किसान, ओखलढुङ्गा, पृथ्वीसन्देश रहेका छन् । पढाइ सिप विकास गर्नका लागि पाठमा लय हालेर वाचन गर (२,४२,९४,१२३), शुद्धसँग उच्चारण गर (पृ. ७, ११, १८, २४, ४०, ४७, ५४, ११२) सस्वर वाचन गर (१८, ६०, ६४, ६९, ८९, ९८, ११७, ११८) र अनुच्छेद पढी प्रश्नको उत्तर देऊ (पृ १८, २५, ३९) आदि छन् । पाठ्यक्रमले राखेका उद्देश्यहरू र उद्देश्यले अपेक्षा गरेको सिप हासिल गर्नका लागि पाठ्यक्रममा समाविष्ट सम्पूर्ण पाठहरू मौन तथा सस्वर पठन आवश्यक र अनिवार्य नै रहने हुँदा प्रायः सबै पाठहरू पढाइ सिप विकासका कार्यकलाप गराइन्छन् ।

(ग) लेखाइ

निम्न माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम ०५८ / २०६४ ले लेखाइ सम्बन्धी जम्मा १० वटा उद्देश्यहरू राखेको छ । यी उद्देश्यहरू प्राप्त गरी विद्यार्थीमा लेखाइ सिप हासिल गराउनका लागि नेपाली पाठ्य पुस्तक कथा, निबन्ध, जीवनी, चिठी, रूपक, कविता र व्याकरणजस्ता विधा र तिनमा सम्बन्धित पाठहरू समायोजन गरिएका छन् । पाठ्य पुस्तकमा समायोजन गरिएका सबैजसो पाठहरू र तिनका अभ्यासहरूले लेखाइ सिपलाई जोड दिएका छन् । भाषा तत्त्व (व्याकरण) खण्डले हुबहु लेखाइ सिप विकासमा नै जोड दिएको पाइन्छ । यसका लागि हरेक

पाठहरूका अन्तिमका अभ्यास खण्ड राखिएका छन् । तिनमा प्रश्नको उत्तर लेख, शुद्ध गरी लेख, दिएका शब्दको अर्थ लेख, पाठका आधारमा क्रम मिलाएर लेख, व्याख्या गर, निबन्ध लेख, वादविवाद लेख, चिठी लेख आदि समावेश गरिएको छ । व्याकरणका आधारभूत नियम बुझी तिनको उपयुक्त प्रयोग गर्न विराम चिह्नको उपयुक्त ढङ्गले प्रयोग गर्न, हिज्जे मिलाई उपयुक्त वाक्य गठन गरी लेख्नु भाषा तत्त्व खण्डमा जोड दिइ प्रशस्त अभ्यासहरू राखिएका छन् । जसले लिखित अभिव्यक्ति मिठासपन र निखारता ल्याई स्तर अनुसार लेखन सिपको विकास गर्ने देखिन्छ ।

भाषाका चार सिपहरू सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ एकअर्कासँग अन्तर सम्बन्धित हुन्छन् । एक अर्को सिप हासिल गर्न सकिँदैन र विकास पनि हुँदैन तसर्थ शिक्षण सिकाइ गर्दा यी सबै सिपहरू क्रमशः हासिल गरिने गरी शिक्षण गरिनु पर्दछ । कुनै विधाले कुनै सिप विशेषमा जोड दिने भए तापनि पाठ शिक्षण गर्दा हरेक विधामा सबै खाले सिपको विकास गराउनु पर्दछ । यस पाठ्य पुस्तकमा समावेश गरिएका अभ्यासहरूमा प्रत्येक भाषिक सिप विकासका लागि अलग अलग अभ्यासहरू राखिएको पाइँदैन । एउटै अभ्यासबाट दुई वा दुई भन्दा बढी भाषिक सिप विकास गराउने लक्ष्य राखिएको पाइन्छ । श्रुतिलेखन सम्बन्धी अभ्यासहरू उक्त पाठ्य पुस्तकमा समावेश गरिएको पाइँदैन पाठ्यक्रमले लेखाइ सिपको लागि २५ प्रतिशत समय निर्धारण गरेको छ । जसका लागि पाठ्य पुस्तकमा अभ्यासहरू पर्याप्त मात्रामा राखिएको पाइन्छ ।

४.२.२ कार्यमूलक व्याकरण

निम्न माध्यमिक कक्षामा व्याकरण समावेश गर्नुको अभिप्राय यसको सैद्धान्तिक ज्ञान गराउनु होइन । विधाका पाठहरूको प्रकृति अनुसारका व्याकरण तत्त्वको पहिचान र तिनको उपयुक्त प्रयोग गर्ने क्षमता विकासका लागि यसलाई समावेश गरिएको हो । व्याकरण भाषा प्रयोगमा अन्तर्निहित संरचना र व्यवस्था भएकाले यसलाई पाठभन्दा अलग राखेर हेर्नु उपयुक्त हुँदैन । क्षेत्र र क्रम तालिकामा कक्षा आठको पाठ्यक्रममा व्याकरण सम्बन्धी जम्मा ११ वटा उपशीर्षक अन्तर्गत पदसङ्गति, पदवर्ग, काल, वाच्य, वाक्य परिवर्तन, वर्णविन्यास, शब्दभण्डार, उखानटुक्का आदि समावेश गरिएका छन् । पाठ्य पुस्तकमा पाठक्रमले दिएका उद्देश्यहरूलाई

सकेसम्म समावेश गर्ने प्रयास गरिएको छ । उक्त पाठ्य पुस्तकमा व्याकरणका तत्त्वहरूलाई मूल पाठका पछाडि अन्य अभ्याससँगै राखिएका छन् । शब्द भण्डार, विपरीतार्थी, पर्यायवाची, अनेकार्थ शब्दको परिचय दिइएको छ । शब्दभण्डार (पृ. ३८), विराम चिन्ह (पृ. ३), काल (पृ. २६, ४०) सर्वनाम(पृ. ३९), करण अकरण (पृ. ४२) मा चर्चा गरिएको छ । भावार्थ, सामान्यार्थ (पृ. ५६)मा सामान्य उदाहरण दिइएको छ । पृ. ७३ मा वाच्य परिवर्तन र खाली ठाउँ भर्ने अभ्यास दिइएको छ । आदर (पृ. ७९) मा विभिन्न जोडा मिलाउने अभ्यास दिइएको छ । भावार्थ (पृ. ८) मा सामान्यार्थ, आज्ञार्थ, इच्छार्थ, सम्भावनार्थको उदाहरण र अभ्यास दिइएको छ । कालको अज्ञात पक्षको वर्णन छ । पदवर्ग (पृ. ९४) मा नामको विभिन्न प्रकारका उदाहरण दिइएको छ । वर्णविन्यास (पृ. ९९) मा शिरविन्दु, चन्द्रविन्दु, विसर्ग, पदयोग, पदवियोग र ह्रस्व र दीर्घ सम्बन्धी उदाहरण र अभ्यास दिइएका छन् भने समासको चर्चा (पृ. १०७) मा गरिएको छ । अव्यय शब्दहरूबीच जोडा मिलाउने अभ्यास (पृ. १५)मा गरिएको छ । यसमा कारक र विभक्तिको प्रकार र विभक्ति सम्बन्धी प्रशस्त अभ्यास दिइएको छ ।

४.२.३ शब्दार्थ

पाठ्यक्रमको आधारमा भन्नु पर्दा शब्दार्थको उद्देश्य शब्द भण्डार वृद्धि गर्नु रहेको छ । यो सिकाइ उपलब्धिले कक्षा आठमा आफ्नो परिवेश र अन्य क्षेत्रका शब्द भण्डार वृद्धि गर्न र अनि, पनि जस्ता विभिन्न संयोजक प्रयोग गरेर बोल्न र लेख्न सक्ने अपेक्षा गरेको छ । त्यस्तै, शब्द भण्डार वृद्धि गर्न अनुकरणात्मक शब्द, विपरीतार्थक शब्द, श्रुतिसमभिन्नार्थक शब्द, पर्यायवाची शब्द, लघुतावाची शब्द, समूहवाचक शब्दहरू पनि पाठ्य पुस्तकमा समावेश गरिएको छ । अभ्यासमा अनेकार्थक शब्द, प्राविधिक र पारिभाषिक शब्द दिइएको छ ।

४.३ कक्षा आठको नेपाली भाषा पाठ्यक्रम र हामी सबैको नेपाली

४.३.१ उद्देश्य र पाठहरू

भाषा पाठ्यक्रममा भाषिक सिप विकासको लक्ष्य राखिएको हुन्छ । सोही लक्ष्य अनुसार सिप विकास गर्न भाषा पाठ्य पुस्तकमा विभिन्न प्रकृतिका विधागत पाठहरू तथा विधागत पाठान्तर्गतका भाषिक अभ्यासहरू जस्तै शब्दार्थ, प्रश्नोत्तर, वाक्य निर्माण, खाली ठाउँ भर्ने,

शुद्धसँग उच्चारण गर्ने जस्ता विभिन्न अभ्यासहरू राखिएका हुन्छन् । कक्षा आठका भाषा पाठ्यक्रमका उद्देश्य पूरा गर्ने खालका पाठ र अभ्यासहरू पाठ्य पुस्तकमा राखिएका छन् छैनन् केलाउने प्रयास गरिएको छ ।

कक्षा आठको **हामी सबैको नेपाली** किताब मा ५ वटा विधाहरू राखिएका छन् । यी विधाहरू कविता, कथा, प्रबन्ध, जीवनी, र चिठी रहेका छन् । यी विधा अन्तर्गतका पाठहरूबाट भाषिक सिपको विकास गर्ने लक्ष्य राखिएको छ ।

जीवनी, कथा, कविताले विद्यार्थीलाई आनन्दपूर्वक सुनेर आफ्नो अभिव्यक्तिको विकास गरी सुनाइ र बोलाइ सिपको विकास गराउनमा सहयोग पुऱ्याउँछन् । यी पाठहरू पढेर विद्यार्थीले आफ्नो अभिव्यक्ति क्षमताको विकास गराउन पनि सक्छन् ।

पढाइ सिप विकास गराउनमा पनि कथा कविता जीवनी विधाले सहयोग पुऱ्याउँछन् । कवितालाई सस्वरवाचन गर्न गति, यति र लय मिलाएर वाचन गर्न, प्रबन्ध, जीवनी र कथा विधालाई शुद्धसँग वाचन गर्न प्रत्येक शब्दलाई सही उच्चारण गर्न र भावार्थ बुझ्न सहयोग पुऱ्याउँछन् । लेखन सिपको विकास गराउने उद्देश्यले पनि कथा, कविता, जीवनी, प्रबन्धजस्ता विधाहरू समावेश गरिएका छन् । कक्षा आठको **हामी सबैको नेपाली** किताबमा पाठको अन्तमा अभ्यासहरू दिइएका छन् । उक्त पाठ्य पुस्तकमा पढाइ सिप र सुनाइ सिपको विकास गर्ने उद्देश्यले शुद्धसँग उच्चारण गर जस्ता अभ्यासहरू राखिएका छन् भने शब्द र अर्थको जोडा मिलाऊ, खाली ठाउँ भर, विपरीतार्थी, पर्यायवाची शब्द, शब्दको अर्थ पढ जस्ता अभ्यासले शब्द भण्डार सम्बन्धी उद्देश्यको आंशिक परिपूर्ति गर्ने देखिन्छ । वाक्यमा प्रयोग सम्बन्धी अभ्यासहरूमा व्याकरणका नियमहरू पालन गरी वाक्य निर्माण गर्नुपर्ने हुँदा कार्यमूलक व्याकरणको उद्देश्य आंशिक रूपमा पूरा गर्न सहयोग पुऱ्याउने देखिन्छ । खाली ठाउँ भर्ने अभ्यासहरूमा लिङ्ग, वचन, पुरुष, काल आदिको सङ्गति मिलाइने भएकोले यसले कार्य मूलक व्याकरणको उद्देश्य केही हदसम्म पूरा गर्ने देखिन्छ । शुद्ध पारी लेखन सम्बन्धी अभ्यासले लेखाइ सिपको विकास गराउने उद्देश्य लिएको देखिन्छ ।

४.३.१.१ भाषिक सिप

(क) सुनाइ र बोलाइ

कक्षा ८ को पाठ्यक्रम ०५८ / ०६४ ले कक्षागत उपलब्धि अन्तर्गत सुनाइ र बोलाइ सिपका जम्मा ९ वटा उद्देश्य राखेको छ । ती उद्देश्य प्राप्त गर्न हामी सबैको नेपालीमा सुनाइ र बोलाइ सिपको विकास गराउने विभिन्न अभ्यासहरू दिइएका छन् । प्रत्येक पाठमा तलका शब्दहरू शुद्धसँग उच्चारण गर भनिएको छ । यसबाट बोलाइ सिपको विकास हुने देखिन्छ । उक्त पाठ्य पुस्तकमा कविता विधा अन्तर्गत अभ्यासमा उक्त कवितालाई लय हालेर वाचन गर भनिएको छ । यसबाट सुनाइ र बोलाई सिपको विकासमा सहयोग पुग्ने देखिन्छ । त्यसैगरी उक्त पाठ्य पुस्तकमा व्याकरण खण्ड अन्तर्गत पढ र बुझ सम्बन्धी अभ्यासहरू दिइएको छ । यसले पढाइ सिपको विकासमा सहयोग पुऱ्याउँछ । उक्त पाठ्य पुस्तकको गद्य विधा अन्तर्गत कुनै अनुच्छेद सस्वर वाचन गर, शिक्षकबाट सुनेर लेख र पाठ हेरी सच्याऊ भन्ने अभ्यासहरू दिइएका छन् । सुनाइ सिपको विकासमा यस्ता अभ्यासहरू उपयोगी हुने देखिन्छ । शुद्धसँग उच्चारण गरी वर्णको शुद्ध उच्चारण गर्न सक्ने प्रत्येक कविताका अभ्यासमा दिइएका माथिका कविता लय हालेर पढ अभ्यासले उचित हाउभाउसाथ गाउन सक्ने सिपको विकास गर्ने देखिन्छ । त्यस्तै सुनाइ सिपको विकास गराउन पनि उक्त पाठ्य पुस्तकमा विभिन्न अभ्यासहरू दिइएका छन् ।

(ख) पढाइ

पाठ्यक्रममा पढाइ सिपको विकास गराउन ८ वटा उद्देश्यहरू निर्धारण गरिएका छन् । पाठ्य पुस्तकमा राखिएका सबैजसो पाठहरूले पठन बोधको विकास गराउने देखिन्छ । पाठ्य पुस्तकमा राखिएका २० वटै पाठहरूमा पठन बोध सम्बन्धी अभ्यासहरू राखिएको पाइन्छ । तलका शब्दहरू शुद्धसँग पढ र शुद्धसँग उच्चारण गरजस्ता अभ्यासले लेखिएका कुरा शुद्ध र स्पष्टसँग उच्चारण गरी पढ्न सक्ने उद्देश्यको पूर्ति गर्ने देखिन्छ । तलको अनुच्छेद राम्ररी पढ र सोधिएका प्रश्नको उत्तर देऊ, तलको छोटो कथा पढेर सोधिएका प्रश्नमा छलफल गरजस्ता अभ्यासले पाठको बोध गर्ने उद्देश्य पूरा गर्ने देखिन्छ । यसले पढाइ र लेखाइ दुवै सिपको विकास गर्ने देखिन्छ ।

(ग) लेखाइ

लेखाइ सिप अन्तर्गत पाठ्यक्रममा १० वटा उद्देश्यहरू राखिएका छन् । यी उद्देश्यहरू प्राप्त गरी विद्यार्थीहरूमा लेखाइ सिप हासिल गराउनका लागि हामी सबैको नेपाली पाठ्य

पुस्तकमा कथा, निबन्ध, चिठी, रूपक, जीवनी कविता र व्याकरणजस्ता विधा र तिनका सम्बन्धित पाठहरू समायोजन गरिएका छन् । पाठ्य पुस्तकमा समायोजन गरिएका प्रायः सबैजसो पाठहरू र तिनका अभ्यासहरूले लेखाइ सिपलाई बढी जोड दिएका छन् । व्याकरण खण्डले पनि हुबहु लेखाइ सिपलाई बढी जोड दिइएको पाइन्छ । यसका लागि हरेक पाठहरूका अन्तिम अभ्यास खण्डमा वाक्यमा प्रयोग गर्नु होस्, उत्तर दिनु होस्, व्याख्या गर्नु होस्, सार लेख्नु होस् जस्ता अभ्यासहरू राखिएका छन् भने सृजनात्मक अभ्यासहरूको सृजना गरी विद्यार्थीको लेखन सिप विकास गर्नका लागि कविता लेख्नु होस्, कथा लेख्नु होस्, निबन्ध लेख्नु होस्, वादविवाद लेख्नु होस्, जीवनी लेख्नु होस्, चिठी लेख्नु होस् सारांश लेख्नु होस् आदि समावेश गरिएको छ ।

४.३.२ कार्यमूलक व्याकरण

कक्षा आठको पाठ्यक्रममा व्याकरण सम्बन्धी जम्मा ११ वटा उपशीर्षक अन्तर्गत पदसङ्गति, काल, पक्ष, अर्थ र भाव, वाक्य परिवर्तन, शब्दवर्ग, लेख्य चिन्ह, करण अकरण, धातु, वाच्य परिवर्तन, पदवर्ग, कारक र विभक्ति, वर्णविन्यास (हिज्जे) शब्द भण्डार उखान टुक्का आदि समावेश गरिएका छन् ।

हामी सबैको नेपालीमा व्याकरणका तत्त्वहरूलाई मूल पाठका रूपमा लिइएको पाइँदैन । यी तत्त्वहरूलाई विधागत पाठमा राखिएका अभ्यासहरूसँग समावेश गरिएको पाइन्छ । शब्द भण्डार अन्तर्गत पर्यायवाची शब्द, विपरीतार्थक शब्द, श्रुतिसमभिन्नार्थक शब्द, अनेकार्थक शब्द आदिको उदाहरण दिइएको छ । कालको परिचय र प्रकारको उल्लेख उदाहरण सहित गरिएको छ । वाक्य परिवर्तन अन्तर्गत लिङ्ग, वचन र पुरुष परिवर्तनको उदाहरण सहित चर्चा गरिएको छ । करण अकरण करण अकरणको परिभाषा उदाहरण र एक अर्कामा परिवर्तन देखाइएको छ ॥ अनुकरणात्मक शब्द मा अनुकरणात्मक शब्दको परिचय, परिभाषा र वाक्यमा प्रयोग सम्बन्धी अभ्यास दिइएको छ । पक्ष मा कालका पक्षको परिचय, परिभाषा र उदाहरणहरू देखाइएको छ (पृ. ७२, ७३, ९८) । भाव वा अर्थ (पृ. १०८ र १०९) । नामको परिभाषा र प्रकारहरू देखाइएको छ (पृ. १२, १३) । गुणबोधक विशेषण (पृ. ३७, ३८ र ५१) र क्रियाका प्रकारहरू उल्लेख गरिएको पाइन्छ । लेख्य चिह्नहरूको परिचय र प्रयोग देखाइएको छ । अव्यय (क्रियायोगी,

नामयोगी, संयोजक, विस्मयादिबोधक र निपात) को उदाहरण र प्रयोग दिइएको छ । पदसङ्गति (पृ. ६८ र ६९) को व्याख्या कारक र विभक्तिको उदाहरण प्रकार र वाक्यमा प्रयोग (पृ. ८९ र ९०) । वाच्य र वाच्य परिवर्तनको चर्चा पाइन्छ (पृ. ९०) । शिरविन्दु र चन्द्रविन्दुको प्रयोग मा उचित रूपमा गरिएको छ (पृ. १२८, १३३) । उखानको परिचय र वाक्यमा प्रयोग देखाइएको छ । वर्णविन्यासको गरिएको चर्चा (पृ. १५२ र १५३) गरिएको छ भने प्राविधिक शब्दहरूको परिचय दिइएको छ । सर्वनामको परिचय र प्रकारको उल्लेख (पृ. १८, ३० र ३१) गरिएको छ । प्रेरणार्थ सम्बन्धी अभ्यास (पृ. १२२ र १२३) राखिएको छ ।

४.३.३ शब्दार्थ

पाठ्यक्रमको आधारमा भन्नु पर्दा शब्दार्थको उद्देश्य शब्द भण्डार वृद्धि गर्नु रहेको छ । यो सिकाइ उपलब्धिले कक्षा आठमा आफ्नो परिवेश र अन्य क्षेत्रका शब्द भण्डार वृद्धि गर्न र अनि पनि जस्ता विभिन्न संयोजक प्रयोग गरेर बोल्न र लेख्न सक्ने अपेक्षा गरेको छ । त्यस्तै शब्द भण्डार वृद्धि गर्न अनुकरणात्मक शब्द, विपरितार्थक शब्द, श्रुतिसमभिन्नार्थक शब्द, पर्यायवाची शब्द, लघुतावाची शब्द, समूहवाचक शब्दहरू पनि पाठ्य पुस्तकमा समावेश गरिएको छ । अनेकार्थक शब्द, प्राविधिक र पारिभाषिक शब्द दिइएको छ ।

परिच्छेद पाँच

निर्धारित पाठ्य पुस्तकहरूको तुलनात्मक अध्ययन

५.१ विषय प्रवेश

यस अध्ययनको मुख्य उद्देश्य नै तुलनात्मक अध्ययन रहेको छ भन्ने कुरा शीर्षकबाट पनि प्रष्ट हुन्छ। भाषा पाठ्य पुस्तकको अध्ययन विश्लेषण गर्ने कार्य सजिलो छैन। यो आफैँमा पनि जटिल कार्य हो। भिन्न भिन्न पाठ्य पुस्तकहरूको तुलनात्मक अध्ययन गर्नु भन्ने गार्हो हुन्छ। पाठ्य पुस्तकको तुलनात्मक अध्ययन गर्दा सबै पक्षको गहिराइसम्म पुगेर अध्ययन गर्नु सम्भव देखिँदैन। त्यसकारण यहाँ केही निश्चित पक्षहरूमा केन्द्रित भएर दुवै पाठ्य पुस्तकमा कति समानता र असमानता छन् भनी हेर्ने प्रयास गरिएको छ। ती पक्षहरू आन्तरिक वा शैक्षिक र बाह्य तथा भौतिक हुन्, जसको चर्चा तल गरिएको छ :

५.१.१ आन्तरिक वा शैक्षिक पक्ष

५.१.१.१ विषय वस्तु

भाषा पाठ्य पुस्तकमा समावेश गरिने विषय वस्तु त्यसको केन्द्रीय भाग हो। विद्यार्थीहरूले शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापबाट सिक्ने ज्ञान र सिपको स्रोत बनेको विषय वस्तु नै हो। पाठ्य पुस्तकमा राखिएका विषय वस्तुले नै विद्यार्थीलाई विभिन्न कुरामा ज्ञान, सिप प्रदान गर्ने भएकाले विषय वस्तुको छनोट विद्यार्थीको रुचि, क्षमता र स्तरलाई ध्यानमा राखी विभिन्न क्षेत्रबाट गरिनु पर्दछ। विद्यार्थीको पूर्वज्ञान भाषिक आवश्यकतालाई ख्याल गरी सिपमूलक अभ्यासमा सहयोग पुऱ्याउने विषय वस्तुको छनोट गर्नु पर्दछ। यस किसिमका विषय वस्तु नैतिक मूल्य र मान्यता जगाउने, चरित्र निर्माणमा सहयोग पुऱ्याउने, श्रमप्रति आस्था जगाउने, सहयोगी, सृजनशील भावना जगाउन उत्प्रेरित सामाजिक सांस्कृतिक विविधतालाई समेटन

सक्ने, देशप्रेमको भावना जगाउने, समावेशी, लैङ्गिक समानतालाई बढावा दिने हुनु पर्दछ । यिनै आधारहरूमा प्रस्तुत पाठ्य पुस्तकहरूमा प्रयुक्त विषय वस्तुलाई हेर्ने प्रयास गरिएको छ ।

कक्षा आठको हाम्रो नेपाली किताबमा राखिएका विषय वस्तु देशप्रेम, नैतिक, श्रम मूलक, प्राकृतिक, सामाजिक लोकजीवनसँग सम्बन्धित क्षेत्रको प्रतिनिधित्व गर्ने किसिमका देखिन्छन् । यी विषय वस्तुहरूले मूलतः राष्ट्र, राष्ट्रियता, सहयोग, कर्तव्य, मेलमिलाप, उपदेश, वातावरण, श्रम, स्वाभिमान, राष्ट्रिय सम्पदाजस्ता पक्षहरूमा जोड दिएका छन् ।

कक्षा आठको हामी सबैको नेपालीमा राखिएका विषय वस्तु सामाजिक, प्राकृतिक, नैतिक, सांस्कृतिक, देशप्रेमको भावना झल्काउने, श्रम मूलक लोकजीवनसँग सम्बन्धित क्षेत्रको प्रतिनिधित्व गर्ने किसिमका देखिन्छन् । यी विषय वस्तुहरूले मूलतः उपदेश, सहयोग, मेलमिलाप, कर्तव्य, वातावरण राष्ट्र-राष्ट्रियताजस्ता पक्षमा जोड दिएको पाइन्छ । साथै पाठ्यक्रमको स्तर र पाठ्यक्रमको सिद्धान्तलाई सामान्यतया पालन गरेको देखिन्छ ।

५.१.१.२ विधा तथा प्रस्तुति

भाषा पाठ्य पुस्तकमा विभिन्न विधाहरू राखिएका हुन्छन् । ती विधाहरूको आ-आफ्नै प्रयोजन हुन्छ । भाषा पाठ्य पुस्तकमा राखिने विषय वस्तुहरू विधा अनुरूप नै हुनु पर्दछ । भाषा पाठ्य पुस्तकमा राखिएका विभिन्न विधा अन्तर्गतका पाठहरूबाट विभिन्न भाषिक सिप विकासको अपेक्षा गरिएको हुन्छ जसका लागि विधा अनुसार नै विषय वस्तु राखिनु पर्दछ । एक विधामा अर्को विधाको विषय वस्तु राखिएको खण्डमा त्यस विधाबाट अपेक्षित उपलब्धि प्राप्त हुन सक्दैन । तसर्थ भाषा पाठ्य पुस्तकमा विषय वस्तुको प्रस्तुति विधा अन्तर्गत सन्तुलित ढङ्गले गर्नु पर्दछ । प्राथमिक तहका कक्षामा विषय वस्तुको प्रस्तुति पनि तह अनुरूपकै आधारबाट हुनु आवश्यक छ । विधागत पाठहरूको लम्बाई, वाक्य गठन, सरलदेखि जटिल क्रम शीर्षकजस्ता पक्षहरू प्रस्तुतिका महत्त्वपूर्ण पक्षहरू मानिन्छन् । यस आधारमा प्रस्तुत पाठ्य पुस्तकलाई हेर्दा निम्न अवस्था देखा पर्दछ ।

कक्षा आठको हाम्रो नेपाली किताबमा कविता, कथा, निबन्ध, रूपक, जीवनी र चिठी गरी ६ विधा अन्तर्गत २४ वटा पाठ राखिएका छन् भने हामी सबैको नेपालीमा कविता, कथा, प्रबन्ध र संवाद गरी चारवटा विधा अन्तर्गत २० वटा पाठ राखिएका छन् ।

पाठ्यक्रमद्वारा निर्दिष्ट विधा र तिनको सङ्ख्यालाई तलको तालिकामा देखाउन सकिन्छ :

तालिका नं. ८

क्र. सं.	विधागत उपविधा	हाम्रो नेपाली किताब	हामी सबैको नेपाली	फरक
१	कविता	४	५	१
	(क) सामाजिक/मानवतावादी	१	२	१
	(ख) नैतिक/उपदेशात्मक	१	-	१
	(ग) प्राकृतिक	१	१	-
	(घ) राजनीतिक	१	१	-
	(ङ) देशप्रेम		१	१
२	कथा	५	५	-
	(क) लोककथा	२	१	१
	(ख) सामाजिक	१	१	-
	(ग) पौराणिक	१	१	-
	(घ) ऐतिहासिक	१	-	१
	(ङ) आदर्शवादी	-	१	१
३	निबन्ध/प्रबन्ध	६	४	२
	(क) वर्णनात्मक	५	१	४
	(ख) विवरणात्मक	१	१	-
	(ग) विचारात्मक	-	१	१
	(घ) पत्रात्मक	-	१	१
४	जीवनी	५	५	-
	(क) राष्ट्रिय	३	२	१
	(ख) अन्तर्राष्ट्रिय	२	३	१

५	चिठी	२		२
	(क) घरायसी	१	-	१
	(ख) कार्यालयीय	१	-	१
६	रूपक	२	१	१
	(क) एकाङ्की	१		१
	(ख) वादविवाद	१		१
	(ग) नाटक			
	(घ) संवाद		१	१

उपर्युक्त दुईवटै पाठ्य पुस्तकमा कविता विधा छनोटका स्रोतमा हामी सबैको नेपाली पुस्तकमा एउटा कविता बढी छ । यसमा खासगरी नैतिक, प्राकृतिक, सामाजिक क्षेत्रलाई समेटेको पाइन्छ । हामी सबैको नेपालीमा राखिएका कविताहरू हाम्रो नेपाली किताबमा राखिएका कविताभन्दा बढी देशप्रेमले भरिपूर्ण, स्वाभिमानको पक्षमा रहेका छन् ।

हाम्रो नेपाली किताब र हामी सबैको नेपालीमा कथाको सङ्ख्या समान छ । हामी सबैको नेपालीमा प्रायः सामाजिक, पौराणिक र ऐतिहासिक कथाहरू राखिएका छन् भने हाम्रो नेपाली किताबमा लोककथा, पौराणिक कथा, सामाजिक कथाहरू राखिएका छन् । हाम्रो नेपाली किताबमा प्रबन्ध विधाहरू भनेर ६ वटा राखिएका छन् भने हामी सबैको नेपालीमा नाम दिएर ५ वटा राखिएको छ । प्रबन्ध विधा अन्तर्गत पाठहरू वर्णनात्मक र विवरणात्मक एवम् विचारात्मक प्रकारका छन् । हाम्रो नेपाली किताबमा साहित्यिक, दार्शनिक, सांस्कृतिक, वैज्ञानिक, प्राकृतिक जीवनीहरू राखिएको छ भने हाम्रो नेपाली किताबमा साहित्यिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, राजनीतिक, वैज्ञानिक प्रकृतिका जीवनीहरू राखिएका छन् ।

विधागत पाठहरूको रखाइक्रम हेर्दा दुईवटै पाठ्य पुस्तकमा पहिलो पाठ कविता राखिएको छ भने दोस्रो पाठमा दुवैमा एउटै विधा राखिएको पाइँदैन । यस आधारमा विधागत वितरण समान प्रकृतिको देखिँदैन । विधागत पाठहरूको प्रस्तुतिका दृष्टिले दुवै पाठ्य पुस्तकमा सरलताबाट जटिलता जानुपर्ने शिक्षा शास्त्रीय मान्यता अवलम्बन गरिएको पाइँदैन ।

५.१.१.३ भाषिक संरचना र शैली

भाषा पाठ्य पुस्तकमा भाषिक संरचना भन्नाले वाक्य, अनुच्छेद गठन र पाठ संरचना आदिलाई बुझाउँछ । यस शोधमा सबैभन्दा लामो र छोटो पाठ, पाठमा प्रयुक्त शब्द, वाक्य, अनुच्छेद सङ्ख्या आदि के कस्ता रहेका छन् भनी तुलना गरिएको छ । वाक्य गठन र शब्दचयनका दृष्टिले विचार गर्दा उक्त दुवै पाठ्य पुस्तकमा प्रयुक्त भाषाशैली, शब्दचयन तथा पठन सरल र स्तर अनुरूपकै देखिन्छ ।

विधागत पाठका संरचनालाई लम्बाइमा दृष्टिबाट हेर्दा हाम्रो नेपाली किताबको पहिलो कविता १६ हरफको छ भने अन्य क्रमशः १८, ४०, २२ हरफका छन् । त्यसैगरी हामी सबैको नेपालीका कविताहरूमा पहिलो कविता ४० हरफ र अन्य पनि लामा रहेका छन् । हाम्रो नेपाली किताबमा पहिलो र अन्तिम पाठ कविताहरू छन् भने हामी सबैको नेपालीमा पहिलो कविता र अन्तिममा संवाद रहेको छ ।

हाम्रो नेपाली किताबमा भएका कमी कमजोरीलाई समय परिस्थिति अनुसार सुधार गरी निर्माण गरिएकाले तुलनात्मक रूपमा कक्षा ८ का विद्यार्थीको स्तर अनुकूल रहेको पाइन्छ । प्रस्तुत पुस्तक सरकारी विद्यालयमा पठन पाठन गरिने भएकोले देशभरिका सम्पूर्ण नि.मा.वि. तहका कक्षा ८ का विद्यार्थीहरूको क्षमता स्तर आदिलाई ध्यानमा राखी सरलतातर्फ सचेत भई पाठ्य पुस्तक निर्माण गरिएको छ ।

लामा वाक्यहरू प्रयोग गरिनु दुवै पाठ्य पुस्तकको कमजोरी देखिन्छ । विधागत शैलीका दृष्टिबाट हेर्दा दुवै पाठ्य पुस्तकका कविताहरू लयबद्ध छन् । गद्य विधाका हामी सबैको नेपालीमा रहेका प्रबन्ध/निबन्ध विधाका पाठहरू वर्णनात्मक विवरणात्मक छन् भने हाम्रो नेपाली किताबका पाठहरू पनि वर्णनात्मक र विवरणात्मक प्रकृतिका नै छन् ।

५.१.१.४ नमुना अभ्यास

भाषा शिक्षण गर्ने कार्य विधाका पाठहरूबाट मात्र सम्भव हुँदैन । यसका लागि भाषिक अभ्यासहरूको पनि खाँचो पर्दछ । भाषा पाठ्य पुस्तकमा राखिएका अभ्यासहरूबाट भाषिक सिप

विकासको अपेक्षा गरिएको हुन्छ । हुन त पाठ्य पुस्तकमा राखिएका अभ्यासहरूले मात्रै पाठ्यक्रमले अपेक्षा गरेका सिपको विकास गराउन कठिन हुन्छ । त्यसैले पाठ्य पुस्तकमा राखिएका अभ्यासहरू शिक्षकहरूलाई भाषिक सिप सम्बन्धी थप अभ्यास गराउन सहयोग गर्ने हुनु पर्दछ । भाषिक सिप विकासका लागि भाषा पाठ्य पुस्तकमा राखिएका अभ्यासहरू पर्याप्त नहुने हुनाले यिनलाई नमुना अभ्यास मान्नु पर्ने हुन्छ । नमुना अभ्यासकै आधारमा शिक्षकले अन्य थप अभ्यास गराउने भएकाले नमुना अभ्यास प्रभावकारी हुनु आवश्यक मानिन्छ । त्यसैले उक्त दुई पाठ्य पुस्तकमा राखिएका नमुना अभ्यासहरूको स्थितिबारे तुलना गर्ने प्रयास यहाँ गरिएको छ ।

दुवै पाठ्य पुस्तकमा विधागत पाठहरूपछि अभ्यासहरू राखिएका छन् । हाम्रो नेपाली किताबमा विधागत पाठ सिद्धिएपछि पहिला शब्दार्थ राखी त्यसपछि मात्रै अन्य प्रकृतिका अभ्यासहरू दिइएका छन् । हामी सबैको नेपालीमा पनि शब्द र अर्थ भनेर दिइएको छ ।

विभिन्न प्रकृतिका अभ्यासहरू हामी सबैको नेपालीमा ५२९ वटा हाम्रो नेपाली किताबमा ३०७ वटा छन् । नमुना अभ्यासको सङ्ख्या हामी सबैको नेपालीमा बढी राखिएको देखिन्छ । हाम्रो नेपाली किताबको तुलनामा हामी सबैको नेपाली किताबमा छोटो उत्तरात्मक प्रश्न अन्त्यन्त धेरै राखिएको छ । यद्यपि दुवै पाठ्य पुस्तकमा राखिएका शब्दार्थ सम्बन्धी अभ्यासले शब्द भण्डार सम्बन्धी उद्देश्य पूरा गर्ने देखिन्छ । भाषिक सिप सम्बन्धी अभ्यासहरूमा सुनाइ बोलाइ भन्दा पढाइका बढी र पढाइका भन्दा लेखाइका बढी रहेका छन् । हामी सबैको नेपालीमा सुनाइ बोलाइ सम्बन्धी, पढाइ सम्बन्धी अभ्यास र लेखाइ सम्बन्धी अभ्यासहरू रहेका छन् । पढाइसँग सम्बद्ध भन्दा लेखाइसँग सम्बद्ध अभ्यासहरू दुवै पुस्तकमा बढी लेखाइ सिपको विकास गराउन खोजेको देखिन्छ । दुवै पाठ्य पुस्तकमा राखिएका अभ्यासहरू एकभन्दा बढी भाषिक सिप विकास गर्ने किसिमका देखिन्छन् । । व्याकरणलाई आगमनात्मक विधिबाट राखिनु उपयुक्त देखिन्छ । दुवै पुस्तकले उक्त विधिलाई अवलम्बन गरेका छन् ।

५.१.१.५ चित्र

चित्रको प्रयोग दुवै पाठ्य पुस्तकमा गरिएको छ । हामी सबैको नेपालीमा जम्मा ३२ वटा चित्र प्रयोगमा छन् । त्यसैगरी रङ्गीगन चित्रहरू समेत समावेश गरिएको छ । हाम्रो नेपाली

किताबमा पाठ हेरी १ देखि ४ वटासम्म चित्रको प्रयोग गरिएको छ । तर सबै पाठमा भने चित्रको प्रयोग गरिएको छैन । उक्त पाठ्य पुस्तकमा ३१ वटा चित्रको प्रयोग गरिएको छ । यो पाठ्य पुस्तकको पाठ अन्तर्गत चित्रको प्रयोग भए पनि अभ्यासमा भने चित्रको प्रयोग पाइँदैन । सङ्ख्यात्मक रूपले चित्रहरूको सङ्ख्या हामी सबैको नेपालीमा बढी र हाम्रो नेपाली किताबमा भन्दा गुणात्मक रूपमा स्पष्ट र आकर्षक तथा रङ्गीन छन् ।

५.१.१.६ भूमिका तथा निर्देशन

पाठ्य पुस्तकको परिचय तथा प्रयोग सम्बन्धी केही जानकारी राखिनु पर्दछ । यी दुवै पाठ्य पुस्तकमा यस्ता केही जानकारीहरू छन् । हाम्रो नेपाली किताबमा भूमिका तथा निर्देशन अन्तर्गत २ पृष्ठ रहेका छन् । यसमा पाठ्य पुस्तकको नाम, कक्षा, प्रकाशन, सर्वाधिकार, मुद्रण, मूल्य सम्बन्धी जानकारी र जनक शिक्षा सामग्रीको अनुरोध राखिएको छ । हाम्रो नेपाली किताब पाठ्य पुस्तकको पहिलो पृष्ठमा पाठ्य पुस्तकको नाम, कक्षा र प्रकाशनको जानकारी दिइएको छ । हामी सबैको नेपालीको सुरुको पृष्ठमा पुस्तकको नाम, लेखक तथा सम्पादकको नाम, कक्षा, र प्रकाशन संस्थाको नाम र लोगो दिइएको छ ।

त्यस्तै हाम्रो नेपाली किताबको दोस्रो पृष्ठमा पुस्तकको नाम, प्रकाशन, मुद्रक, मूल्य, संस्करण, जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र लिमिटेडले गरेको अनुरोध तेस्रो पृष्ठमा प्राक्कथन वा प्रकाशकीय र हाम्रो भनाइ राखिएको छ । चौथो पृष्ठमा विषय सूची अन्तर्गत पाठ नं., शीर्षक, पृष्ठ र विधाको नाम उल्लेख गरिएको छ भने हामी सबैको नेपालीको दोस्रो पृष्ठमा प्रकाशकका तर्फबाट प्रकाशकको भनाइ राखिएको छ । तेस्रो पृष्ठमा तारानाथ शर्माको उपोद्घात (भूमिका) राखिएको छ । चौथो पृष्ठमा विषय सूची विधागत भिन्नतासहित उल्लेख गरिएको छ ।

५.१.२ बाह्य वा भौतिक पक्ष

५.१.२.१ आवरण पृष्ठ

हाम्रो नेपाली किताबको आवरण पृष्ठ रातो र नीलो रङ्गीन तस्बिरका साथ रहेको छ भने हामी सबैको नेपालीको आवरण पृष्ठ रङ्गीन तस्बिरहरूका साथै माथिल्लो भागमा पहुँलो रङको घेराभित्र हामी सबैको पहुँलो र सेतो मसी नाम लेखिएको छ भने सेता रङले नेपाली

लेखिएको छ । हाम्रो नेपाली किताब सेतो रङको भुइँमा हलुका हरियो रङमा साधुको आश्रम, त्यसमा गुरुले शिष्यलाई आशीर्वाद दिँदै गरेको तस्बिर छ । नीलो र सेतो भुइँमा हाम्रो नेपाली किताब लेखिएको छ । हामी सबैको नेपालीको बिच भागमा गोलाकार बनाई भाग ८ र त्यसको तल्लो भागमा चन्द्राकार रङ साथै छायाँकारमा नीलो रङमा पहाडहरू र बौद्धस्तुपाको तस्बिर राखिएको छ भने हाम्रो नेपाली किताबमा तल्लो भागमा रातो रङको भुइँमा धार्मिक स्थलको तस्बिर र कक्षा ८ लेखिएको छ । हामी सबैको नेपालीको आवरण पृष्ठको पछाडिको पृष्ठमा पुस्तकको नाम, भाग क, खका साथै १ देखि आठसम्मका भागहरू उल्लेख गरिएको छ । तल्लो भागमा नेपाल साहित्य प्रकाशनको लोगो, नाम र मूल्य रु. १६० र पुस्तक कोण समेत उल्लेख गरिएको छ । यसै गरी हाम्रो नेपाली किताबको पछिल्लो आवरण पृष्ठमा कक्षागत गीत, मुद्रक जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र लिमिटेड र लोगोका साथै नेपाल सरकार, खेलकुद मन्त्रालय, पाठ्यक्रम विकास केन्द्र र त्यसको लोगो अङ्कित गरिएको छ । हामी सबैको नेपालीको आवरण पृष्ठ चहकिलो, प्लास्टिक लेमिनेसन गरिएको छ भने हाम्रो नेपाली किताब लेमिनेसन नगरिएको हलुका पहेँलो रङमा छ ।

५.१.२.२ अक्षर, आकार र ठाउँ छोडाइ

दुवै भाषापाठ्य पुस्तकका पाठमा भएका अक्षरहरू १६ फन्टमा रहेका छन् । हाम्रो नेपाली किताबका पाठमा रहेका पाठ शीर्षक १८ फन्टका छन् । शब्दार्थ १३ र अभ्यासहरू १६ प्वाइन्टकै छन् । पाठ शीर्षकलाई गाढा गरी लेखिएको छ । हाम्रो नेपाली किताबमा कठिन शब्दलाई बोल्ड गरी लेखिएको छ । आकारका दृष्टिले हाम्रो नेपाली किताबको लम्बाइ २६.० से. मी., चौडाइ १८.५, मोटाइ ०.८ से. मी. रहेको छ । यसमा (१२५+६) पृष्ठ रहेका छन् भने हामी सबैको नेपालीमा शब्दार्थ सङ्केत शीर्षक र शब्दहरू साथै अभ्यास नम्बर र शीर्षक हरियो मसीले लेखिएको छ भने अन्य अभ्यासहरू कालो मसीले लेखिएको छ । शब्दार्थ र अभ्यासहरू १३ प्वाइन्टमा लेखिएका छन् । आकारका दृष्टिले यो किताब २६.० से. मी, चौडाइ १८ से. मी., मोटाइ ०.९ से. मी. रहेको छ । यसमा जम्मा पृष्ठ (१६०+४) रहेका छन् । किनारा भागको बायाँ भागमा १.५ से.मी., दायाँ भागमा ०.५, माथि १ से. मी. र तल १.८ से. मी. छोडिएको

छ । अनुच्छेद लेखनमा भाषा पाठ्य पुस्तकले निर्धारण गरेको ठाउँ छोड्नु पर्ने मान्यतालाई दुवै पाठ्य पुस्तकले अवलम्बन गरेका छैनन् ।

५.१.२.३ कागज

हाम्रो नेपाली किताबमा प्रयोग गरिएको कागज कम गुणस्तरको छ । कागज हल्का पहेंलो रङको रहेको छ । आवरण पृष्ठमा प्रयोग गरिएको कागज केही बाक्लो भए तापनि लामो समयसम्म टिकाउ हुने देखिँदैन । सामान्य पानीबाट पनि बचाउन सकिँदैन । हाम्रो नेपाली किताबमा प्रयोग गरिएको कागजभन्दा हामी सबैको नेपाली किताबमा प्रयोग गरिएको कागज केही स्तरीय रहेको छ । कागज सेतो रङको प्रयोग गरिएको छ, भने आवरण पृष्ठमा प्रयोग गरिएको कागज बाक्लो चिल्लो र प्लाष्टिक लेमिनेसन गरिएको छ । कागजका दृष्टिले हामी सबैको नेपाली किताब उपयुक्त देखिन्छ ।

५.१.२.४ बँधाइ

हाम्रो नेपाली किताब भाषा पाठ्य पुस्तकमा २ वटा स्टिज पिनको प्रयोग गरिएको छ र फेबिकोल लगाई आवरण पृष्ठ टाँसिएको छ । हामी सबैको नेपाली किताबमा स्टिज पिनको प्रयोग नगरी धाँगाले बाँधेर फेबिकोल र गम मिसाएर आवरण पृष्ठका साथै सबै पृष्ठहरू टाँसिएको छ । यी दुवै भाषापाठ्य पुस्तकको बँधाइ बलियो र टिकाउ भने देखिँदैन ।

५.१.२.५ मूल्य

कुनै पनि पाठ्य पुस्तकलाई उपयोगी र प्रभावकारी बनाउन त्यसको मूल्यले ठूलो भूमिका खेलेको हुन्छ । पाठ्य पुस्तक नाफाका उद्देश्यले निर्माण गरिनु हुँदैन । मूल्य मुनाफा रहित लगानी खर्च उठाउने उद्देश्यले मात्र न्यूनतम मात्रामा तय गरिनु पर्दछ । त्यस्तै अनुसार पाठ्यक्रम विकास केन्द्रद्वारा प्रकाशित हाम्रो नेपाली किताब देशभरका सरकारी तथा केही निजी विद्यालयहरूमा शिक्षण गरिन्छ । यसको मूल्य रू. ३५.४० पैसा रहेको छ । जुन सर्वसाधारण जनताको पहुँचले भ्याउने खालको रहेको छ । नेपाल साहित्य प्रकाशन केन्द्रद्वारा प्रकाशित हामी सबैको नेपाली निजी विद्यालयहरूमा शिक्षण गरिन्छ । यसको मूल्य रू. १६० तोकिएको छ जुन

सर्वसाधारण जनताको पहुँचले नभ्याउने खालको रहेको छ । मूल्यका हिसाबमा हाम्रो नेपाली किताब नै बढी उपयुक्त देखिन्छ ।

५.१.२.६ सुलभता

पाठ्यक्रम विकास केन्द्रद्वारा प्रकाशित हाम्रो नेपाली किताब भनेको बखत जताततै तुरुन्त उपलब्ध सक्छ भने नेपाल साहित्य प्रकाशन केन्द्रद्वारा प्रकाशित हामी सबैको नेपाली भनेको बेला जताततै सजिलै उपलब्ध हुन सक्दैन । सुलभताका आधारमा हाम्रो नेपाली किताब नै उपयुक्त रहेको पाइन्छ ।

५.२ निर्धारित पाठ्य पुस्तकहरूका सबल र दुर्बल पक्ष

यस अध्ययनमा सामग्रीको रूपमा लिइएका तुलनीय पाठ्य पुस्तकका सकारात्मक र नकारात्मक पक्ष वा सबल र दुर्बल पक्षलाई देखाइएको छ । पाठ्यक्रम विकास केन्द्रद्वारा प्रकाशित हाम्रो नेपाली किताब र नेपाल साहित्य प्रकाशन केन्द्रद्वारा प्रकाशित हामी सबैको नेपालीमा रहेका सबल र दुर्बल पक्षलाई निम्नानुसार उल्लेख गरिएको छ :

५.२.१ हाम्रो नेपाली किताबका

५.२.१.१ सबल पक्षहरू

- पाठ्यक्रम अनुरूप निर्माण हुनु,
- भाषाका चारै सिप विकासमा जोड दिई अभ्यासहरू राख्नु,
- विधा चयनमा पाठ्यक्रमअनुरूप देखिनु,
- पाठ्य पुस्तकका पाठका आधारमा भाषा तत्त्व सिकाउने लक्ष्य राख्नु,
- शब्दकोशको प्रयोगसम्बन्धी अभ्यास समावेश गरिनु,
- विधा छनोट र स्तरणमा ध्यान दिइएकाले विधाहरू नदोहोरिनु,
- उखान र टुक्का अभ्यासमा समावेश गर्नु,
- यसको मूल्य सर्वसाधारण जनताको स्तरअनुकूल रहनु,
- शब्दभण्डारका दृष्टिले सम्पन्न देखिनु,

- पाठका कठिन शब्दहरूलाई गाढा अक्षरमा दिइनु,
- अक्षरका आकार स्तर अनुकूल १६ प्वाइन्टका रहनु ।

५.२.१.२ दुर्बल पक्ष

- चित्रहरू स्पष्ट नहुनु,
- छपाइ र अक्षरको पदयोगमा सामान्य त्रुटि देखिनु,
- पाठ्य पुस्तकको बाहिरी आवरण आकर्षक र मजबुत नहुनु,
- पानीबाट पनि सजिलै भिज्न सक्ने खालको हुनु,
- उखान, टुक्का र शब्दकोशको प्रयोग सम्बन्धी अभ्यास रहे पनि कम रहनु ।
- पाठका बिचबिचमा वर्ण विन्यासमा त्रुटि देखिनुका साथै केही ठाउँमा अमिल्दा वाक्यहरूको समेत प्रयोग गरिनु,
- पाठगत शीर्षकका आधारमा पाठ्यवस्तु उचित नहुनु, (जस्तै : खसीको तौल) ।
- केही पाठहरू विद्यार्थीको स्तरानुरूप नहुनु र पाठ खज्मजिएको हुनु ।

५.२.२ हामी सबैको नेपाली

५.२.२.१ सबल पक्ष

- विषय सूचीमा विधा उल्लेख गर्नु,
- प्रत्येक पाठको अन्त्यमा कठिन शब्दार्थ उल्लेख गर्नु,
- रङ्गीन र आकर्षक चित्रको प्रयोग गर्नु,
- उखान, टुक्का र हिज्जेलाई पाठमा राख्नु,
- पाठ्य पुस्तकको बाहिरी आवरण आकर्षक र दृढो हुनु,
- लेमिनेसन गरिएकाले पानीबाट नभिज्ने खालको हुनु,
- यसको पाना चिल्ला भएकाले छिट्टै फोहोर हुने नहुनु,
- भाषाका चारै सिप विकासमा सहयोगी सामग्री समेट्नु,
- यसको आकार निम्न माध्यमिक तहका बालबालिकाको स्तर अनुरूप रहनु ।

५.२.२.२ दुर्बल पक्ष

- पाठ्यक्रम अनुसार तयार भए तापनि ६ विधामा २४ पाठ हुनु पर्नेमा २० पाठ मात्र रहनु,
- पाठ्य पुस्तकमा चिठी विधा अन्तर्गत निवेदन समावेश नहुनु,
- शब्दकोश प्रयोग सम्बन्धी अभ्यासहरू नरहनु,
- कठिन शब्दार्थलाई गाढा अक्षरमा नदेखाउनु,
- विद्यार्थीको स्तरअनुरूपका पाठहरू नहुनु,
- भूमिकाको भाषाशैली अमिल्दो देखिनु,
- मूल्यका दृष्टिले सर्वसाधारण जनताका लागि महँगो हुनु,
- देशभरि सर्वसुलभ रूपमा प्राप्त हुन नसक्नु,
- पाठहरू अत्यन्तै लामा र पठनपाठनमा पट्यार लाग्दा देखिनु ।

परिच्छेद छ उपसंहार

६.१ निष्कर्ष

पाठ्यक्रम विकास केन्द्रद्वारा तयार पारिएको कक्षा आठको हाम्रो नेपाली किताब नेपालका विभिन्न सरकारी तथा निजी विद्यालयहरूमा अनिवार्य पाठ्य पुस्तकको रूपमा लागु गरिएको छ र नेपाल साहित्य प्रकाशनद्वारा प्रकाशित हामी सबैको नेपाली किताब थप पाठ्य पुस्तकका रूपमा निजी विद्यालयहरूमा लागु गरिएको छ । यी दुवै पाठ्यपुस्तकहरू पाठ्यक्रम अनुरूप निर्माण भएका छन् वा छैनन् ? दुवै पाठ्य पुस्तकको तुलनात्मक अध्ययन यस शोध कार्यमा गरिएको छ । यस तुलनात्मक अध्ययनबाट प्राप्त निष्कर्ष र सुझावहरूलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

१. 'हामी सबैको नेपाली' र 'हाम्रो नेपाली किताब'मा पाठगत आधारमा समानता छैन । 'हाम्रो नेपाली किताब' मा २४ र 'हामी सबैको नेपाली' किताबमा २० वटा विधागत पाठहरू समावेश गरिएका छन् ।
२. पाठ्य पुस्तक निर्माण गर्दा पाठ्यक्रमलाई मुख्य आधार बनाइन्छ । पाठ्यक्रमको उद्देश्यलाई परिपूर्ति गर्ने गरी भाषा पाठ्य पुस्तकमा विभिन्न विधा र पाठको चयन गरिनुपर्दछ । यी दुवै भाषा पाठ्य पुस्तकको अध्ययन गर्दा 'हाम्रो नेपाली किताब' निम्न माध्यमिक तहको कक्षा ८ को नेपाली विषयको पाठ्यक्रममा आधारित भएर निर्माण भएको छ तर 'हामी सबैको नेपाली' किताब चाहिँ पाठ्यक्रमअनुरूप निर्माण भएको देखिँदैन । पाठ्यक्रमले भाषाका चारै सिपका लागि उद्देश्य चयन गरेको छ । पाठ्यक्रम अनुरूप पाठहरू, पाठ अनुरूप नमुना अभ्यास हुनु पर्ने हो, तर त्यो हुन सकेको देखिँदैन ।
३. दुवै पाठ्य पुस्तकमा भाषा तत्त्वलाई पाठका रूपमा नराखी अभ्यासको रूपमा मात्र राखेको पाइन्छ ।
४. भाषा तत्त्वका अभ्यासहरू 'हामी सबैको नेपाली'मा परिभाषा र उदाहरण प्रशस्त मात्रामा दिइएका छन् भने 'हाम्रो नेपाली किताब'मा त्यति धेरै अभ्यासहरू छैनन् ।

५. तुलनात्मक रूपमा 'हाम्रो नेपाली किताब' पाठ्यपुस्तक पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेको क्षेत्रभन्दा बाहिर भएको पाइँदैन र यसमा अपेक्षाकृत रूपमा पाठ्यसामग्रीलाई सन्तुलित ढङ्गबाट प्रस्तुत गरेको पाइन्छ भने 'हामी सबैको नेपाली' चाहिँ पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेको क्षेत्रभन्दा बाहिर गएर निर्माण गरिएको छ र यसमा विद्यार्थीको स्तरानुरूप पाठ्यसामग्री राखिएको पाइँदैन ।
६. दुवै पाठ्य पुस्तकमा पाठहरूको रखाइक्रम सरलबाट जटिलतातिर जाने शिक्षा शास्त्रीय पद्धतिलाई अँगाल्न सकेको देखिँदैन ।
७. विधा वितरण र पाठको लम्बाइका दृष्टिले हेर्दा एकरूपता पाइँदैन । दुवै पाठ्य पुस्तकमा यस किसिमको प्रवृत्ति देखिन्छ ।
८. 'हामी सबैको नेपाली' पाठ्य पुस्तकमा आवरणपृष्ठ लेमिनेसन गरिएको हुँदा पाठ्य पुस्तक हेर्दा राम्रो देखिन्छ भने 'हाम्रो नेपाली किताब'को आवरणपृष्ठ लेमिनेसन नगरिएको हुँदा पाठ्य पुस्तक हेर्दा त्यति राम्रो र आकर्षक तथा स्तरीय देखिँदैन ।
९. 'हामी सबैको नेपाली'का पाठका अन्त्यमा व्याकरणसम्बन्धी अभ्यासमा एउटा पक्षको पूर्ण अभ्यास गराइएको छ भने 'हाम्रो नेपाली किताब'मा एउटै तत्त्वको विभिन्न ठाउँमा वर्णन गरेको देखिन्छ ।
१०. आकार, प्रकार वा बनोटका दृष्टिले 'हाम्रो नेपाली किताब'भन्दा 'हामी सबैको नेपाली' केही ठूलो देखिन्छ । लम्बाइ र चौडाइका दृष्टिमा समान छन् ।
११. पृष्ठ सङ्ख्याका हिसाबले 'हामी सबैको नेपाली' १६० पृष्ठ छन् भने 'हाम्रो नेपाली किताब' मा १२५ पृष्ठ छन् ।
१२. 'हाम्रो नेपाली किताब'मा पाठको प्रत्येक पृष्ठको अन्त्यमा शब्दार्थ दिइएको छ भने 'हामी सबैको नेपाली'मा पाठको अन्त्यमा मात्र शब्दार्थहरू दिइएको छ ।
१३. 'हामी सबैको नेपाली'मा निबन्ध/प्रबन्ध र जीवनीका सङ्ख्या ३/५ वटा रहेका छन् भने 'हाम्रो नेपाली किताब' मा निबन्ध/प्रबन्ध ६ वटा र जीवनी ५ वटा राखिएका छन् ।
१४. 'हामी सबैको नेपाली' मा पहिलो पाठ कविता र अन्तिम पाठ संवाद छ भने 'हाम्रो नेपाली किताब'मा पहिलो र अन्तिमका दुवै पाठ कविता नै रहेका छन् ।

१५. 'हामी सबैको नेपाली'को आवरण पृष्ठको सजावट, कागज तथा टिकाउपन 'हाम्रो नेपाली किताब'को भन्दा बलियो र राम्रो देखिन्छ ।
१६. मूल्यका दृष्टिले 'हामी सबैको नेपाली' भन्दा 'हाम्रो नेपाली किताब' सस्तो छ ।
१७. दुवै पाठ्य पुस्तकमा व्याकरणलाई पाठका पछाडि राखिएको छ ।
१८. शिक्षण निर्देशन दुवै पाठ्य पुस्तकमा राखिएको छैन ।
१९. 'हामी सबैको नेपाली' भन्दा 'हाम्रो नेपाली किताब'मा चित्रहरूको प्रयोग कम गरिएको छ ।
२०. शिक्षकले भनेको सुनेर लेख र मौन वाचन गर जस्ता अभ्यासहरू दुवैमा छैनन् ।

६.२ सुभाउहरू

'हामी सबैको नेपाली र 'हाम्रो नेपाली किताब' पाठ्य पुस्तकको तुलनात्मक अध्ययन पश्चात निम्न लिखित सुभाउहरू प्रस्तुत गरिएको छ :

१. विषय वस्तुको संयोजनका दृष्टिले पाठ्य पुस्तकलाई अझ सान्दर्भिक बनाउनका लागि समयानुकूलको विषय वस्तुमा जोड दिनु पर्ने आवश्यकता देखिन्छ ।
२. पाठ्यक्रममा पौराणिक र ऐतिहासिक विषय वस्तुको मात्रा घटाइ स्तरानुकूलको बोध र अभिव्यक्ति क्षमताको विकास गराउनु पर्ने, आउने पिँढीका लागि लोकतान्त्रिक जीवन शैलीको विकास गर्ने किसिमका पाठ्य पुस्तक निर्माण गर्नु वाञ्छनीय देखिन्छ ।
३. पाठ्य पुस्तक निर्माण गर्दा शिक्षा शास्त्रीय नियमलाई अँगाल्नु पर्ने देखिन्छ ।
४. निम्न माध्यमिक तहका पाठ्य पुस्तककै अभ्यासबाट धारणात्मक सुझको विकास हुने प्रकृतिका अभ्यास राखी पाठ्य पुस्तक तयार गर्नु राम्रो हुन्छ ।
५. स्तर अनुसारका वाक्यगठन दुवै पाठ्य पुस्तकमा हुनु आवश्यक देखिन्छ ।
६. दुवै पाठ्य पुस्तकलाई पाठ्यक्रम अनुरूप बनाउन अझ बढी नयाँ शब्द र भाषिक सिपलाई जोड दिने अभ्यासहरू राख्नु पर्ने देखिन्छ ।
७. 'हाम्रो नेपाली किताब' पाठ्य पुस्तकको आवरण पृष्ठ थप आकर्षक बनाउनु पर्ने देखिन्छ साथै आवरण पृष्ठलाई लेमिनेसन गरी 'हामी सबैको नेपाली' जस्तै बलियो बनाउनु पर्ने देखिन्छ । भित्री कागजलाई पनि स्तरीय बनाउनु आवश्यक छ ।
८. 'हामी सबैको नेपाली'को मूल्य कम गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

९. चित्रको प्रयोग किताबमा उपयुक्त ढङ्गले बनाइ गर्नु पर्ने देखिन्छ ।
१०. दुवै पाठ्य पुस्तकमा शिक्षण निर्देशन दिनु पर्ने देखिन्छ ।

६.३ शैक्षिक प्रयोजन

प्रस्तुत तुलनात्मक अध्ययनका निम्नलिखित शैक्षिक प्रयोजन भएको शोधकर्ताको विचार रहेको छ :

-) प्रस्तुत तुलनात्मक अध्ययनले पाठ्यक्रम अनुरूप पाठ्य पुस्तक निर्माण गर्न सम्बन्धित व्यक्ति वा संस्थालाई सचेत बनाउने छ ।
-) यस अध्ययनले भाषा पाठ्य पुस्तकको निर्माण गर्दा निर्मातालाई तहगत पाठ्य सामग्री सङ्कलनमा सचेत पार्ने छ ।
-) यस अध्ययनले विशेषतः कक्षा ८ का विद्यार्थीहरूको रुचि, उमेर, स्तर, मनोवैज्ञानिकता आदिमा विचार पुऱ्याई पाठ्य पुस्तक निर्माण गर्न सहयोग पुग्ने छ ।
-) यस तुलनात्मक अध्ययनले दुई भाषा पाठ्य पुस्तकहरूबीच तुलनात्मक अध्ययन गर्न प्रेरित गराउने छ ।
-) यस तुलनात्मक अध्ययनले दुई सामग्रीका सबल र दुर्बल पक्षको पहिचान गरी तिनको निराकरणका निम्ति उपयुक्त पृष्ठपोषण प्रदान गर्ने छ ।
-) प्रस्तुत अध्ययनले भाषा पाठ्य पुस्तकको अध्ययन विश्लेषण गर्न इच्छुक शोधार्थीहरूलाई शोध कार्य गर्न केही मात्रामा भए पनि सहयोग पुऱ्याउने छ ।
-) यस तुलनात्मक अध्ययनले नेपाली भाषाका पाठ्य सामग्रीहरूलाई समय सापेक्ष, सान्दर्भिक, व्यावहारिक र प्रभावकारी बनाउन सघाउने छ ।

६.४ भावी अनुसन्धानका लागि सम्भाव्य शीर्षकहरू

अनुसन्धान कार्य निरन्तर चलिरहने हुनाले अनुसन्धानकर्ताले भावी अनुसन्धानका लागि निम्न लिखित शीर्षक हुन सक्ने अनुमान गरेको छ :

- १ कक्षा ८ को हाम्रो नेपाली किताब र हामी सबैको नेपालीको भाषिक संरचनाको तुलनात्मक अध्ययन ।
- २ कक्षा ८ को हाम्रो नेपाली किताब र हामी सबैको नेपालीको कथा विधाको तुलनात्मक अध्ययन ।
- ३ हाम्रो नेपाली किताब र हामी सबैको नेपालीको कार्यमूलक व्याकरणको तुलनात्मक अध्ययन ।

सन्दर्भ ग्रन्थ सूची

पुस्तक सूची:

- अधिकारी, हेमाङ्ग राज, (२०४४), भाषा शिक्षालाई जीवनोपयोगी बनाउने कारक तत्त्व,
काठमाडौं : त्रि.वि.शिक्षा विकास तथा अनुसन्धान केन्द्र ।
-, (२०५९), भाषा शिक्षण : परिप्रेक्ष्य तथा पद्धति, काठमाडौं : विद्यार्थी
पुस्तक भण्डार ।
-, (२०६१), नेपाली भाषा शिक्षण, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
-, र बट्टी विशाल भट्टराई, (सम्पा. २०६१), प्रयोगात्मक नेपाली शब्दकोश,
काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
-, र केदार प्रसाद शर्मा, (२०५४), प्रारम्भिक नेपाली शिक्षण, काठमाडौं :
विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- खनाल, पेशल, (२०६१), शैक्षिक अनुसन्धान पद्धति, काठमाडौं : स्टुडेन्ट बुक्स, पब्लिसर्स एण्ड
डिस्ट्रिब्युटर्स, कीर्तिपुर ।
- खनाल, हरिबोल, केदार प्रसाद शर्मा र अन्य, (२०६४), मेरो नेपाली, पाठ्यक्रम विकास केन्द्र
सानो ठिमी भक्तपुर ।
- गौतम, वासु देव, (२०६१), नेपाली भाषा शिक्षण, काठमाडौं : न्यु हिरा बुक्स इन्टरप्राइजेज ।
- ढकाल, शान्ति प्रसाद, (२०६९), नेपाली भाषा पाठ्यक्रम, पाठ्य पुस्तक तथा शिक्षण पद्धति,
काठमाडौं : शुभकामना प्रकाशन ।
- ढुङ्गेल, दिवाकर र उषा दीक्षित, (२०५८), हाम्रो नेपाली किताब, पाठ्यक्रम विकास केन्द्र, सानो
ठिमी भक्तपुर ।
- ढुङ्गेल, भोज राज र दुर्गा प्रसाद दाहाल, (२०६२), नेपाली भाषा शिक्षण, काठमाडौं : एम.के.
पब्लिसर्स एण्ड डिस्ट्रिब्युटर्स ।
- पाठ्यक्रम विकास केन्द्र, निम्न माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम, (२०५८/२०६४), नेपाल सरकार,
पाठ्यक्रम विकास केन्द्र, भक्तपुर

पोखरेल, बालकृष्ण र अन्य, (२०५८), नेपाली बृहत् शब्दकोश, ने.रा.प्र.प्र ।

पौडेल, माधव प्रसाद, (२०६७), भाषा पाठ्यक्रम, पाठ्य सामग्री तथा शिक्षण पद्धति, काठमाडौँ :
विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

भट्टराई, गोविन्द प्रसाद र द्रोण प्रसाद दाहाल र अन्य, (२०६७/२०६८), हाम्रो नेपाली किताब
कक्षा ८, नेपाल सरकारको शिक्षा तथा
खेलकुद मन्त्रालय, भक्तपुर : पाठ्यक्रम
विकास केन्द्र, सानो ठिमी ।

लम्साल, रामचन्द्र र अन्य, (२०६२), नेपाली भाषा शिक्षण, काठमाडौँ : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
शर्मा, केदार प्रसाद र माधव पौडेल, (२०६०), नेपाली भाषा शिक्षण, काठमाडौँ : न्यु हिरा बुक्स
इन्टरप्राइजेज, कीर्तिपुर ।

शर्मा, तारा नाथ र जे. आर रिमाल, (२०६८), हामी सबैको नेपाली कक्षा ८, काठमाडौँ : नेपाल
साहित्य प्रकाशन केन्द्र ।

शिक्षा मन्त्रालय, राष्ट्रिय शिक्षा पद्धतिको योजना, (२०२८), श्री ५ को सरकार, शिक्षा मन्त्रालय,
काठमाडौँ ।

शोध पत्र सूची:

कोइराला, रूपक, (२०६६), कक्षा २ को सजिलो नेपाली माला, नयाँ नेपाली शृङ्खला र हाम्रो
नेपाली भाषा पाठ्य पुस्तकको तुलनात्मक अध्ययन, अप्रकाशित स्नातकोत्तर
शोध पत्र, त्रि. वि., कीर्तिपुर ।

खनाल, कमला, (२०६६), कक्षा ४ को मेरो नेपाली र नयाँ नेपाली शृङ्खलाको तुलनात्मक
अध्ययन, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोध पत्र, त्रि. वि., कीर्तिपुर ।

खनाल, गीता, (२०६६), कक्षा ४ को नेपाली र सरल नेपाली शृङ्खलाको तुलनात्मक अध्ययन,
अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोध पत्र, त्रि. वि., कीर्तिपुर ।

तिमल्लिसना, राजकुमार, (२०६५), हाम्रो नेपाली कक्षा ८ र जनक नेपाली कक्षा ८ को तुलनात्मक अध्ययन, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोध पत्र, त्रि. वि., कीर्तिपुर ।

यादव, गुलाब कुमारी, (२०६५), कक्षा ३ को मेरो नेपाली किताब र हमार मैथिली पोथीबिचको तुलनात्मक अध्ययन, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोध पत्र, त्रि. वि., कीर्तिपुर ।

व्यक्तिगत विवरण

नाम	:	महेन्द्र कँडेल
जन्म मिति	:	२०३६/१०/०९
जन्म स्थान	:	अर्मन-६, म्याग्दी
बुवाको नाम	:	देवी लाल कँडेल
आमाको नाम	:	दुर्गा देवी कँडेल
हालको ठेगाना	:	पदमपुर-९, चितवन
नागरिकता	:	नेपाली
धर्म	:	हिन्दु
लिङ्ग	:	पुरुष
वैवाहिक स्थिति	:	विवाहित
रुचि	:	साहित्य अध्ययन र भ्रमण

शैक्षिक योग्यता:

क्र.सं.	संस्थाको नाम	उपाधि	उत्तीर्ण गरेको साल
१.	जनप्रिय मा.वि., दर्बाङ, म्याग्दी	प्रवेशिका	२०५२
२.	सहिद स्मृति बहुमुखी क्याम्पस, रत्ननगर, चितवन	प्रवीणता प्रमाणपत्र	२०५५
३.	सहिद स्मृति बहुमुखी क्याम्पस, रत्ननगर, चितवन	स्नातक	२०५९
४.	सहिद स्मृति बहुमुखी क्याम्पस, रत्ननगर, चितवन	स्नातक (१ बर्षे बि.एड.)	२०६३
५.	बाल कुमारी कलेज, नारायणगढ, चितवन	स्नातकोत्तर	२०७०

कार्य अनुभव

क्र.सं.	संस्थाको नाम	सेवा अवधि
१.	शिक्षा विकास उच्च मा.वि., रत्ननगर-१३, जयमंगला	२०५५-२०५६
२.	मोर्डन इङ्गलिस सेकेण्डरी स्कुल, खैरहनी-४, चितवन	२०५६-२०५८
३.	होली ल्याण्ड इन्टरनेसनल स्कुल, चैनपुर-४, चितवन	२०५८-२०६२
४.	नेपाल आदर्श शिक्षा सदन, खैरहनी-४, चितवन	२०६२-२०६४
५.	नेपाल आदर्श आवासीय विद्यालय, लेखनाथ-१, कास्की	२०६४-२०६६
६.	ग्लो साइन एकाडेमी उच्च मा.वि., खैरहनी-४, चितवन	२०६६-२०७०